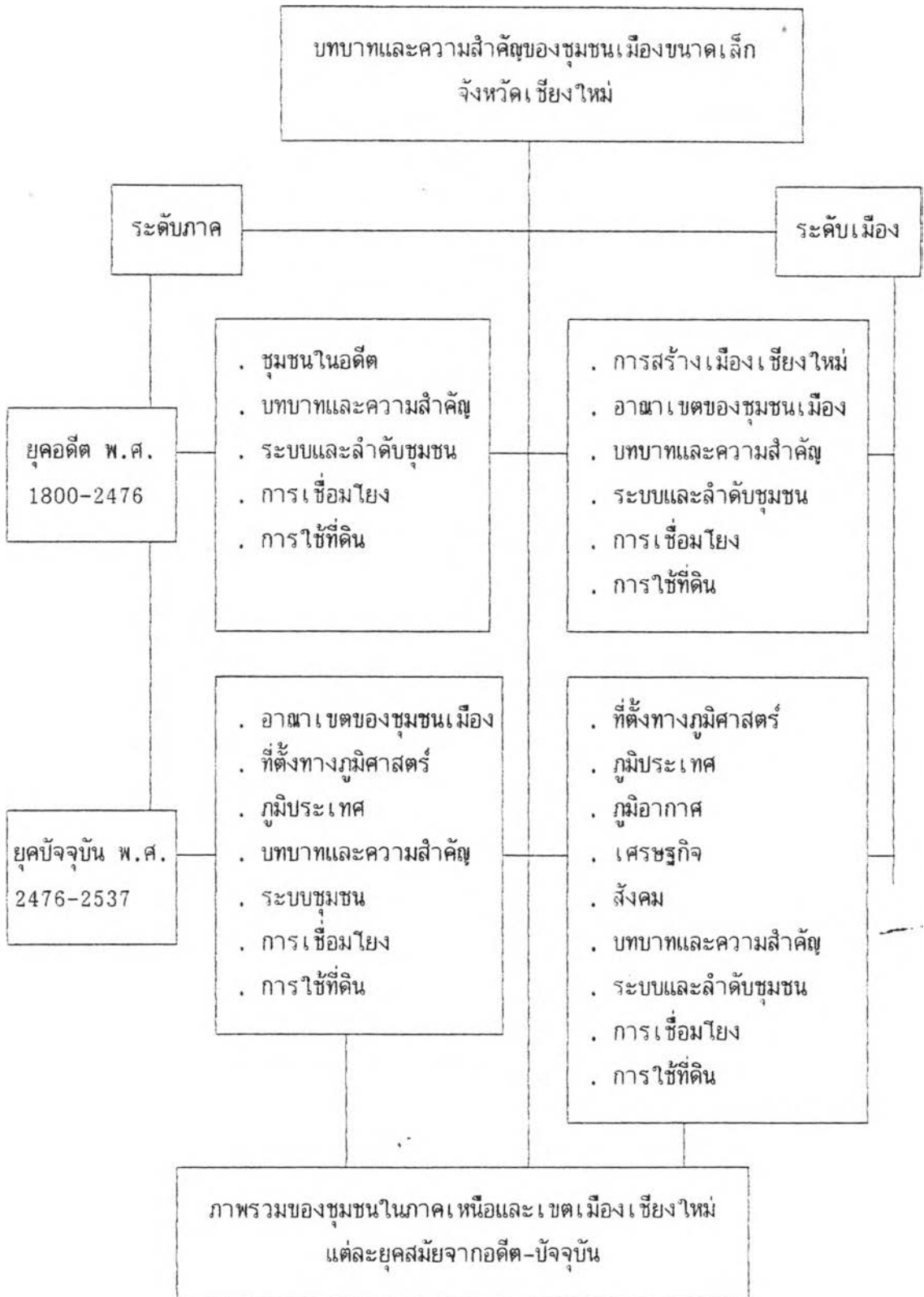

3 การศึกษาบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จ. เชียงใหม่
เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชนในภาคเหนือและเขตเมืองเชียงใหม่

1 ระดับภาค : ยุคอดีต-ปัจจุบัน (พ.ศ. 1800-2476, 2476-2537) _____

2 ระดับเมือง : ยุคอดีต-ปัจจุบัน (พ.ศ. 1800-2476, 2476-2537) _____

Flow chart แสดงกรอบการศึกษาทบทวนและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จ. เชียงใหม่

คำชี้แจงจาก Flow Chart

การศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จังหวัดเชียงใหม่ มีขอบข่ายถึงระดับภาคและเมือง โดยภาพรวมทั้งในยุคอดีตและปัจจุบัน เพื่อความเข้าใจสถานการณ์ของชุมชนเมืองขนาดเล็กที่มีต่อภาค และเมือง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในรายละเอียดต่อไป และช่วยสร้างแนวความคิดต่อการวางแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ให้มีความสอดคล้องกับความ เป็นภาคและเมือง ซึ่งหมายถึงเอกลักษณ์โดยภาพรวม

3 การศึกษาบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จ. เชียงใหม่
เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชนในภาคเหนือและเขตเมือง เชียงใหม่

1 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมือง นครเชียงใหม่ _____

1 ระดับภาค _____

อดีต, ปัจจุบัน _____

บทที่ 3

บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่

บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับภาค

1. ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ในสถานะของดินแดน "ล้านนา" (ก่อน พ.ศ. 1800-2476)

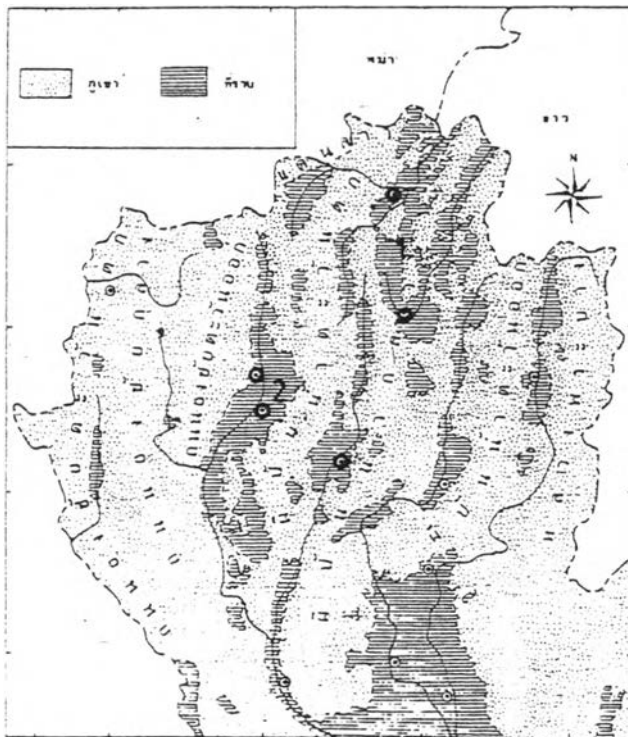
1.1 ล้านนาก่อนตั้งอาณาจักร จากหลักฐานทางด้านโบราณคดี พบว่ามีมนุษย์อยู่อาศัยในดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยที่เรียกว่า "ล้านนา" นี้มาแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้พบเครื่องมือหินกระเทาะ ขวานหิน เครื่องประดับ เศษภาชนะดินเผา และเครื่องมือเครื่องใช้อื่น ๆ ซึ่งยืนยันถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่มีสืบต่อกันมา ตั้งแต่แรกเริ่มในสังคมแบบล่าสัตว์เข้าสู่สังคมเกษตรกรรม และมีพัฒนาการเข้าสู่สังคมระดับเมืองในระยะเวลาดังกล่าว

แหล่งโบราณคดีที่มีการศึกษา และพบหลักฐานสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ได้แก่ ถ้ำผี ถ้ำปุงฮุง ในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่ามนุษย์รู้จักเพาะปลูกข้าวเป็นอาหารแล้วที่เชิงผา อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และบริเวณที่อยู่อาศัยตามเชิงผา ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับ ทั้งที่เป็นดินเผา และหิน และหลักฐานที่สำคัญ คือ ได้พบเครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับที่ทำจากสำริดใช้แล้ว ต่อมาได้พบโครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา และเครื่องมือเครื่องใช้ทั้งที่เป็นสำริด เหล็ก และเครื่องประดับที่ทำจากหินอื่น ๆ ในเขตอำเภอดอยสะเก็ดและอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการกำหนดอายุอยู่ในราว 1,000 - 1,500 ปีมาแล้ว ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นการแสดงว่ามนุษย์กลุ่มนี้ได้พัฒนาการลงมายู่บนพื้นที่ราบ และเป็นกลุ่มชนเจ้าของวัฒนธรรมนี้เอง ที่มีการพัฒนาตนเองจนกลายเป็นกลุ่มชนในระดับเมืองในระยะเวลาดังกล่าว

ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าดินแดน "ล้านนา" เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ในช่วงระยะเวลาใดเท่าที่ปรากฏหลักฐาน ได้พบว่า มีรูปแบบเมืองโบราณที่มีคูน้ำ และคันดินล้อมรอบอยู่ทั่วไป แต่จากรูปแบบเมืองโบราณเหล่านั้นก็ไม่มีหลักฐานยืนยันถึงอายุสมัยของเมืองเหล่านั้น จากหลักฐานทางด้าน

ตำนาน และพงศาวดารได้กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ในแถบนี้ว่ามีมาก่อนแล้ว โดยกล่าวถึงการสืบเชื้อสายของการปกครองบ้านเมืองสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จึงอาจกล่าวได้ว่าดินแดนนี้มีชุมชนที่มีความเจริญมาก่อนพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองโบราณ ดังกล่าวจะพบได้ไหมแถบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำสาย แม่น้ำอิง และแม่น้ำปิง เป็นต้น ซึ่งเมืองที่ปรากฏตามตำนานที่สำคัญ ได้แก่ เมืองหริภุญธรเงินยางเชียงแสน โยนกเชียงแสน เวียงปรีक्षा ผาง พะเยา เวียงไชยปราการ หริภุญชัย เวียงสีทวง เวียงสุไธ เวียงท่ากาน เวียงกุมกาม เวียงเจ็ดลิน เวียงสวนดอก เป็นต้น

ดินแดนล้านนาก่อนตั้งอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 มีชุมชนที่เกิดขึ้นอยู่แล้ว ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและเขตชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ทั้ง 2 เขตนี้ถูกแบ่งแยกออกจากกัน โดยทิวเขาผีปันน้ำตะวันตกทอดยาวแนวเหนือใต้ กั้นเขตแดนระหว่างที่ราบเชียงราย (ลุ่มแม่น้ำกก) และที่ราบเชียงใหม่ (ลุ่มแม่น้ำปิง) ชุมชนที่ราบแม่น้ำกกประกอบด้วยชุมชนระดับเมืองหลายแห่งรวมตัวกันเป็นกลุ่มแคว้น "โยน" หรือ "โยนก" ขณะที่ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนในเขตลำพูน เชียงใหม่ และที่ราบลุ่มแม่น้ำวังในเขตเมืองลำปาง รวมตัวกันเป็นกลุ่มแคว้น "หริภุญไชย" แคว้นโยน และแคว้นหริภุญไชย ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ต่างเป็นอิสระ จึงเป็นข้อสรุปได้ว่า ก่อนการก่อตั้ง ล้านนา ดินแดนในเขตล้านนานี้ มีศูนย์กลางสำคัญอยู่ 2 แห่ง คือ แคว้น โยน หรือ โยนก กับ แคว้นหริภุญไชย

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล

แผนที่ 3.1 แสดงชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและแม่น้ำปิงตอนบน

1. ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ประกอบด้วยชุมชนเมืองเชียงราย และพะเยา : "แคว้นโยนก"
2. ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ประกอบด้วยชุมชนเมืองเชียงใหม่, ลำพูน และลำปาง : "แคว้นหริภุญไชย"

1.1.1 ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก มีเรื่องราวปรากฏในตำนานถึงการตั้งบ้านเมือง โดยกลุ่มคนที่เรียกกันว่า "กรอม" และชนเชื้อชาติ "ไต" ที่ปรากฏในพงศาวดารว่า "ไทยเมือง" ซึ่งมาจากทางตอนใต้ของจีน ตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของชุมชนนี้ คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ และตำนานสิงหนวัติกุมาร ในตำนานสุวรรณโคมคำ ได้กล่าวถึงดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำกกว่า เดิมเคยเป็นที่อยู่อาศัยของพวก "กรอม" โดยมีศูนย์กลาง คือ เมืองสุวรรณโคมคำ ที่ตั้งอยู่ ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเกาะเนินทรายชายแม่น้ำขานที (แม่น้ำโขง) ถัดจากปากน้ำรวม คือ กุกระหนกที่มาผุดต่อตะวันตก ต่อมาเมืองสุวรรณโคมคำได้พังทลายลงเพราะการกัดเซาะของแม่น้ำโขง ในตำนานสิงหนวัติได้กล่าวถึงสิงหนวัติกุมาร ซึ่งเป็นเชื้อสายวงศ์ไทยเมือง ได้อพยพผู้คนลงมาจากทางตอนใต้ของจีน และได้มาสร้างเมืองโยนนารายณ์ขึ้นที่เมืองสุวรรณโคมคำเก่าที่ถูกกัดเซาะพังทลายลงไปในแม่น้ำโขง ต่อจากเมืองโยนนารายณ์ก็ล่มสลายอีก ต่อจากนั้นกลุ่มของพวกลาวจวงหรือลาวจกก็เข้ามาก่อตั้งชุมชนเป็นเมืองเชียงลาวและเมืองหิรัญนครเงินยางในเวลาต่อมา กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงมากองค์หนึ่งของราชวงศ์ลาวจวงจรัสราชนี้ คือ ขุนเจือง หรือพญาเจือง สามารถขยายอาณาเขตเมืองหิรัญนครเงินยาง ออกไปได้อย่างกว้างขวางดังปรากฏเรื่องราวอยู่ในวรรณคดี เรื่องท้าวฮุ่งขุนเจือง พญามังรายเป็นกษัตริย์ ลำดับที่ 25 แห่งราชวงศ์ลาวจวงจรัสราช ได้ขึ้นครองราชย์ที่เมืองหิรัญนครเงินยางในปี พ.ศ. 1805 และพระองค์ได้ทรงดำเนินการรวบรวมอาณาจักรล้านนาขึ้นมาเป็นผลสำเร็จในเวลาต่อมา

1.1.2 ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน เรื่องราวของชุมชนในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนมีพัฒนาการจากชุมชน 2 กลุ่มด้วยกัน คือ ชุมชนของพวกลัวะ ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า มีหลักแหล่งอยู่ในบริเวณเชิงคอยสุเทพ ในตำนานได้กล่าวถึงการสร้างบ้านเรือนขึ้นในบริเวณเชิงคอยสุเทพของพวกลัวะ คือ เวียงเจ็ดลิน (เวียงเชษฐบุรี) และ ต่อมาก็ขยายมายังเวียงสวนดอกและเวียงนพบุรี (คือที่ในบริเวณเมืองเชียงใหม่) นอกจากชุมชนของพวกลัวะแล้ว ก็มีชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน คือ เมืองवासูเทพ ซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองหิรัญชัยขึ้น ได้ไปเชิญพระนางจามเทวีธิดาของเจ้าผู้ครองนครละโว้มาปกครองเมืองหิรัญชัย และในเวลาต่อมาก็ขยายตัวออกไปยังบริเวณใกล้เคียงอีกหลายเมืองด้วยกัน คือ เขลางค์นคร (ลำปาง) เวียงมโน เวียงเกาะ เวียงท่ากาน และในตำนานยังได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันระหว่าง ชุมชนของชาวลัวะที่เชิงคอยสุเทพกับชุมชนของพระนางจามเทวีที่เมืองหิรัญชัย โดยที่เมืองหิรัญชัยซึ่งมีความเจริญก้าวหน้ามากกว่าพวกลัวะ และได้เข้าครอบครองมีอำนาจเหนือชุมชนของพวกลัวะ เรื่องราวนี้ได้ปรากฏในตำนาน ซึ่งกล่าวถึง ขุนวิลังคะ ผู้ปกครองของชุมชนชาวลัวะกับพระนางจามเทวีแห่งเมืองหิรัญชัย เมื่อหิรัญชัยมีอำนาจเหนือชุมชนพวกลัวะ ได้นำเอาความ

เจริญต่าง ๆ มาให้แก่ชาวลัวะ โดยเฉพาะทางด้านพุทธศาสนา ซึ่งจากการค้นคว้าทางโบราณคดีที่บริเวณเชิงดอยสุเทพ คือ ที่โบราณสถานสันกุ่มบ่อบนยอดดอยสุเทพ ถ้ำฤๅษี และวัดดอยคำเชิงดอยสุเทพ ได้พบโบราณวัตถุ คือ พระพิมพ์ดินเผาศิลปะแบบหริภุญชัย จึงเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าชุมชนพวกลัวะที่บริเวณดอยสุเทพนี้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมแบบหริภุญชัย

ถึงแม้ว่าชุมชนในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนจะมีความสำคัญอยู่ที่ชุมชนชาวลัวะเชิงดอยสุเทพ และ เมืองวาสุเทพ ผู้สร้างเมืองหริภุญชัยเพียง 2 กลุ่มชุมชนเท่านั้น ที่ต่อมามีพัฒนาการเข้าสู่ขั้นเป็นเมืองใหญ่ของอาณาจักรก็ตาม แต่ชุมชนขนาดเล็กอื่น ๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน ก็ได้ปรากฏตัวขึ้นบ้างแล้วเช่นกัน เช่น เมืองอังครฎฐะ (ชุมชนในตำนานสมัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ) ในเขตพื้นที่อำเภอจอมทอง ชุมชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ 2000-3000 ปี ในเขตพื้นที่อำเภอสันกำแพง หรือแม้แต่ชุมชนชาวลัวะในเขตพื้นที่อำเภออมก๋อย ปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมิได้จำกัดอยู่เฉพาะบริเวณเชิงดอยสุเทพ หรือ บริเวณที่ราบเมืองหริภุญชัยเท่านั้น แต่พื้นที่อื่นในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนก็ได้เกิดชุมชนขึ้นด้วยเช่นกัน

1.2 การก่อตั้งอาณาจักรล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 19 : พ.ศ.1800-1839)

พญามังรายเป็นผู้รวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ในดินแดนแถบนี้เข้าด้วยกันจนกลายเป็นอาณาจักรล้านนาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ตามตำนานกล่าวว่า พญามังรายเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากลาวจกราชผู้ครองเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน (ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดเชียงราย) ภายหลังจากที่ได้ปกครองเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน พระองค์ก็เสด็จมาสร้างเมืองเชียงใหม่อีกแห่งหนึ่ง และต่อมาได้มาสร้างเมืองฝางอีกแห่งหนึ่ง เพื่อรวบรวมกำลังในการโจมตีแคว้นหริภุญชัย ซึ่งขณะนั้นกำลังเจริญรุ่งเรืองมาก ประมาณปี พ.ศ. 1824 พญามังรายก็สามารถตีแคว้นหริภุญชัยได้ พระองค์ได้ใช้แคว้นหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางทางการปกครองอยู่ระยะเวลาหนึ่ง แต่เนื่องด้วยแคว้นหริภุญชัยเป็นเมืองเล็ก และเป็นศูนย์กลางทางศาสนาไม่เหมาะที่จะขยายเมืองออกไปได้ จึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ที่เวียงกุมกามจนกระทั่งในปี พ.ศ. 1839 ได้มาสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น นับแต่นั้นมา เมืองเชียงใหม่จึงกลายเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของอาณาจักรล้านนา ซึ่งนับว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีความสำคัญระดับเมืองหลวงนับตั้งแต่แรกสร้างเมือง

อาณาเขตของอาณาจักรล้านนา มีจุดเริ่มต้นในสมัยพญามังราย เกิดจากการรวบรวมเอาหัวเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ 2 สายใหญ่ ๆ คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก และที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเข้าด้วยกัน ประมาณพื้นที่คร่าว ๆ คือ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงรายในปัจจุบัน หลังจากนั้นพญามังรายได้แผ่ขยายอำนาจออกไปในส่วนซึ่งเป็นดินแดนของเมืองเชียงตุง

และเมืองนาย (สร้อยดี อ่องสกุล 2529 : 1) และในช่วงที่พญามังรายสิ้นพระชนม์ อาณาจักร ล้านนามีอาณาเขตทางตอนเหนือถึงเมืองแม่สายเชียงราย หรืออาจรวมถึงเมืองเชียงตุงด้วย ทิศ ตะวันออกจรดฝั่งแม่น้ำโขง แต่ยังไม่รวมเมืองแพร่ น่าน บัว ทิศใต้ถึงเมืองลำปาง อุตรดิตถ์ ตาม ทิศตะวันตกถึงลุ่มแม่น้ำสาละวิน(ฮันส์ เพนส์ 2527 : 13) ในช่วงปี พ.ศ. 1877 - 1879 สมัยพญาคำฟู ได้ผนวกพะเยาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา พ.ศ. 1984 - 2030 สมัยพญาติ โลกราช ขยายอาณาเขตไปด้านทิศใต้ และด้านทิศตะวันออก โดยยึดได้เมืองแพร่ และเมืองน่าน ด้านทิศตะวันตกขยายออกไปถึงรัฐชาน ได้เมืองไลคา เมืองสีบ้อ เมืองยองห้วย เป็นต้น ด้านทิศ เหนือยึดได้เมืองเชียงราย นับว่าเป็นสมัยที่อาณาจักรล้านนามีอาณาเขตกว้างขวางสูงสุด (สร้อยดี อ่องสกุล 2529 : 34) ส่วนเมืองเล็กอื่น ๆ ก็รับสภาพชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ล้านนาตามสถานะของตัวเอง

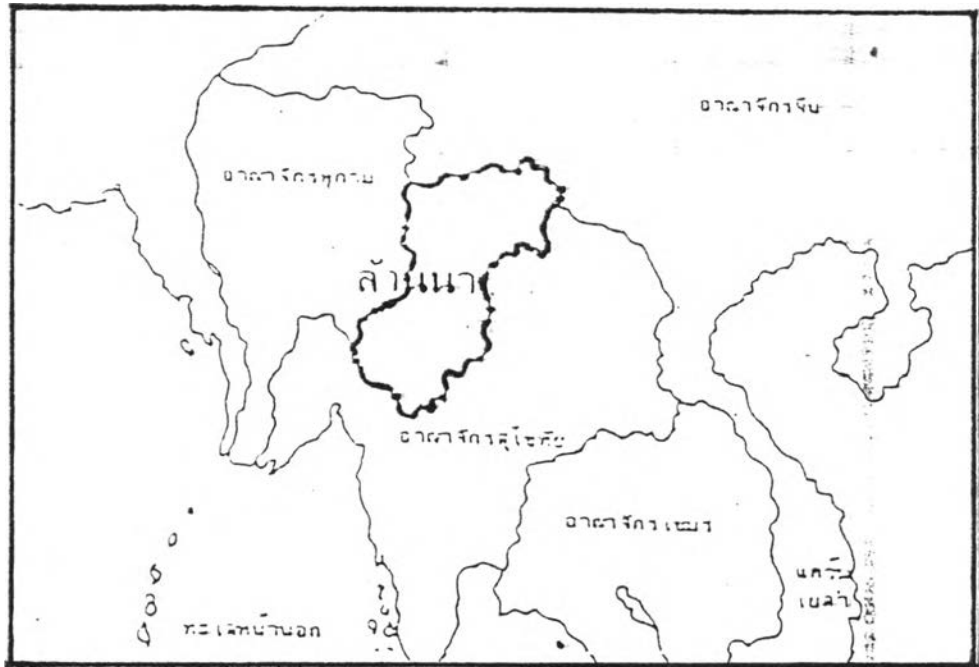
แผนที่ 3.2 แสดงอาณาเขตของอาณาจักรล้านนาในอดีต

อาณาจักรล้านนาสมัยพญามังราย

ที่มา : อิศรา กั้นแดง

(ต่อ)

อาณาจักรล้านนาสมัยสุโขทัย

อาณาจักรล้านนาสมัยพญาติโลกราช-
ครอบคลุมถึงรัฐชาน

ที่มา : อิศรา กั่นแดง

1.3 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในอดีตระดับภาค

การศึกษาถึงบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ต้องอาศัยเรื่องราวสืบสาวความเป็นมาจากอดีต โดยศึกษาในหลาย ๆ ด้าน อ้างอิงจากประวัติศาสตร์เมืองนครเชียงใหม่เป็นสำคัญ กล่าวคือ

1.3.1 บทบาทของชุมชนทางด้านการบริหารการปกครองแผ่นดินอาณาจักรล้านนา มีศูนย์กลางการบริหารการปกครองอยู่ที่นครเชียงใหม่ นับตั้งแต่แรกสร้างเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 1839 จนถึงปัจจุบัน ในอดีต (ช่วงก่อนที่เชียงใหม่จะรวมกับประเทศไทย พ.ศ. 1839-2442) อาณาจักรล้านนาได้จัดบทบาทของชุมชนเป็น 3 ลักษณะ คือ หนึ่งชุมชนหัวเมืองชั้นใน สองชุมชนหัวเมืองด่านชั้นนอก และชุมชนหัวเมืองชายแดน

- ชุมชนหัวเมืองชั้นใน ได้แก่ ชุมชนที่ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ เช่น เชียงดาว พร้าว ทางดง จอมทอง สันกำแพง เป็นต้น ซึ่งชุมชนเหล่านี้ ถือว่าเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็กในปัจจุบันของเมืองเชียงใหม่ ในอดีตมีบทบาทอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองเชียงใหม่ โดยการแต่งตั้งผู้ไว้วางไตเข้าไปปกครอง และทำหน้าที่เก็บส่วยข้าว และส่วยต่าง ๆ ส่งให้รัฐบาลท้องถิ่นเชียงใหม่ ส่วนชุมชนนอกย่อยไม่ปรากฏบทบาทที่สำคัญในช่วงนี้ แต่ปรากฏความสำคัญอยู่ที่ชุมชนแม่เตี๊ยน (ปัจจุบัน คือ ตำบลแม่เตี๊ยน อำเภออมก๋อย)

- ชุมชนหัวเมืองด่านชั้นนอก ได้แก่ เมืองเชียงราย เชียงแสน ผ่าง งาย ปาย แม่ฮ่องสอน ขุนยวม เมืองยวม เป็นต้น

- ชุมชนหัวเมืองชั้นนอก ได้แก่ เมืองเชียงรุ่ง เชียงขวาง สิบสองปันนา เมืองจาด เมืองทา เมืองต่วน เมืองสาต เมืองหาง เป็นต้น ซึ่งขอกกล่าวในรายละเอียดของระบบ และลำดับชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

1.3.2 บทบาททางด้านการค้าทั้งภายในและนอกอาณาจักร การค้าในอดีตของอาณาจักรล้านนามีพัฒนาการ 3 สมัยคือ หนึ่งสมัยก่อนการปฏิรูปมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2339-2427) สองสมัยระบบเศรษฐกิจทุนนิยม (พ.ศ. 2427-2464) และสามสมัยเศรษฐกิจจากระบบการผลิตเพื่อการค้า (พ.ศ. 2464-2476) ชุมชนขนาดเล็ก ซึ่งเป็นชุมชนหัวเมืองชั้นใน มีบทบาททางด้านการค้าทั้งภายในและนอกอาณาจักร ดังนี้ คือ

- สมัยก่อนการปฏิรูปมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2339-2427) บทบาททางด้านการค้าของหัวเมืองชั้นใน (ชุมชนเมืองขนาดเล็ก) มีระบบการผลิตแบบเพื่อยังชีพ แต่เนื่อง

จากความแตกต่างในทรัพยากรธรรมชาติบางอย่างในแต่ละท้องถิ่น ทำให้ชุมชนหนึ่ง ๆ สามารถพัฒนาความชำนาญในการผลิตสิ่งของเฉพาะอย่าง ในขณะที่ชุมชนอื่นไม่สามารถผลิตสิ่งของนั้นได้ หรือผลิตได้น้อยกว่า สภาพการซื้อขายทั่วไปจึงใช้ระบบแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นหลัก ซึ่งเกิดขึ้นภายในชุมชน ระหว่างชุมชนหัวเมืองชั้นใน ชุมชนหัวเมืองด่านชั้นนอก และชุมชนหัวเมืองชายแดน ตลอดจนระหว่างล้านนากับพม่า (หรือชาวอังกฤษในพม่าด้วย) ยูนาน รัฐชาน และหลวงพระบาง เป็นต้น นอกจากนี้อาจใช้ระบบเงินตรา (เงินรูปที่ออกโดยรัฐบาลอังกฤษ) ด้วยบางส่วน เช่น การค้าวัวควาย ม้า ช้าง เป็นต้น เหล่านี้ทำให้เมืองเชียงใหม่กลายเป็นศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญที่สุดในล้านนา ด้วยแหล่งผลิตที่สำคัญจากชุมชนหัวเมืองต่าง ๆ

- สมัยระบบเศรษฐกิจทูนนิยม (พ.ศ. 2427-2464) การเข้ามาของชาติตะวันตกทำให้เศรษฐกิจในระบบแลกเปลี่ยนสินค้าแบบเดิมในล้านนาต้องเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ในรูปของการแข่งขันทางธุรกิจต่างๆ โดยเฉพาะการทำป่าไม้โดยบริษัทป่าไม้ของอังกฤษ การขยายตัวทางการค้าสู่พม่า กรุงเทพฯ การเข้ามามีบทบาทของชาวจีนในรูปของนายทุนเงินกู้ ที่แทรกซึมอยู่ทั่วไปในชุมชนทุกระดับของอาณาจักรล้านนา เกิดผลกระทบต่อโครงสร้างทางการเมืองการปกครองและสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในอดีต และต่อเนื่องถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลสู่ชุมชนโดยตรง

- สมัยเศรษฐกิจในระบบการผลิตเพื่อการค้า (พ.ศ. 2464-2476) ผลของการสร้างเส้นทางรถไฟสายเหนือ ทำให้การค้าของล้านนากับกรุงเทพฯ มีบทบาทมากกว่าทุกพื้นที่ที่เคยค้าขายมาก่อน ผลผลิตของสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าเกษตรที่ถูกผลิตขึ้นจากชุมชนหัวเมืองชั้นใน (ชุมชนขนาดเล็ก) และชุมชนอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายการผลิตมิได้อยู่เพียงยังชีพอย่างเดียวแต่การผลิตเพื่อการส่งออกเพิ่มมากขึ้น ทำให้การค้าขายระหว่างล้านนากว้างขวางไปถึงกรุงเทพฯ และต่างประเทศ บทบาทของชุมชนจึงมีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ

1.3.3 บทบาททางด้านศาสนา วัดนับเป็นพื้นที่ปลูกสร้างที่มีจำนวนมากที่สุดของอาณาจักรล้านนา และมีบทบาทความสำคัญระดับชาติอันเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมทางด้านจิตใจที่สำคัญ ดังนั้นการแสดงออกถึงความมั่งคั่งของอาณาจักรจึงถูกบรรจุแต่งด้วยการสร้างวัดวาอารามที่มีขนาดใหญ่ ดังปรากฏในยุคทองของล้านนา ซึ่งมีการสร้างวัดและบูรณะวัดเก่ามากที่สุด โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าติโลกราช

1.3.4 บทบาททางการเกษตร แหล่งผลิตสินค้าเกษตรที่สำคัญไม่เพียงแต่อยู่เขตเมือง เชียงใหม่เท่านั้น แต่ได้กระจายการเพาะปลูกไปในชุมชนขนาดเล็กต่าง ๆ เพื่อปริมาณการผลิตที่เพียงพอต่อการดำรงชีพและการนำมาแลกเปลี่ยนสินค้าจากพ่อค้าต่างชาติในเขตเมืองเชียงใหม่ โดยเฉพาะชาวจีน พม่า อินเดีย

1.3.5 บทบาททางด้านศิลปวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น กล่าวคือชุมชนแต่ละชุมชนของอาณาจักรมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในการดำรงชีวิต ตามลักษณะเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ และธรรมชาติแวดล้อมของตน วิถีชีวิตด้านต่าง ๆ ที่แสดงออกในด้านศิลปวัฒนธรรม ในรูปของความโดดเด่นเฉพาะตนต่าง ๆ เช่น ช่างแกะสลักไม้ชุมชนหางดง ช่างทอผ้าไหมชุมชนสันกำแพง และจอมทอง ช่างเครื่องเงินเครื่องปั้นชุมชนสันกำแพง เป็นต้น เหล่านี้นอกจากเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพแล้ว ยังสามารถนำมาแลกเปลี่ยนสินค้า หรือ ขายให้กับพ่อค้าต่างชาติได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมที่เฉพาะตัวของอาณาจักร (ภาค) ได้อย่างมีคุณค่าทราบเท่าปัจจุบัน

1.4 ระบบและลำดับของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับภาค เมืองเชียงใหม่ในอดีตมีสถานะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักร และมีอาณาจักรกว้างขวางถึงรัฐชาน เชียงรุ้ง และสิบสองปันนา ระบบและลำดับของชุมชนต่าง ๆ จึงถูกจัดลำดับตามการปกครองในส่วนของหัวเมืองต่าง ๆ ดังนี้

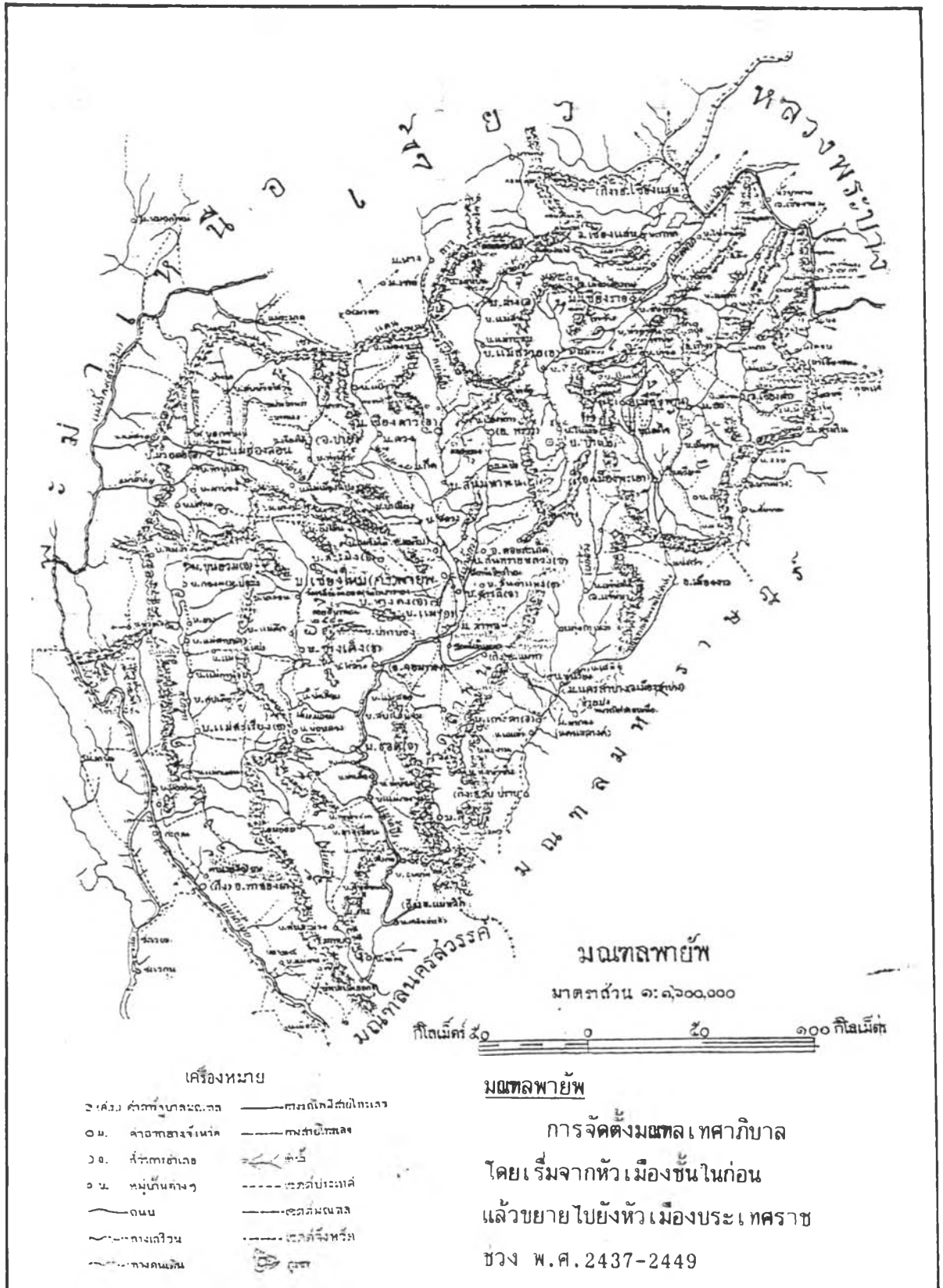
1.4.1 หัวเมืองชั้นใน ได้แก่ หัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ เช่น เชียงดาว พร้าวกวาง หางดง จอมทอง สันกำแพง แม่ริม สันทราย เป็นต้น มีหน้าที่ส่งส่วยให้แก่รัฐบาลท้องถิ่นเชียงใหม่

1.4.2 หัวเมืองชั้นนอก ได้แก่ เมืองเชียงราย เชียงแสน เมืองฝาง เมืองงาย เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองยวม มีหน้าที่ส่งของป่าหายากแทนการส่งส่วยให้แก่รัฐบาลท้องถิ่นเชียงใหม่

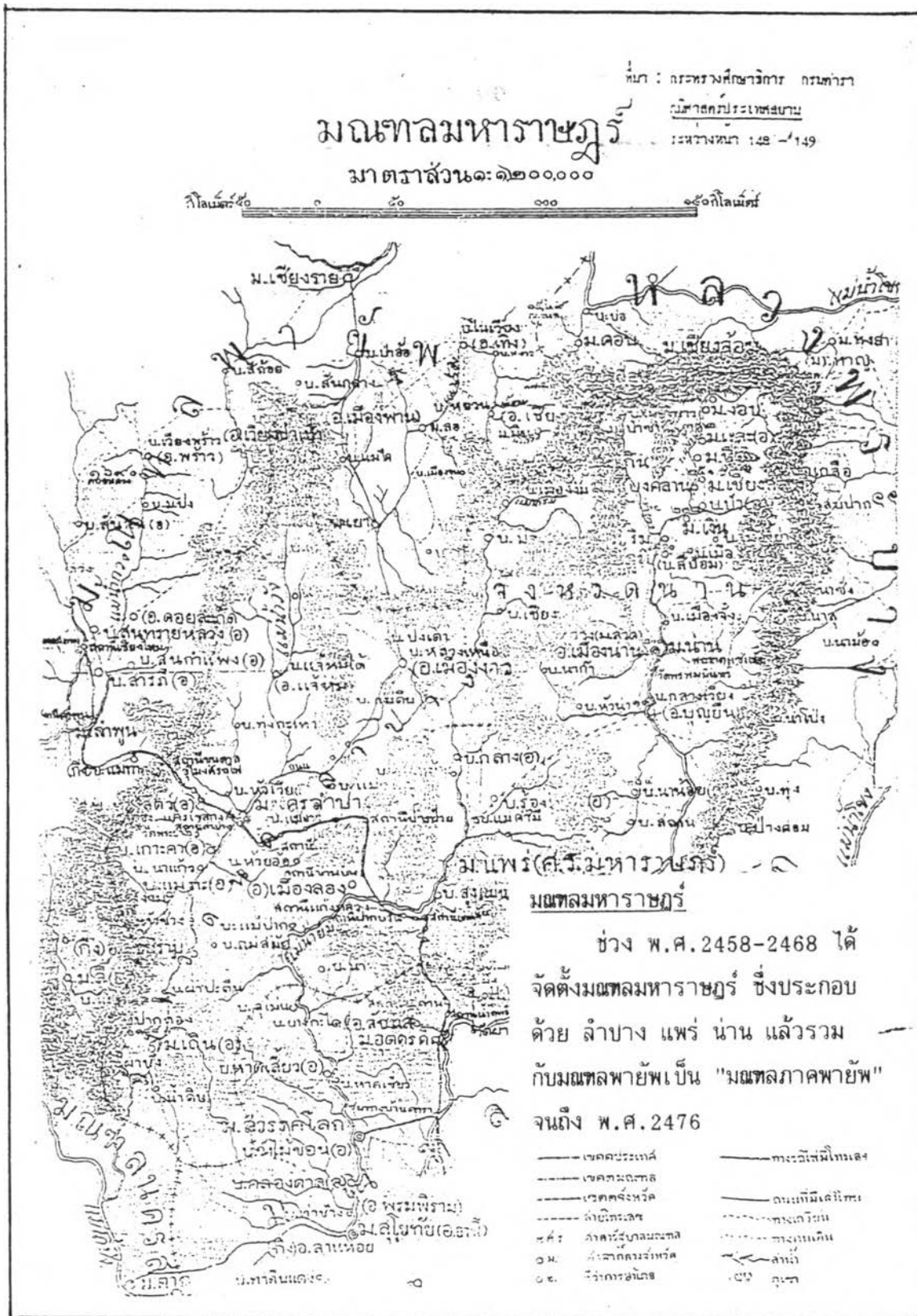
1.4.3 หัวเมืองชายแดน ได้แก่ หัวเมืองชายแดนทางด้านทิศเหนือ อาทิ เมืองเชียงรุ้ง เชียงขวาง สิบสองปันนา เป็นต้น หัวเมืองชายแดนทางด้านตะวันตก ได้แก่ หัวเมืองด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน อาทิ เมืองจาด เมืองทา เมืองต่วน เมืองสาคร เมืองหาง หรือที่เรียกว่า "หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า" หัวเมืองเหล่านี้จะปกครองตัวเองตามธรรมเนียมเดิมแต่ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่

แผนที่ 3.3 แสดงระบบและลำดับของชุมชนเมืองในอาณาจักรล้านนา

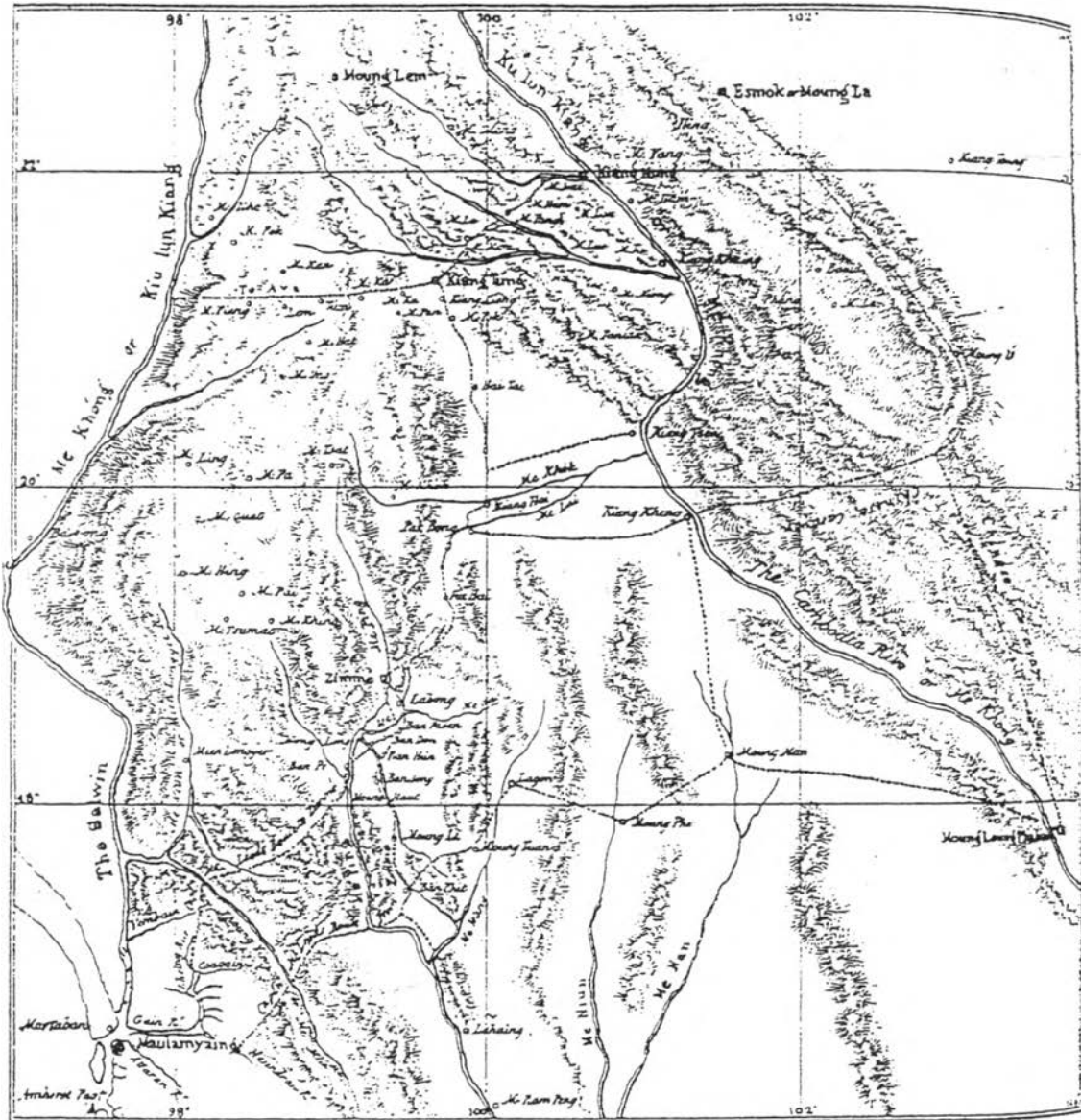
แผนที่ 3.4 แสดงระบบชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต : มณฑลพายัพ

แผนที่ 3.5 แสดงระบบชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต : มณฑลมหาสารบุรี

1.5 การเชื่อมโยงของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับภาค ในระบบชุมชนดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้นจะสามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ด้วยระบบการสัญจรลักษณะต่าง ๆ ซึ่งในอดีตการเชื่อมโยงของพื้นที่ชุมชนสู่ชุมชนจะอาศัยเส้นทางทางการค้า และเส้นทางทางการรบหรือการทำสงครามเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นทางบกหรือทางน้ำ คือ

1.5.1 การเชื่อมโยงด้วยเส้นทางบกระหว่างเมืองต่าง ๆ ได้แก่ ลิบสอง บ้านนา ล้านนา ล้านช้าง เส้นทางดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงถึงชุมชนภายในล้านนาได้ในระดับภาค คือ เชื่อมโยงเมืองใหญ่สู่เมืองใหญ่ด้วยกัน (พม่า-ไทย-ลาว) ใช้เพื่อเป็นเส้นทางทางการค้าที่สำคัญ ในรูปแบบและวิธีการใช้แรงงานคน สัตว์พาหนะ และเครื่องมือ-อุปกรณ์ง่าย ๆ เช่น การเดินเท้าของคน เสลี่ยงหาม การเดินเท้าของสัตว์พาหนะ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย การใช้เกวียนเทียมสัตว์ รถม้า รถลาก เป็นต้น

เส้นทางการค้าระหว่างเมืองต่าง ๆ ของพม่า
 สิบสองปันนา ล้านนา ล้านช้าง ตำราจโดย
 Lient. T.E. MACLEOD (Assistant
 co the Commisioner of Tenasserim
 Provinces) เริ่มค้นเดินทางจากเมืองมะละแหม่ง
 (Moulmein) เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2379

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล

แผนที่ 3.6 แสดงการเชื่อมโยงของชุมชนเมืองในอาณาจักรล้านนาและพื้นที่โดยรอบ

: เส้นทางที่ใช้วัวค้ำขนส่งสินค้า

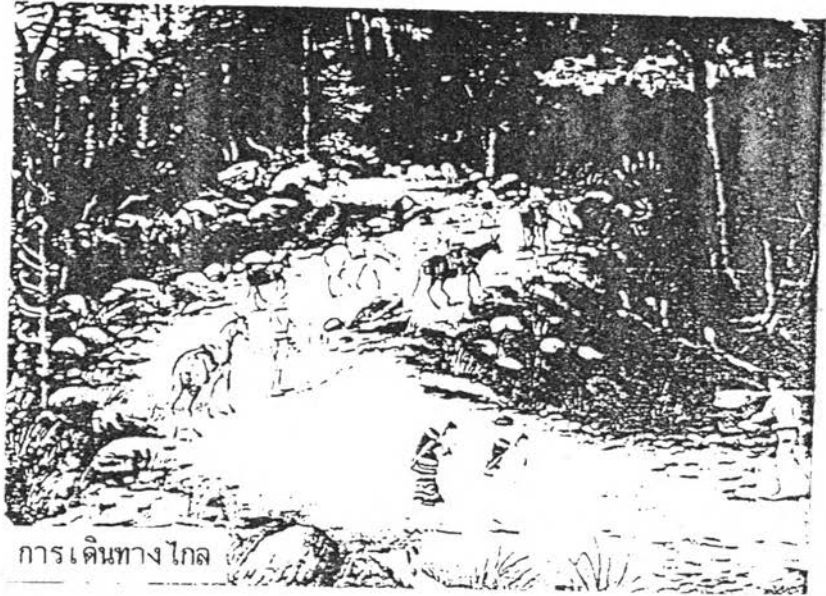

: พ่อค้าจีนออกจากยunnan นำสินค้าใส่กระสอบไปขาย
เพื่อเดินทางมาค้าขายในภาคเหนือ

: เส้นทางลำปาง-งาวสมัยแรกตัดถนน ในภาพเป็น
ช่วงก่อนถึงประตูมา จังหวัดลำปาง ไม่ปรากฏ
ศักราชที่ถ่าย

ภาพที่ 3.1 แสดงรูปแบบและวิธีการสัญจรทางบก ลักษณะต่างๆ ในอดีตของอาณาจักรล้านนา

การเดินทางไกล

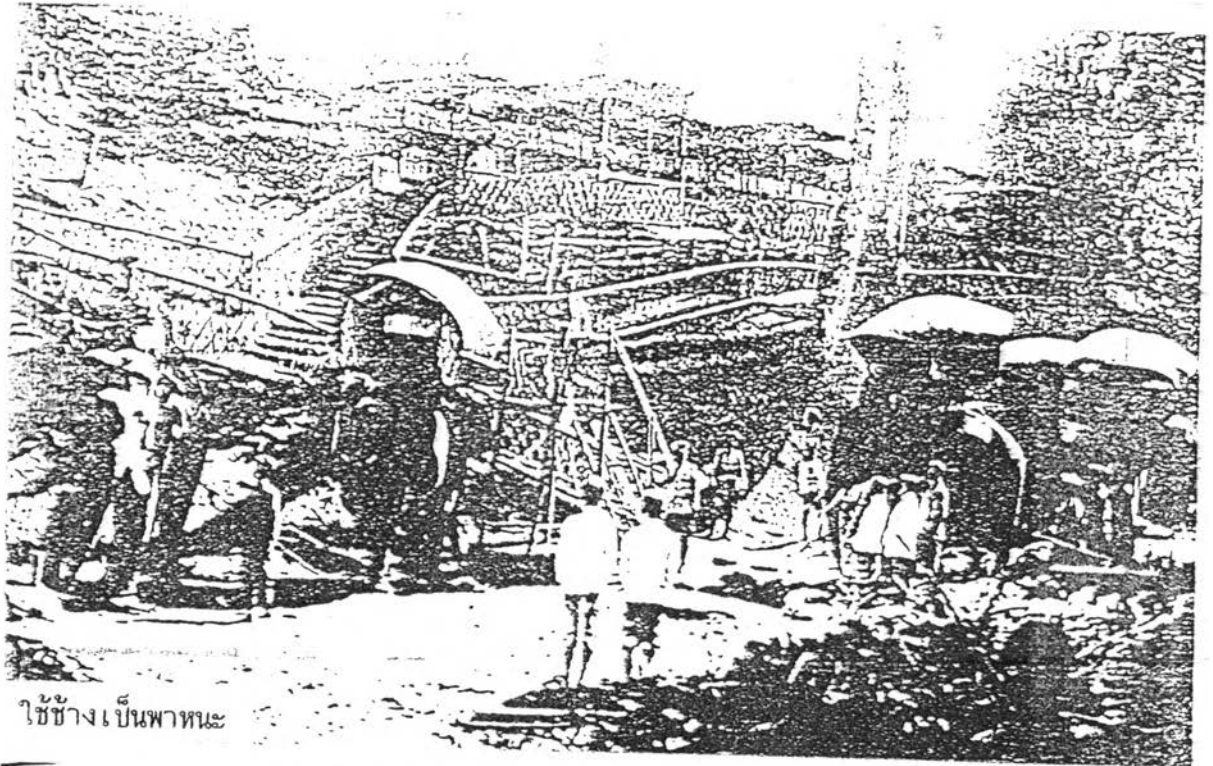

วัดต่าง

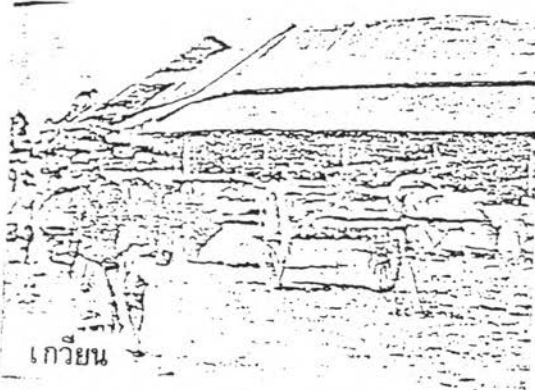

โซ่มา เป็นพาหนะ

(ต่อ)

ใช้ช้างเป็นพาหนะ

เกวียน

เสลี่ยงพาม

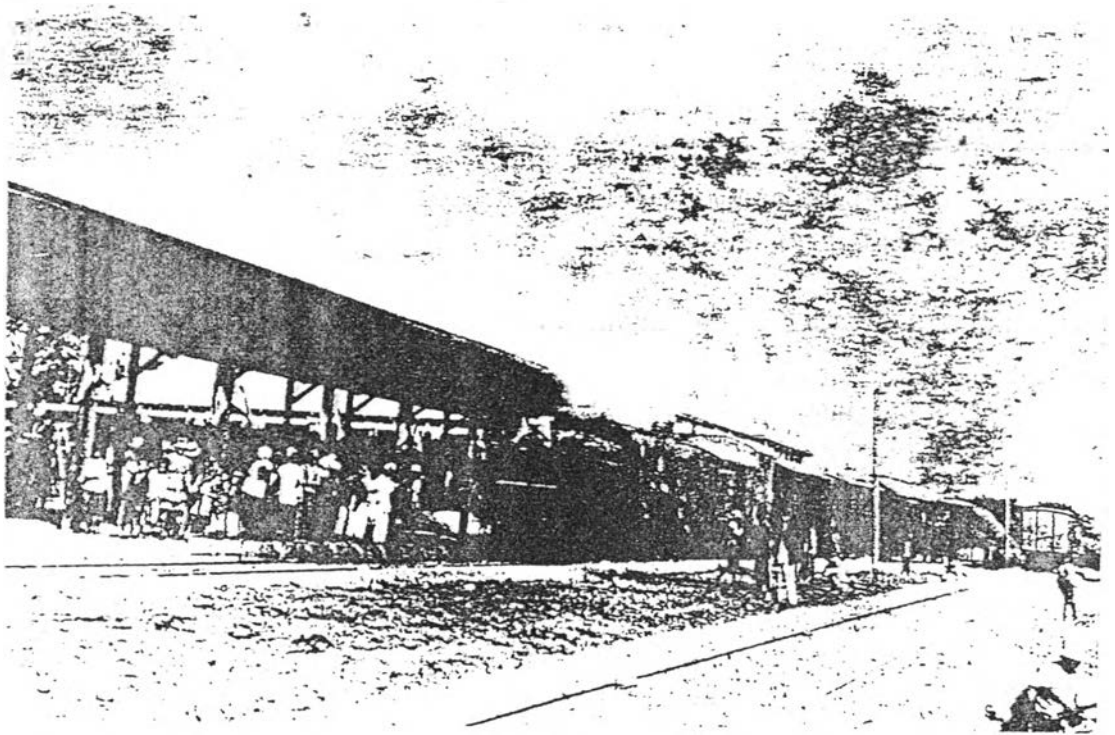

ใช้ช้างเป็นพาหนะ

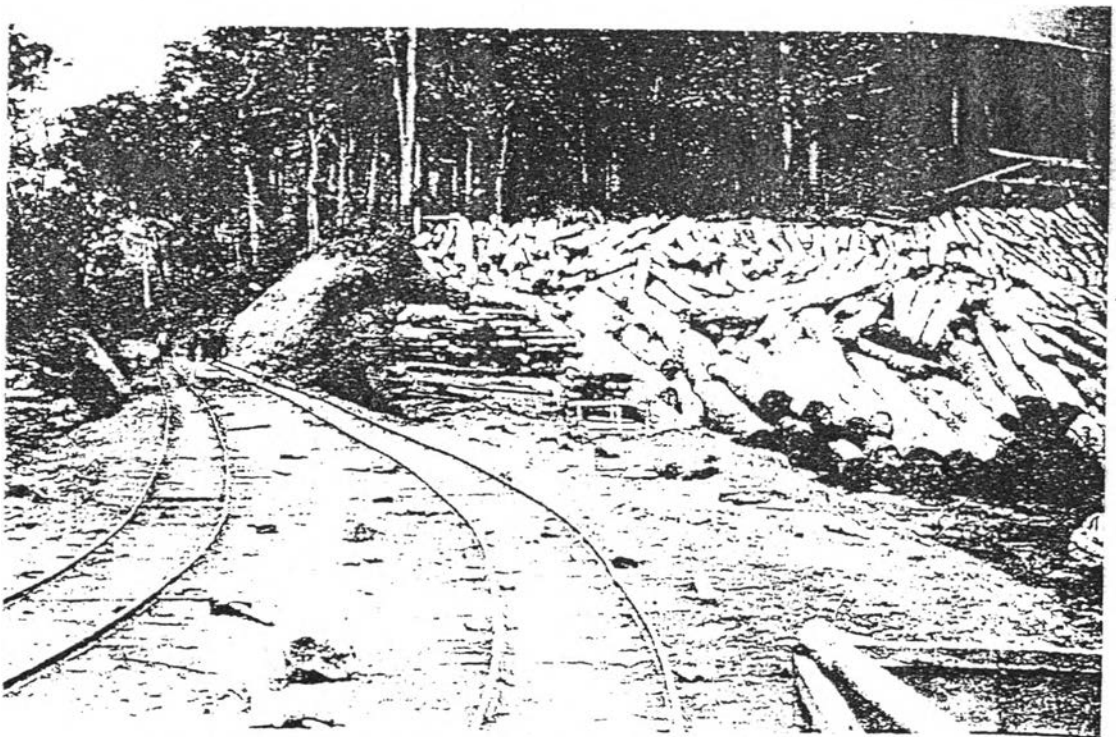

คนเดินเท้า

(ต่อ)

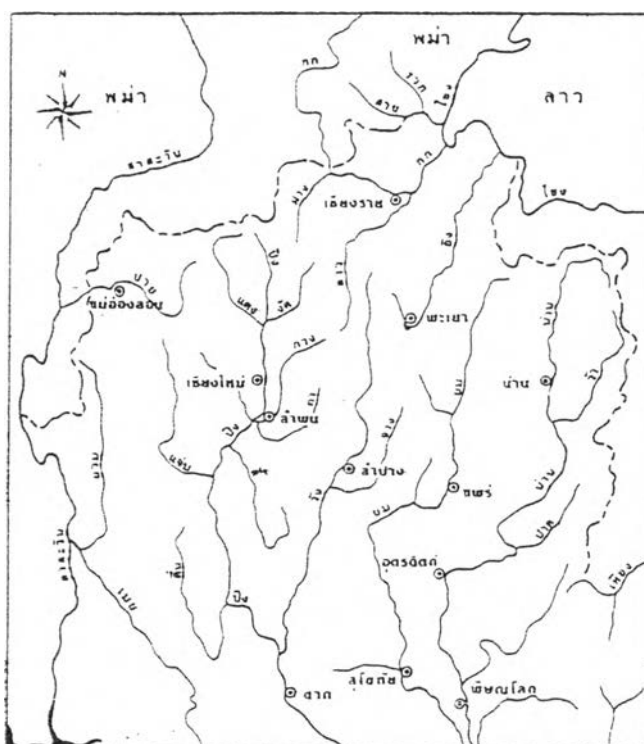
: สถานีรถไฟจังหวัดเชียงใหม่
 ทางรถไฟสายเหนือสร้างถึงเชียงใหม่ พ.ศ. 2464
 การขึ้นมาของรถไฟก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง
 เศรษฐกิจในสังคมล้านนาอย่างมากมาตลอด และมีผล
 สืบมาจนปัจจุบัน

: รางรถไฟเล็กจากไม้ และ ไม้สก็ทที่รอการขนส่ง

(ต่อ)

1.5.2 การเชื่อมโยงด้วยเส้นทางน้ำสายสำคัญของภูมิภาค แม่น้ำปิง เป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ยาวที่สุดที่ใช้เป็นเส้นทางหลักเพื่อการติดต่อระหว่างชุมชนริมน้ำจนถึงเมืองท่าชายทะเล และยังมีสายน้ำย่อยติดต่อถึงเมืองต่าง ๆ ภายในอาณาจักร แม่น้ำปิงจึงมีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่มากในระดับภาค ถือว่าเป็นเส้นทางเศรษฐกิจที่นำความมั่นคงมาสู่เมือง และเป็นเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับโลกภายนอกที่เปรียบเสมือน "ถนนหน้าบ้าน" ของเมืองโดยใช่เรือและแพเป็นต้น

ที่มา : สรัสวดี อ๋องสกุล

แผนที่ 3.7 แสดงเส้นทางน้ำที่ใช้เพื่อการสัญจร ในอดีตของอาณาจักรล้านนา

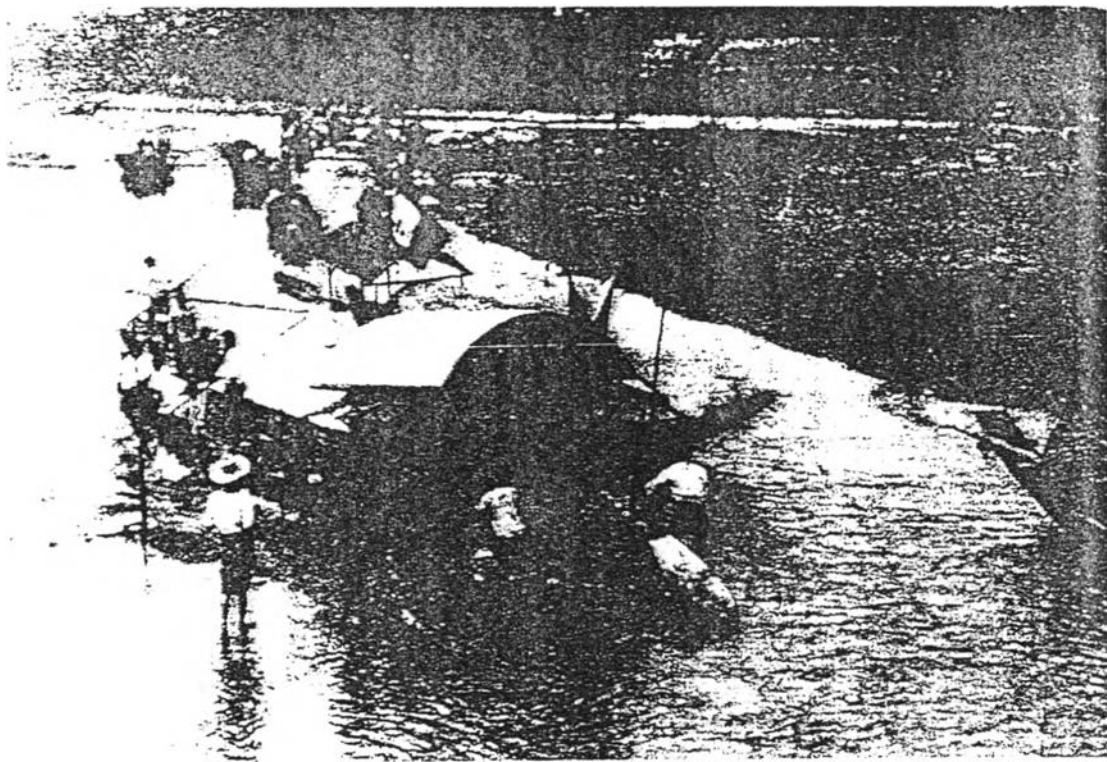
: เส้นทางแม่น้ำปิงระหว่างฮอด-ตากเต็มไปด้วย
แก่งต่าง ๆ

ที่มา : สรสวัสดิ์ อ่องสกุล

แผนที่ 3.8 แสดงเส้นทางน้ำปิงระหว่างฮอด-ตาก ที่เต็มไปด้วยแก่งต่างๆ

ภาพ 106 : การค้าทางเรือ ใช้เรือแม่ปะชนสินค้าขึ้นล่องตามลำแม่น้ำปิง เป็นเส้นทางที่ยากลำบาก เพราะในแม่น้ำมีเกาะแก่งมาก

: ที่ว่าการมณฑลลาวเฉียง ออริมแม่น้ำปิงตรงบริเวณที่ทำการเทศบาลนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน ในภาพมีข้าราชการเข้าแถวส่งคนในเรือ

: สภาพการเดินทางขึ้นไปเชียงใหม่ของข้าหลวงจากส่วนกลาง ในภาพเป็นการเดินทางของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2436

ภาพที่ 3.2 แสดงรูปแบบและวิธีการสัญจรทางน้ำลักษณะต่างๆ ในอดีตของอาณาจักรล้านนา

1.6 การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับภาค การปรากฏตัวของชุมชนในอดีตจะประกอบด้วยความต้องการทางด้านการใช้ที่ดินเพื่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ อันเกี่ยวข้องกับความปลอดภัย ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ ที่หล่อหลอมเป็นคุณค่าของชุมชนในทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยการใช้ที่ดินต่าง ๆ ดังนี้

1.6.1 การใช้ที่ดินเพื่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

1.6.2 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม การผลิตพืชผลทางการเกษตร เพื่อเป็นสินค้าส่งออกของอาณาจักรล้านนา

1.6.3 การใช้ที่ดินเพื่อการศาสนสถานที่สำคัญ เช่น วัดต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งหล่อหลอมรวมจิตใจมวลมนุษย์ให้อยู่อย่างเป็นสุขภายในแต่ละชุมชน ซึ่งมักจะเกิดวัดพร้อมกับการมีชุมชน

1.6.4 พื้นที่ธรรมชาติต่าง ๆ อันได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา ต้นน้ำลำธาร ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติแวดล้อม

2. ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบันระดับภาค (พ.ศ. 2476-2537)

2.1 อาณาเขตของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน ระดับภาค ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบันระดับภาค หมายถึง ดินแดนในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย อันได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน นับเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วแต่อดีต รวมเรียกว่า "อาณาจักรล้านนา" ซึ่งมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางความเจริญของอาณาจักรในทุก ๆ ด้าน

ที่มา : สร้สวัสดิ์ อ่องสกุล

แผนที่ 3.9 แสดงอาณาเขตของอาณาจักรล้านนาในปัจจุบัน

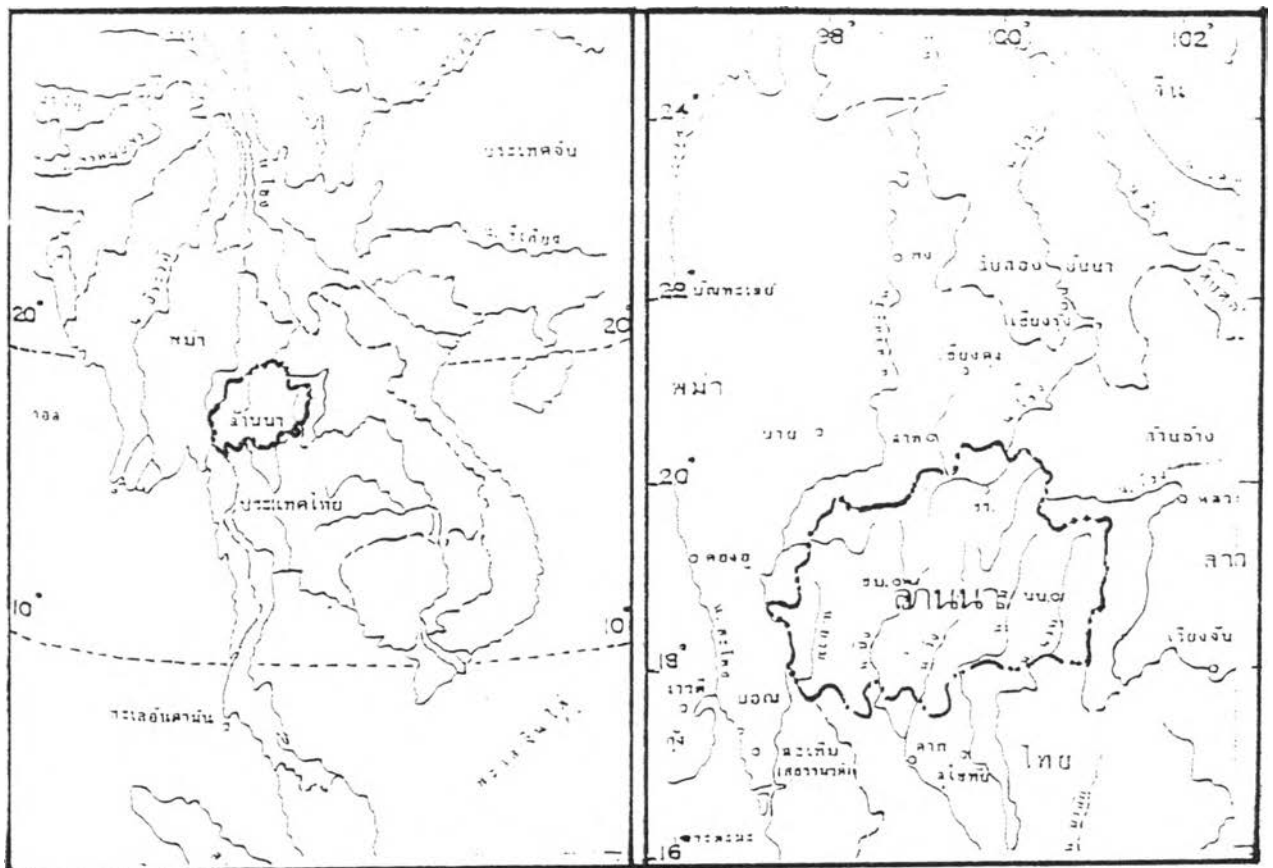
2.2 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับภาค ที่ตั้งทางภูมิ
 ศาสตร์ของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ระดับภาค ตั้งอยู่ประมาณเส้นละติจูดที่ 17 00' - 20 00'
 เหนือ และอยู่ระหว่างเส้นลองจิจูดที่ 97 20' - 101 20' ตะวันออก ลักษณะของที่ตั้งอยู่ลึก
 เข้าไปในมหาสมุทร ไม่มีพื้นที่ส่วนใดติดทะเลโดยตรง การติดต่อกับโลกภายนอกต้องผ่านรัฐอื่นก่อน
 โดยอาศัยลำน้ำภายในเป็นเส้นทางสัญจร ส่วนในปัจจุบันการสัญจรไปมากับพื้นที่อื่น ๆ มีความ
 สะดวกสบายขึ้นมาก ซึ่งมีการติดต่อเดินทางกับพื้นที่อื่นได้หลายเส้นทาง ได้แก่ ทางรถยนต์ รถไฟ
 เครื่องบิน ส่วนทางน้ำได้ลดความสำคัญลงไปมาก ซึ่งจะมีการใช้เส้นทางน้ำเพียงเล็กน้อย และ เป็น
 การใช้เฉพาะกิจบางประเภทเท่านั้น เช่น เพื่อการท่องเที่ยว เพื่อการขนส่งสินค้าบางประเภท
 เป็นต้น

ที่ตั้งระดับประเทศ

ที่ตั้งระดับทวีป

ที่ตั้งระดับภาค

แผนที่ 3.10 แสดงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาในปัจจุบัน ระดับภาค

ที่มา : อิศรา กั้นแดง

2.3 สภาพภูมิประเทศของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับภาค สภาพภูมิ
ประเทศของล้านนา มี 3 ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัด คือ

2.3.1 ภูเขา พื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคเป็นภูเขา และหุบเขาถึง 3/4 ของพื้นที่ทั้งหมด เทือกเขาสูงเหล่านี้ต่อเนื่องมาจากเทือกเขาหิมาลัย และเทือกเขาในแนวเขตกึ่งเขตร้อนของประเทศไทย ตัวเทือกเขามีลักษณะทอดยาวตามแนวเหนือ - ใต้ มีความสูงเฉลี่ยมากกว่า 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง และมีความลาดชันเกินกว่าร้อยละ 10 เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาถนนธงชัย และเทือกเขาผีปันน้ำ ระหว่างเทือกเขาเหล่านี้มีที่ราบอยู่กันหุบเขา

2.3.2 ที่ราบ ที่ราบในภาคเหนือจะมีลักษณะแคบ และยาวในแนวเหนือ - ใต้ ที่ราบเชิงเขา และที่ราบลุ่มแม่น้ำระหว่างหุบเขา จะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน เพราะมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ที่ราบขนาดใหญ่จะเป็นที่ตั้งของเมืองสำคัญ ซึ่งภาคเหนือมีที่ราบที่สำคัญอยู่ 3 แห่ง คือ ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง - กวาง ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก - อิง และที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง นอกจากนั้นจะเป็นที่ราบกันหุบเขาที่มีขนาดเล็กลงไป

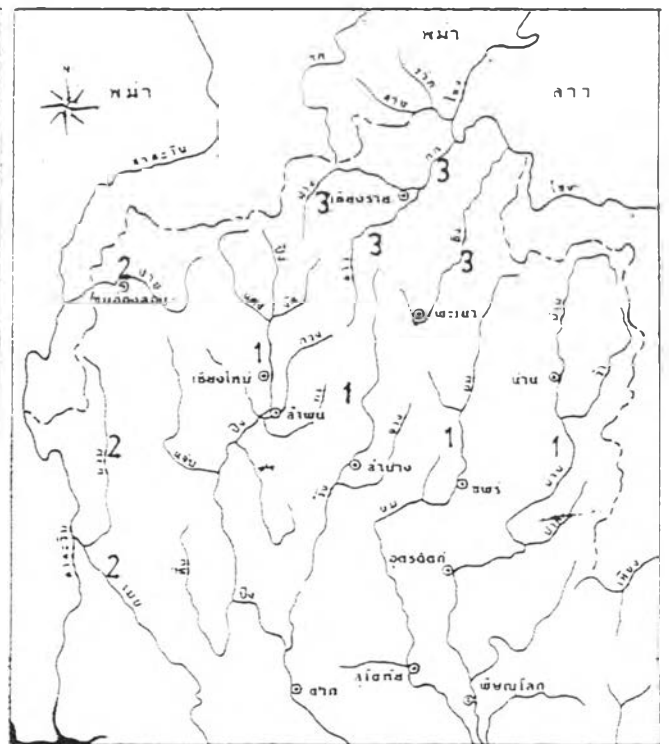
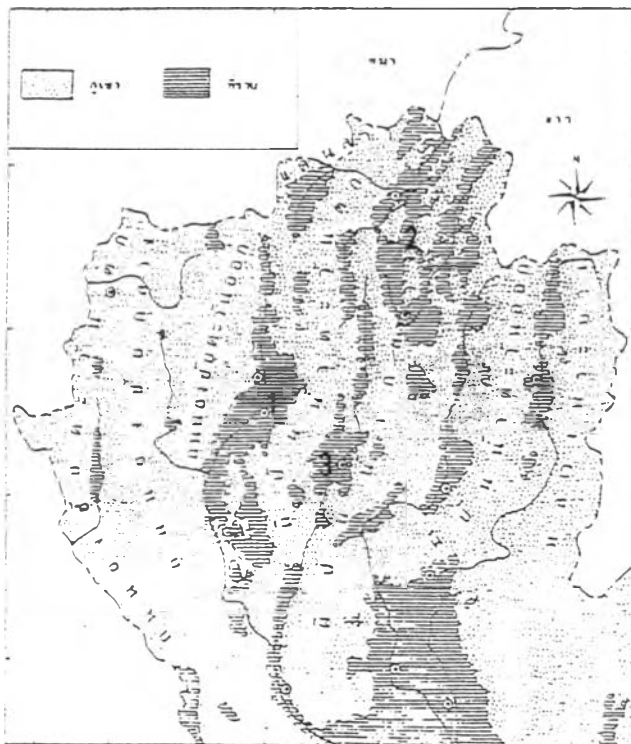
- ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง - กวาง อยู่ระหว่างเทือกเขาถนนธงชัยกับเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตกเป็นหุบเขากว้างใหญ่ มีแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำสายสำคัญ มีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา

- ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก - อิง เป็นที่ราบลุ่มค่อนข้างกว้างใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงแล้วพบว่ามีที่สูงขึ้นเป็นตอน ๆ ดังนั้นที่ราบจึงไม่ต่อเนื่องกันเป็นผืนใหญ่ เป็นที่ตั้งของเมือง เชียงแสน เมืองเชียงราย และเมืองพะเยา

- ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง มีที่ราบเป็นตอน ๆ ที่ราบขนาดใหญ่ที่สุด คือที่ราบลำปาง อันเป็นที่ตั้งของเมืองลำปาง ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร และอำเภอเกาะคา ในปัจจุบัน ที่ราบแคบ ๆ ได้แก่ ที่ราบที่เป็นที่ตั้งของอำเภอวังเหนือ อำเภอแจ้ห่ม อำเภอสบปราบ และอำเภอเถิน ที่ราบลำปางส่วนหนึ่งมีลักษณะเป็นขั้นบันได จึงไม่เหมาะแก่การทำนา

2.3.3 ลำน้ำ ลักษณะของลำน้ำจะไหลในแนวเหนือ - ใต้ ซึ่งสัมพันธ์กับลักษณะของภูเขา ลำน้ำที่สำคัญแบ่งออกเป็น 3 ลำน้ำ คือ

- ลำน้ำปิง วัง ยม น่าน แม่น้ำแต่ละสายจะไหลลงทางใต้สู่แม่น้ำเจ้าพระยา นับว่าเป็นลำน้ำที่สำคัญที่สุดของภาค เพราะเป็นแม่น้ำสายยาวที่เขี้ยวน้อย สะดวกในการคมนาคม และขนส่งมากกว่าแม่น้ำสายอื่น โดยเฉพาะแม่น้ำปิงจึงถูกใช้เป็นเส้นทางจราจรที่สำคัญมาแต่โบราณ
- ลำน้ำปาย ยวม เมย เป็นกลุ่มของแม่น้ำทางทิศตะวันตกของภาค ซึ่งไหลรวมกันลงสู่แม่น้ำสาละวิน
- ลำน้ำกก ผาง ลาว อิง เป็นกลุ่มของแม่น้ำทางตอนบนของภาค ไหลรวมกันลงสู่แม่น้ำโขง เส้นทางน้ำไม่ค่อยสะดวกต่อการคมนาคม และขนส่ง เพราะมีเกาะแก่งมาก และน้ำไหลเชี่ยว โดยเฉพาะแม่น้ำที่อยู่ทางตอนบน

: ที่ราบสำคัญ

1. ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง-กวง
2. ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก-อิง
3. ที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง

: แม่น้ำสำคัญ

1. ลำน้ำปิง วัง ยม น่าน
2. ลำน้ำปาย ยวม เมย
3. ลำน้ำกก ผาง ลาว อิง

แผนที่ 3.11 แสดงภูมิประเทศของภูเขา ที่ราบ และลำน้ำที่สำคัญของชุมชนเมือง

ที่มา : สรสวัสดิ์ อ่องสกุล

2.4 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน บทบาทของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ในระดับภาค ศึกษาจากการพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อให้มีบทบาทกระจายความเจริญ และตอบสนองต่อการพัฒนามากในด้านการขยายตัว และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และทรัพยากร ที่ต้องมีการดำเนินการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงบทบาทการให้บริการโดยส่วนรวมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ และเสนอแนะการพัฒนาชุมชนให้มีบทบาทต่อการพัฒนาตามศักยภาพ และความเหมาะสม ซึ่งบทบาทของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับภาคดังกล่าวต่อไป นี้ ก็คือ บทบาทโดยส่วนรวมของชุมชนเมืองขนาดเล็กของภาค

2.4.1 การเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการระดับท้องถิ่น ได้แก่ การเป็นที่ตั้งของส่วนราชการระดับอำเภอต่าง ๆ จะช่วยให้มีการประสานงานของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีระบบ และมีประสิทธิภาพ ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของหน่วยราชการที่มีความสำคัญระดับอำเภอ ได้แก่ ชุมชนสุขาภิบาลอำเภอต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบน

2.4.2 การเป็นศูนย์กลางการบริการทางสังคมระดับท้องถิ่น ได้แก่ การบริการด้านการศึกษา การสาธารณสุข และสวัสดิการทางสังคมอื่น ๆ จะเป็นการส่งเสริมต่อการพัฒนาคุณภาพประชากร

2.4.3 ศูนย์กลางการพาณิชย์กรรม และการบริการระดับท้องถิ่น บทบาทชุมชนในด้านพาณิชย์กรรม และการบริการ อันได้แก่ การพัฒนากิจกรรมในด้านการค้าระดับท้องถิ่น ตลาดกลางการเกษตรในระดับท้องถิ่น ตลอดจนบริการทางการเงิน การธนาคาร และบริการในชีวิตประจำวัน

2.4.4 ศูนย์กลางอุตสาหกรรมท้องถิ่น การพัฒนาประเทศที่มุ่งขยายฐานการผลิตทางอุตสาหกรรม จะมีผลต่อโอกาสการพัฒนาอุตสาหกรรม และหัตถกรรมของภาค การพัฒนาชุมชนจึงควรส่งเสริมบทบาทการเป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม และหัตถกรรมตามศักยภาพ และความเหมาะสม ทั้งยังจะทำให้ชุมชนมีบทบาทในการเป็นแหล่งรองรับการจ้างงาน และตอบสนองต่อการผลิตในภาคเกษตรด้วย โดยเฉพาะภาคเหนือซึ่งมีโอกาสพัฒนาในด้านหัตถอุตสาหกรรม การผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป อุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา และอุตสาหกรรมการเกษตร ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนสันกำแพง รองลงมา ได้แก่ หางดง จอมทอง แม่ริม ผาง เป็นต้น อันดับท้ายที่ไม่มีบทบาททางด้านอุตสาหกรรมใด ได้แก่ ชุมชนอมก๋อย ชุมชนสะเมิง ชุมชนแม่สะเรียง เป็นต้น

2.4.5 ศูนย์กลางการท่องเที่ยว ภาคเหนือเน้นว่ามีศักยภาพสูงในการพัฒนาการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยววันนี้เป็นกิจกรรมที่นำรายได้ และส่งผลต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจ และชุมชนของภาคอย่างมาก การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการปรับปรุง โครงข่ายเชื่อมโยงการคมนาคมติดต่อ เพื่อสนับสนุนวงจรการท่องเที่ยวจะทำให้ชุมชนเมืองมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ธรรมชาติสวยงาม มีวัฒนธรรมท้องถิ่นเด่นชัดน่าสนใจ จะเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวไปยังแหล่งต่าง ๆ เป็นศูนย์กลางการบริการด้านที่พัก บริการบันเทิง สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ตลอดจนการจำหน่ายสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยว อาทิ ชุมชนสันกำแพง จอมทอง แม่ริม เป็นต้น

2.4.6 ศูนย์กลางย่อยการคมนาคมขนส่ง การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศในภาค จะมีผลต่อบทบาทของชุมชนในการเป็นศูนย์กลางย่อยการคมนาคมเชื่อมโยงถึงเมืองหลักของภาคต่าง ๆ ได้สะดวกยิ่งขึ้น

2.4.7 ศูนย์กลางการบริการผลผลิตสาขาเกษตร ภาคเหนือมีพืชผลการเกษตรหลายอย่าง ซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งใน และต่างประเทศ การพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต การตลาด และการเชื่อมโยงแหล่งผลิตกับตลาดที่จะส่งเสริมการขยายฐานการผลิตสาขาเกษตร จะส่งผลต่อบทบาทชุมชนในการเป็นศูนย์กลางการบริการเกษตรระดับท้องถิ่น เพื่อส่งผลผลิตสู่เมืองหลักของภาคอีกครั้งหนึ่ง

2.4.8 ศูนย์กลางการบริการปัจจัยพื้นฐานในระดับท้องถิ่นที่ต้องมีการให้บริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมให้เพียงพอ และมีประสิทธิภาพเป็นการช่วยกระจายการพัฒนาไปสู่ประชากรในชนบทให้ได้รับบริการพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรด้วย

2.5 ระบบชุมชน และลำดับความสำคัญของชุมชนเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน ระดับภาค
ชุมชนภาคเหนือมีการพัฒนาชุมชนเมืองในระดับแตกต่างกัน ทั้งในสภาพการพัฒนา และบทบาทหน้าที่ ซึ่งประกอบด้วยลำดับชุมชน 6 ลำดับ ด้วยกันคือ

2.5.1 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 1 มี 3 ชุมชน ได้รับการกำหนดไว้เป็นเมืองหลักของภาค คือ ชุมชนเมืองเชียงใหม่ ชุมชนเมืองนครสวรรค์ และชุมชนเมืองพิษณุโลก มีขนาดประชากรประมาณ 100,000 คนขึ้นไป ชุมชนเมืองทั้งสามแห่งนี้มีการขยายตัวของประชากร และการใช้พื้นที่เมืองในอัตราสูง โดยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางระดับภาคในด้านต่าง ๆ ได้แก่ การ

บริหารราชการ การบริการทางเศรษฐกิจ สังคม การท่องเที่ยว อุตสาหกรรม และการเป็นศูนย์กลางการค้า การคมนาคม ชุมชนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางระดับภาคทางตอนบนของภาค จัดว่ามีแรงดึงดูดสูงต่อการลงทุนด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการท่องเที่ยว ซึ่งมีผลต่อการขยายตัว และการเปลี่ยนแปลงของเมืองอย่างมาก ส่วนชุมชนเมืองนครสวรรค์ และพิษณุโลกมีบทบาทสำคัญต่อการเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ การบริการสังคม การตลาด และการคมนาคมของภาคเหนือตอนล่าง

2.5.2 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 2 มี 2 ชุมชน คือ ชุมชนเมืองลำปาง และชุมชนเมืองเชียงราย ซึ่งได้รับการกำหนดเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญของภาค ที่จะได้รับการพัฒนาบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และระบบโครงสร้างพื้นฐาน ตลอดจนส่งเสริมการลงทุนให้เป็นแหล่งรองรับการจ้างงานที่สำคัญ ชุมชนในกลุ่มนี้มีขนาดประชากรประมาณ 30,000 - 50,000 คน มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ และบริการทางเศรษฐกิจ สังคมในระดับภาค และเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยชุมชนเมืองเชียงรายมีแนวโน้มของการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจการท่องเที่ยวอย่างมาก ส่วนชุมชนเมืองลำปางมีบทบาทสำคัญในด้านการบริหาร การบริการทางเศรษฐกิจสังคม และการพัฒนาอุตสาหกรรมของภาค

2.5.3 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 3 มีจำนวน 12 ชุมชน ได้แก่ เทศบาลเมือง อันเป็นที่ตั้งของจังหวัดต่าง ๆ ที่เหลือ ส่วนใหญ่มีประชากรอยู่ในช่วง 10,000 - 50,000 คน ชุมชนในกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการให้บริการในระดับจังหวัด โดยเป็นศูนย์กลางการบริหาร พาณิชยกรรม และการบริการแก่อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัด และพื้นที่ใกล้เคียงในเขตติดต่อ

2.5.4 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 4 มี 11 ชุมชน เป็นชุมชนในภาคเหนือตอนบน 8 แห่ง และภาคเหนือตอนล่าง 3 แห่ง ส่วนใหญ่มีขนาดประชากรอยู่ระหว่าง 10,000 - 30,000 คน เป็นชุมชนเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของอำเภอ และมีบทบาทความสำคัญสูงในด้านการพาณิชยกรรม การตลาด การบริการสังคม และการคมนาคมขนส่ง มีบทบาทสำคัญสูงในระดับรองจากจังหวัด และมีการให้บริการต่อประชากรในพื้นที่อำเภอ และอำเภอใกล้เคียง ชุมชนในกลุ่มนี้ได้แก่ ชุมชนเมืองแม่สาย พวน แม่จัน ผาง บ้านหลวง แม่สอ แม่สะเรียง ล้อมแรด (เถิน) ตาคลี หล่มสัก และสวรรคโลก

2.5.5 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 5 มีทั้งหมด 22 แห่ง อยู่ในภาคเหนือตอนบน 13 แห่ง และภาคเหนือตอนล่าง 9 แห่ง ส่วนใหญ่มีขนาดประชากรตั้งแต่ 7,000 - 20,000 คน ชุมชนเมืองในกลุ่มนี้ทั้งที่เป็นที่ตั้งอำเภอ และไม่ใช้ที่ตั้งอำเภอ โดยมีบทบาทโดยส่วนรวมเป็นศูนย์กลางระดับอำเภอในด้านการบริหาร พาณิชยกรรม การบริการเกษตร และบางแห่งมีบทบาททางด้านความมั่นคงชายแดน การท่องเที่ยว และการเป็นศูนย์กลางคมนาคมในระดับอำเภอ ตัวอย่างของชุมชนในกลุ่มนี้ได้แก่ ชุมชนเมืองเวียงเชียงของ เชียงคำ แม่ปะจาน สันกำแพง หางดง สลกบาตร ลาดยาว และชุมแสง เป็นต้น

2.5.6 ชุมชนศูนย์กลางลำดับ 6 มีทั้งหมด 167 แห่ง เป็นชุมชนในภาคเหนือตอนบน 78 แห่ง และภาคเหนือตอนล่าง 89 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของอำเภอ หรือสุขาภิบาล ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการบริหารราชการในระดับอำเภอ มีบทบาทต่อการให้บริการทางด้านบริการเกษตร และบริการทางด้านปัจจัยพื้นฐานแก่ประชากรในอำเภอ หรือในท้องถิ่นนั้น ๆ

ตารางที่ 3.1 แสดงระบบชุมชนระดับภาค พ.ศ.2530-2537

ลำดับ	จังหวัด	ชุมชนศูนย์กลาง						
		1	2	3	4	5	6	รวม
1	เชียงราย	-	1	-	3	2	15	21
2	เชียงใหม่	1	-	-	2	5	16	24
3	ตาก	-	-	1	1	-	9	11
4	น่าน	-	-	1	-	2	4	7
5	พะเยา	-	-	1	-	1	6	8
6	แพร่	-	-	1	-	1	9	11
7	แม่ฮ่องสอน	-	-	1	1	-	3	5
8	ลำปาง	-	1	-	1	2	9	13
9	ลำพูน	-	-	1	-	-	7	8
	ภาคเหนือตอนบน	1	2	6	8	13	78	108
10	กำแพงเพชร	-	-	1	-	2	9	12
11	นครสวรรค์	1	-	-	1	2	12	16
12	พิจิตร	-	-	1	2	-	14	17
13	พิษณุโลก	1	-	-	-	1	11	13
14	เพชรบูรณ์	-	-	1	1	1	10	13
15	สุโขทัย	-	-	1	1	-	11	13
16	อุตรดิตถ์	-	-	1	-	1	13	15
17	อุทัยธานี	-	-	1	-	-	9	10
	ภาคเหนือตอนล่าง	2	-	6	5	7	89	109
	รวมทั้งภาค	3	2	12	13	20	167	217

ที่มา : สำนักผังเมือง

2.6 การเชื่อมโยงของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน ระดับภาค การเชื่อมโยงของชุมชนเมืองในภาคเหนือ ใช้ระบบขนส่ง และการคมนาคมเป็นช่องทางสำคัญ เชื่อมโยงหน่วยต่าง ๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เข้ากับอำเภอ จังหวัด ตลอดจนส่วนอื่น ๆ ของประเทศ และสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ทางด้านทิศตะวันตก และทิศเหนือ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทางด้านทิศเหนือ และทิศตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือทางด้านทิศตะวันออก ระบบการคมนาคม และการขนส่งของภาคเหนือ ประกอบด้วย การขนส่งทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศ

2.6.1 ทางรถยนต์มีโครงข่ายที่แพร่กระจายครอบคลุมทั่วถึงทุกพื้นที่ ระบบทางประกอบด้วย ทางหลวงแผ่นดินซึ่งเชื่อมระหว่างจังหวัดภายในภาคเหนือ และระหว่างภาคเหนือกับภาคอื่น ๆ ของประเทศ ทางหลวงจังหวัดซึ่งเชื่อมระหว่างอำเภอต่าง ๆ กับจังหวัด และทางหลวงชนบทซึ่งเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ตำบลกับอำเภอ ทางหลวงแผ่นดินสายสำคัญของภาค ได้แก่

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 หรือ พหลโยธิน เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานคร กับจังหวัดนครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก ลำปาง พะเยา ไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงราย เป็นเส้นทางสายสำคัญที่เชื่อมโยงถึงตอนบนสุดของภาค

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ที่จังหวัดสิงห์บุรี กับจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง ลำพูน ไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเส้นทางสำคัญที่ใช้เชื่อมโยงระหว่างจังหวัดตอนบนกับจังหวัดตอนล่างของภาค

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ที่จังหวัดกำแพงเพชร ผ่านจังหวัดสุโขทัย แพร่ ไปสิ้นสุดที่จังหวัดน่าน เป็นเส้นทางหลักที่เชื่อมจังหวัดตอนกลาง กับจังหวัดด้านตะวันออกของภาค

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 เริ่มต้นจากอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ผ่านจังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ไปสิ้นสุดที่จังหวัดขอนแก่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเส้นทางสำคัญที่เชื่อมจังหวัดในภาคเหนือตอนล่างกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 225 แยกจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ที่จังหวัดนครสวรรค์ ผ่านจังหวัดเพชรบูรณ์ ไปยังจังหวัดชัยภูมิ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเส้นทางสำคัญสายหนึ่งที่ใช้เชื่อมภาคเหนือตอนล่าง กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- การขนส่งผู้โดยสารสาธารณะทางรถยนต์ ทั้งหมดอยู่ในความควบคุมของกรมการขนส่งทางบก แบ่งเส้นทางเดินรถออกเป็น 5 หมวด หมวดที่ 1 ได้แก่ เส้นทางเดินรถโดยสารประจำทางในกรุงเทพมหานคร และภายในเขตเทศบาลของจังหวัดต่างๆ หมวดที่ 2 ได้แก่ ทางเดินรถระหว่างกรุงเทพมหานคร กับจังหวัดต่าง ๆ หมวดที่ 3 ได้แก่ เส้นทางเดินรถระหว่างจังหวัดต่าง ๆ หมวดที่ 4 ได้แก่ เส้นทางเดินรถระหว่างจังหวัดกับอำเภอต่าง ๆ และหมวดที่ 5 ได้แก่ เส้นทางเดินรถขนาดเล็กเข้าออกระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ

- การขนส่งสินค้า ปัจจุบันดำเนินการโดยผู้ประกอบการ 2 กลุ่ม ได้แก่ องค์กรรับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.) ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจได้รับสิทธิให้บริการขนส่งและรับถ่ายสินค้า ณ สถานีรถไฟทั่วราชอาณาจักร สิทธิในการขนส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์ของโรงงานยาสูบแห่งประเทศไทย และหน่วยงานราชการอื่น ๆ ทั้งหมดแต่เพียงผู้เดียว นอกจากนั้นยังผูกขาดการขนถ่ายสินค้าต่าง ๆ ที่ผ่านท่าเรือกรุงเทพฯ

- การขนส่งสินค้าอื่น ๆ นอกจากนี้เป็นการแข่งขันกันระหว่าง ร.ส.พ. และผู้ประกอบการขนส่งเอกชน มีลักษณะการขนส่งสองแบบ คือ การขนส่งภายในเทศบาลหรือจังหวัดเดียวกัน เป็นสินค้ารวมจำนวนไม่มากนัก หรือกระทำเป็นครั้งคราว และแบบที่ 2 เป็นการขนส่งทางไกลระหว่างจังหวัด ขนส่งสินค้าประจำตามเส้นทาง หรือขนส่งสินค้ารายใหญ่ เหม เต็มคันรถ และยังมีรถบรรทุกส่วนบุคคลซึ่งกำหนดให้ดำเนินการขนส่งเฉพาะสินค้าของบริษัทนั้น ๆ

2.6.2 ทางรถไฟ การขนส่งทางรถไฟเป็นกิจการที่ผูกขาดดำเนินการโดยการรถไฟแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นรัฐวิสาหกิจ เส้นทางรถไฟซึ่งตัดผ่านภาคเหนือมีเส้นทางเดียวคือ ทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพมหานคร ตัดผ่านจังหวัดนครสวรรค์ พิจิตร พิษณุโลก อุตรดิตถ์ แพร่ ลำปาง ลำพูน ไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงใหม่

2.6.3 การขนส่งทางน้ำ นับเป็นเส้นทางขนส่งที่สำคัญของภาคเหนือในอดีตในการติดต่อกับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอ่าวไทย ต่อมาเมื่อได้มีการพัฒนาเส้นทางรถยนต์ และเส้นทางรถไฟ ซึ่งมีความสะดวกรวดเร็วกว่าขึ้น ทำให้การขนส่งทางน้ำลดความสำคัญลง นอกจากนี้การพัฒนาแหล่งน้ำที่สำคัญ เช่น เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ และเขื่อนนเรศวร แม้ว่าจะสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี แต่ก็ได้ทำให้เส้นทางขนส่งทางน้ำถูกตัดทอนลงไม่ต่อเนื่องดังแต่ก่อน เส้นทางขนส่งทางน้ำที่ยังคงใช้ได้ในปัจจุบัน จึงมีเพียงแม่น้ำน่าน และแม่น้ำเจ้าพระยา ส่วนแม่น้ำป่าสักนั้นใช้ได้เพียงจังหวัดสระบุรี เท่านั้น

2.6.4 ทางอากาศ ภาคเหนือมีสนามบินรวมทั้งสิ้น 10 สนาม เป็นสนามบินนานาชาติเพียงสนามบินเดียว คือ สนามบินนานาชาติเชียงใหม่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการขนส่งทางอากาศระยะสั้นเชื่อมโยงจังหวัดต่าง ๆ ภายในภาค และการบินเชื่อมโยงระหว่างภาคเหนือกับภาคอื่น ๆ ส่วนที่เหลือเป็นสนามบินภายในประเทศ ได้แก่ สนามบินที่เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ น่าน ตาก และแม่สอด ในภาคเหนือตอนบน สำหรับภาคเหนือตอนล่างนั้นมีสนามบินพิเศษโลกเพียงสนามบินเดียว

2.7 การใช้ที่ดินระดับภาค การสงวน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาพื้นที่มีหลายวิธีที่เหมาะสม และวิธีการหนึ่งที่เหมาะสมก็คือ การวางแผนการใช้ทรัพยากรที่ดินร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่น ๆ ตลอดจนสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจากไม่ว่ากิจกรรมใด ๆ ย่อมมีความต้องการใช้ที่ดินทั้งสิ้น การวางแผนการใช้ที่ดินจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการตัดสินใจเลือกใช้ประโยชน์ของทรัพยากรในทิศทางที่จะทำให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดสำหรับสังคม และในขณะเดียวกันจะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นไว้สำหรับอนาคตด้วย

การกำหนดรูปแบบ และแนวทางการใช้ที่ดิน สำนักงานเมือง กระทรวงมหาดไทย ได้ประมวลขึ้นบนพื้นฐานการศึกษาและวางแผนการใช้ที่ภาคเหนือของกรมพัฒนาที่ดิน ประกอบกับนโยบายการใช้ที่ดินของคณะกรรมการกำหนดนโยบาย และวางแผนการใช้ที่ดิน นโยบายป่าไม้แห่งชาติของคณะกรรมการป่าไม้แห่งชาติ และมาตรการการใช้ที่ดินในเขตร่มน้ำของสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ซึ่งสามารถจำแนกการใช้ที่ดินออกเป็น 3 ประเภทหลัก ดังนี้

2.7.1 เขตสงวน เป็นเขตที่ต้องทำการสงวนเอาไว้เพื่อรักษาความสมดุลย์ของระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ที่หายาก การป้องกันภัยธรรมชาติ อันเกิดจากน้ำท่วม และการพังทลายของดิน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัย และนันทนาการของประชาชน แบ่งออกเป็น 2 เขต คือ

2.7.1.1 เขตธรรมชาติสมบูรณ์ เป็นบริเวณที่สภาพป่ายังคงสมบูรณ์อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตป่าสงวน หรือในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และชั้น 2 บางส่วน ตลอดจนบริเวณแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และบริเวณรอบแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่ยังคงมีสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์อยู่ในปัจจุบันมีพื้นที่รวมทั้งหมดประมาณ 87,449.58 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 51.55 ของภาค

2.7.1.2 เขตพื้นฟูธรรมชาติ เป็นบริเวณที่ธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปแล้วและอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งชาติและเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งไม่สมควรที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร และหรืออยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 ปี และชั้น 2 บางส่วน ตลอดจนบริเวณสถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติ บริเวณรอบอ่างหรือหนองน้ำที่ธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปแล้ว เขตนี้มีพื้นที่รวมทั้งหมดประมาณ 8,565.21 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 5.04 ของภาค

2.7.2 เขตอนุรักษ์ เป็นเขตที่ทำการอนุรักษ์ทรัพยากรเอาไว้ใช้ประโยชน์ในอนาคต ซึ่งอาจมีการนำเอาทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ได้บ้างเมื่อมีความจำเป็น หรือเพื่อการแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม พื้นที่รวมประมาณ 27,125.89 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 15.98 ของภาค แบ่งออกเป็น 2 เขต คือ

2.7.2.1 เขตเตรียมการสงวน เป็นบริเวณที่ธรรมชาติยังอาจสมบูรณ์อยู่ หรือถูกทำลายลงไปแล้วใน และนอกเขตป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี และหรือบริเวณลุ่มน้ำชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 บางส่วน ซึ่งทรัพยากรที่ดินไม่เหมาะสม หรือเหมาะสมน้อยมากต่อการพัฒนา มีพื้นที่ประมาณ 4,354.95 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 2.56 ของภาค แบ่งออกเป็น 2 เขตย่อย คือ

- เขตธรรมชาติสมบูรณ์ บริเวณนี้สภาพธรรมชาติยังสมบูรณ์อยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบริเวณพื้นที่ภูเขาที่สูง ยังไม่ได้รับการจัดเขาอยู่ในเขตสงวนตามกฎหมาย พื้นที่ประมาณ 2,703.65 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 1.59 ของภาค

- เขตพื้นฟูธรรมชาติ บริเวณนี้ธรรมชาติถูกทำลายลงไปแล้ว แต่คุณภาพของทรัพยากรที่ดินไม่เหมาะที่จะนำมาพัฒนา จำเป็นต้องเร่งพัฒนาฟื้นฟู และจัดเข้าไปอยู่ในเขตสงวนตามกฎหมายโดยเร็ว เพื่อป้องกันการสูญเสียของทรัพยากร มีพื้นที่ประมาณ 1,651.30 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 0.97 ของภาค

2.7.2.2 เขตเตรียมการพัฒนา เป็นบริเวณพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี และหรือในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 3,4 และ 5 บางส่วน ซึ่งธรรมชาติได้ถูกทำลายลงไปแล้ว และคุณภาพของทรัพยากรเหมาะแก่การพัฒนา หรืออาจจะเกิดจากแรงกดดันด้านอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อหมดความจำเป็นแล้วอาจจะจัดเข้าไปในเขตเตรียมการสงวน หรือเขตสงวนได้ซึ่งจะต้องมีการฟื้นฟูธรรมชาติให้สมบูรณ์ต่อไป มีพื้นที่ประมาณ 22,770.94 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 13.42 ของภาค

2.7.3 เขตพัฒนา ได้แก่ พื้นที่ส่วนที่เหลืออยู่นอกจากพื้นที่ซึ่งถูกจัดให้เข้า อยู่ในเขตสงวนและเขตอนุรักษ์แล้ว พื้นที่รวมทั้งสิ้น 46,503.61 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 27.42 ของภาค การใช้ที่ดินในเขตนี้นับว่าย่อยออกเป็นเขตเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพื้นที่ชุมชน ซึ่งมีลักษณะการใช้ที่ดินดังนี้

2.7.3.1 เขตเกษตรกรรม เนื่องจากอาชีพ และผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ของภาคเหนือมาจากสาขาการผลิตทางการเกษตร ดังนั้นการวางนโยบายเพื่อพัฒนาจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นหนักในด้านการเกษตรเป็นอันดับแรก เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ และปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ของประชากรโดยได้แบ่งออกเป็นเขตย่อย 3 เขต คือ เขตชลประทาน เขตปลูกข้าว และเขตประมง

- เขตชลประทาน ได้แก่ เขตพื้นที่นาในโครงการชลประทาน 13,310.77 ตารางกิโลเมตร (ร้อยละ 7.83 ของภาค) พื้นที่น่าน้ำฝน 16,504.35 ตารางกิโลเมตร (ร้อยละ 9.85 ของภาค) และพื้นที่สำหรับพืชไร่ ไม้ผล และ ไม้ยืนต้น 14,464.36 ตารางกิโลเมตร (ร้อยละ 8.42 ของภาค)

- เขตปลูกข้าว เป็นบริเวณที่คุณภาพของดินไม่ค่อยเหมาะสมในการที่จะพัฒนาเพื่อใช้เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจต่าง ๆ มีพื้นที่ 520.53 ตารางกิโลเมตร (ร้อยละ 0.31 ของภาค) ใช้ประกอบกิจการเลี้ยงสัตว์ประเภทโค กระบือ ซึ่งได้ขยายเพิ่มมากขึ้น อยู่เสมอ ๆ และมีแนวโน้มที่จะมีบทบาทมากขึ้นทุกที่ตามสภาพเศรษฐกิจ และสังคม ด้วยสาเหตุใหญ่ ๆ ที่สำคัญ คือ ความต้องการบริโภคเนื้อสัตว์ของประชากร ความจำเป็นในการใช้แรงงานสัตว์ เพื่อประกอบการเกษตรในชนบทที่ล้าหลัง และนโยบายการส่งเสริมของรัฐบาล ซึ่งเน้นหนักในด้านการผลิต และบริโภคอาหารจากผลิตภัณฑ์สัตว์ประเภทดังกล่าวนี้

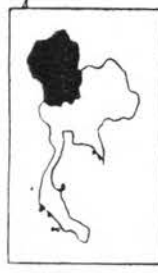
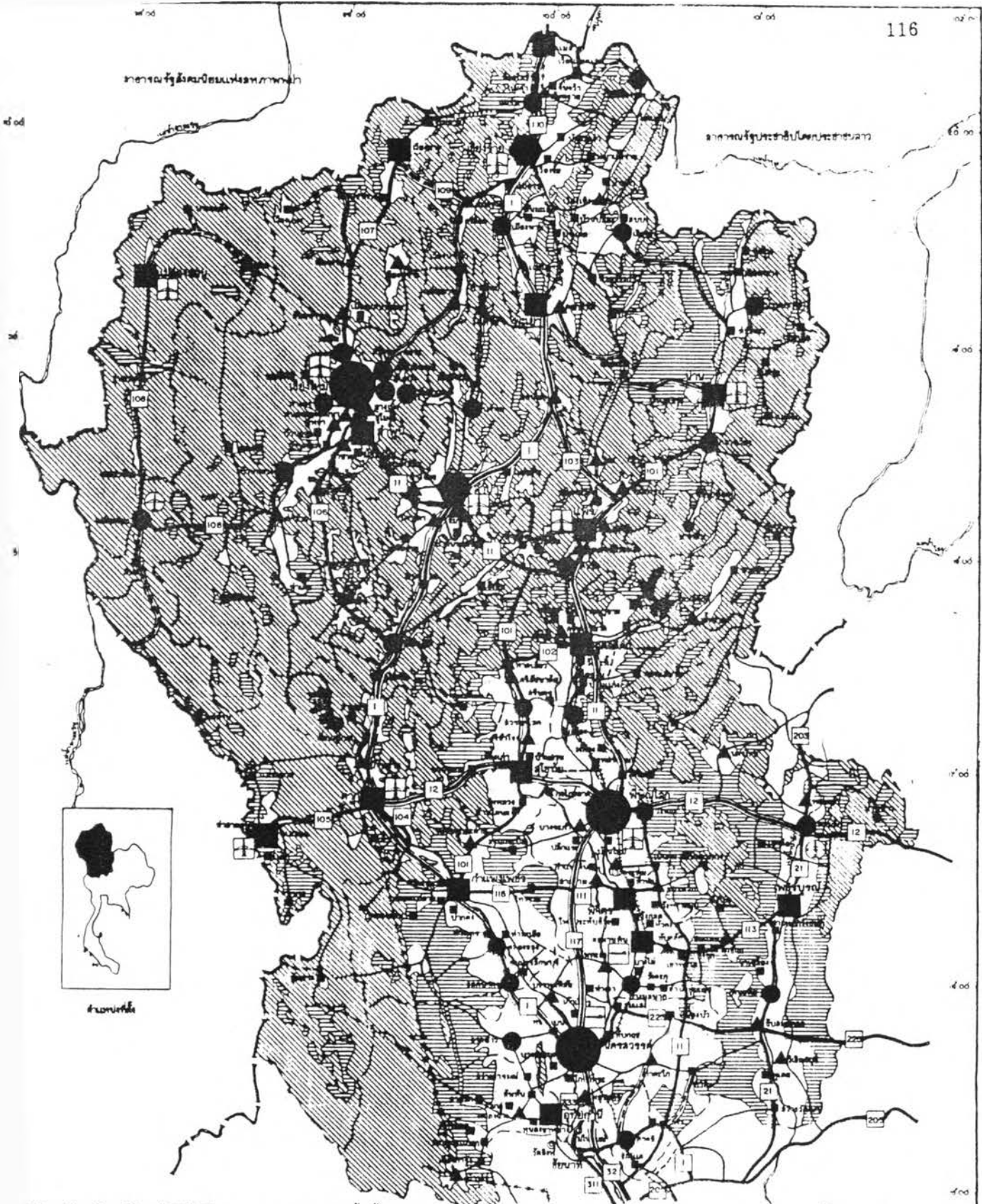
- เขตประมง ได้แก่ พื้นที่อ่างเก็บน้ำ บึง หนองน้ำ แม่น้ำสายใหญ่ๆ หรืออาจเป็นพื้นที่แหล่งน้ำขนาดเล็ก บ่อเลี้ยงปลาต่าง ๆ ที่ขุดขึ้น มีพื้นที่ประมาณ 1,703.59 ตารางกิโลเมตร (ร้อยละ 0.01 ของภาค)

2.7.3.2 เขตอุตสาหกรรม เขตอุตสาหกรรมไม่ได้มีการกำหนดขึ้นเป็นเขตอย่างแน่นอน เนื่องจากข้อจำกัดของแผนที่ และปัจจัยอื่น ๆ หลายด้าน เช่น โครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อกิจการที่รัฐบาลสามารถจะบริการได้ แหล่งของวัตถุดิบที่สอดคล้องกับประเภทของอุตสาหกรรมที่มีโอกาสในการลงทุน ความต้องการหรือความเห็นชอบของผู้ประกอบการในการเลือกกิจการ ซึ่งเป็นการยากที่จะกำหนดขอบเขตที่แน่นอนลงในการวางแผนการใช้ที่ดินในระดับภาค แต่เนื่องจากปัญหาที่สำคัญในการประกอบกิจการด้านอุตสาหกรรม ก็คือ ปัญหามลภาวะ และมลพิษจาก

การดำเนินงาน ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาอย่างรอบคอบในการอนุญาต และส่งเสริมการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งโดยปกติแล้วมักจะต้องเป็นบริเวณที่มีศักยภาพทางการเกษตรต่ำ แต่มีสาธารณูปโภค และสาธารณูปการพร้อมเพรียงอยู่ห่างไกลจากแหล่งชุมชน แหล่งท่องเที่ยว และควรมีพื้นที่สีเขียว (Green belt) โดยรอบเขตอุตสาหกรรม

ลักษณะอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมที่ใช้วัตถุดิบทางการเกษตรเป็นประเภทแปรรูปอาหาร ซึ่งมีขนาดปานกลาง และขนาดย่อม จึงทำให้เกิดปัญหาด้านแหล่งเงินทุน กล่าวคือ จะต้องใช้ทุนนอกระบบ และขาดหลักประกันที่จะเข้าไปใช้ในระบบตลาดการเงิน การผลิตก็ไม่สามารถเชื่อมโยงกับตลาดต่างประเทศได้ ทำให้เกิดการผลิตในลักษณะที่เป็นไปตามความต้องการของตนเอง หรือตามความสะดวก โอกาสที่จะขยายกิจการหรือการให้ผลตอบแทนที่เหมาะสมกับการลงทุนจึงเป็นไปได้โดยลำบาก และจากสภาพทางด้านกายภาพ และสภาวะทางเศรษฐกิจของภาคเหนือส่วนใหญ่แล้วเหมาะสมที่จะทำการเกษตรเป็นสาขาการผลิตหลัก ประกอบกับนโยบาย และปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อกิจการประเภทนี้ จึงทำให้มีผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบ สำหรับกิจการอุตสาหกรรมเกี่ยวข้องกับทางด้านเกษตรเสียส่วนมาก ดังนั้นผลิตภัณฑ์ที่มีลู่วางดีจึงน่าจะ ได้แก่ ผัก ผลไม้ เมล็ดพันธุ์ผัก ชา กาแฟ ถั่วเหลือง สวนป่านเพื่อทำเยื่อกระดาษ และผลิตภัณฑ์นม

2.7.3.3 เขตชุมชน เป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนซึ่งกระจุกกระจายอยู่โดยทั่วๆ ไป ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรแตกต่างกันออกไปตามความเจริญของท้องถิ่น ซึ่งไม่อาจลงขอบเขตดังกล่าวได้ เนื่องจากข้อจำกัดของมาตราส่วนแผนที่

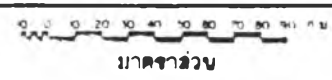

ตำแหน่งที่ตั้ง

<p>ใช้ที่ดิน</p> <p>เขต ๑๖๖๖ เขตอุทยาน เขตห้ามล่า </p>		<p>โครงข่ายคมนาคม</p> <p> ทางหลวงแผ่นดิน</p> <p> ทางหลวงจังหวัด</p> <p> ทางที่รถยนต์เดินได้ทุกฤดูกาล</p> <p> ทางที่รถยนต์เดินได้เฉพาะฤดูน้ำขึ้น</p> <p> ทางที่รถยนต์เดินไม่ได้เลย</p> <p> โครงการทางรถไฟระยะทาง ๔ เมตร</p> <p> ทางเดินเท้า</p> <p> ทางรถไฟ</p> <p> ทางรถไฟโครงการ</p>	
<p>ชุมชน</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๑</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๒</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๓</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๔</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๕</p> <p> ชุมชนศูนย์กลางอำเภอที่ ๖</p>		<p> สถานีขนส่งมวลชน</p> <p> สถานีบริการน้ำมัน</p> <p> สถานีขนส่งสินค้าทางน้ำ</p> <p> สถานี</p>	

แผนที่ 3.12 แสดงระบบชุมชน, การเชื่อมโยง และการใช้ที่ดินของภาค

ที่มา : สำนักผังเมือง

ภาคเจ้าวรวง

3 การศึกษาบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จ. เชียงใหม่
เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของชุมชนในภาคเหนือและเขตเมืองเชียงใหม่

1 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมือง นครเชียงใหม่ _____

2 ระดับเมือง _____

อดีต, ปัจจุบัน _____

บทบาท และความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับเมือง (จังหวัด)

1. ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ในสถานะของชุมชนเมือง (พ.ศ.1800-2476)

1.1 เมื่อแรกสร้างเมือง (พ.ศ.1800-1839)

เมืองเชียงใหม่ถูกสร้างโดยพญามังราย เมื่อพญามังราย ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองดินแดนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำมากแล้ว ก็ได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองจากเมืองหริภุญชรเงิน ยาง มาสร้างเมืองเชียงรายขึ้นในปี พ.ศ. 1806 สันนิษฐานว่าที่พญามังราย ย้ายศูนย์กลางมาอยู่ที่เมืองเชียงรายนั้นเป็นเหตุผลหนึ่งในการพยายามขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ เพื่อที่จะรวบรวมดินแดนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเข้าไว้ด้วยกัน เพราะภายหลังจากที่พระองค์สร้างเมืองเชียงรายแล้ว ก็ได้สร้างเมืองฝางในปี พ.ศ. 1817 และในปี พ.ศ. 1831 พระองค์ก็ได้ทรงทำสัญญาเป็นมิตรภาพต่อกันกับพระสหายของพระองค์อีก 2 พระองค์ คือ พญาร่วง แห่งเมืองสุโขทัย และพญาจำเมือง แห่งเมืองพะเยา ในปี พ.ศ. 1831 เมื่อพระองค์แน่ใจว่าการขยายอาณาเขตของพระองค์ลงมาทางใต้ ได้รับการยอมรับจากพระสหายทั้งสองพระองค์แล้ว ในปี พ.ศ. 1833 พระองค์ก็เริ่มดำเนินการเพื่อยึดครองหริภุญชัย (ในพงศาวดารโยนกกล่าวว่าพญามังรายได้ส่งขุนนางของพระองค์ไปเป็นไส้ศึกในเมืองหริภุญชัย เพื่อสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นภายใน เมื่อพระองค์แน่พระทัยว่าภายในเมืองหริภุญชัยเกิดความปั่นป่วนภายใน จึงส่งกองทัพลงมายึดเมืองหริภุญชัยไว้ได้ ในปี พ.ศ.1835 พญาผู้ครองเมืองหริภุญชัยหนีออกจากเมืองมายังเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) ในเวลาต่อมาพญามังรายก็มายึดเมืองเขลางค์นครไว้ได้อีก) เมื่อพญามังรายยึดหริภุญชัยไว้ได้แล้ว ทรงพิจารณาเห็นว่าเมืองหริภุญชัย ไม่เหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางในการปกครองดินแดนล้านนา จึงได้ทรงพยายามหาสถานที่ที่เหมาะสมในการสร้างเมืองขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการปกครองและรวบรวมดินแดนทั้งสองแห่งเข้าไว้ด้วยกัน อันเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา พญามังรายได้เริ่มสร้างเวียงกุมกามขึ้นในปี พ.ศ. 1837 แต่อย่างไรก็ตามสภาพที่ตั้งของเวียงกุมกาม ตั้งอยู่ในที่ลุ่มมากเกินไปจึงเกิดน้ำท่วมเมืองขึ้น พญามังรายต้องพยายามหาสถานที่แห่งใหม่ และทรงเห็นว่าบริเวณเชิงเขาตอยสุเทพเป็นที่เหมาะสมในการตั้งเมือง ในการสร้างเมืองเชียงใหม่นี้พญามังรายได้ขอให้พระสหายของพระองค์ คือ พญาร่วง แห่งสุโขทัย และพญาจำเมือง แห่งเมืองพะเยา มาช่วยให้คำแนะนำในเรื่องสถานที่ และการก่อสร้างด้วย และพระสหายทั้งสองของพระองค์ก็มีความเห็นด้วยว่าที่ตั้งของเมืองเชียงใหม่ นั้นเป็นชัยภูมิที่ดี รวมทั้งพญาร่วงยังได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับขนาดของเมืองอีกด้วย คือ ในตอนแรกพญามังรายคิดจะสร้างเมืองโดยมีขนาดความยาว 2,000 วา แต่พญาร่วงมีความเห็นว่าการสร้างเมืองที่มีขนาดใหญ่เกินไปนั้นเป็นการไม่เหมาะสม

เพราะจะปกครองดูแลได้ไม่ทั่วถึง โดยได้ยกเอาคำสอนของสุทกัณฑ์ตฤาษีผู้เป็นอาจารย์ว่า การสร้างเมืองที่ดีควรสร้างแต่พอเหมาะ คือ เอาม้าวิ่งไปรอบเมืองเพียงแค่ม้าเหนื่อย พญามังรายยอมเชื่อให้ลดขนาดของเมืองลงเหลือเหลือความยาวเพียง 1,000 วา เป็นที่น่าสังเกตุว่าลักษณะการตั้งเมืองเชียงใหม่ และรูปเมืองเชียงใหม่มีความใกล้เคียงกับเมืองสุโขทัยเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะพิจารณาจากที่ตั้งของเมือง คือ เมืองเชียงใหม่ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงคอยสุเทพ อาศัยลำน้ำห้วยแก้วที่ไหลจากคอยสุเทพเข้าสู่คูเมือง มีแม่น้ำปิงไหลผ่านตัวเมืองทางด้านทิศเหนือวกมาทางตะวันออกอ้อมมาทางทิศใต้ของเมือง เช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย ที่ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาพระทักข์ อาศัยลำน้ำคลองเสาที่ไหลมาจากเขามายังอ่างเก็บน้ำศรีคองส์ไหลเข้าสู่คูเมือง และมีลำน้ำแม่ลำพันไหลผ่านทางด้านทิศเหนือของเมืองอ้อมมาทางทิศตะวันออกมาบรรจบกับแม่น้ำยม (แม้ว่าในปัจจุบันจะยังเป็นที่ถกเถียงกันว่า เมืองเชียงใหม่ที่พญามังรายสร้างนั้น คือ เมืองที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือเมืองที่ก่อสร้างด้วยกำแพงดินที่โอบล้อมทางด้านใต้ และตะวันออกของเมืองรูปสี่เหลี่ยมอยู่ แต่สันนิษฐานว่าเมืองที่สร้างในสมัยพญามังรายเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมนี้ แต่เป็นเมืองที่สร้างด้วย กำแพงดินไม่ใช่กำแพงอิฐที่เห็นในปัจจุบัน กำแพงก่ออิฐที่เห็นในปัจจุบันคงมาก่อในสมัยพระเมืองแก้ว ในปี พ.ศ. 2061 (ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่าเป็น พ.ศ. 2062 เพราะใช้ศักราชแบบลังกาจึงนับเร็วไป 1 ปี) อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ในระยะแรกดูจะไม่ค่อยเป็นผลดีเท่าใดนัก เพราะเมื่อพญามังรายสิ้นพระชนม์ลงในปี พ.ศ. 1855 ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาได้ย้ายจากเมืองเชียงใหม่กลับไปอยู่ยังเมืองเชียงรายตามเดิมโดยเมืองเชียงใหม่มีฐานะเป็นเพียงเมืองลูกหลาน พระราชโอรสเป็นผู้นำปกครองอาจจะไปด้วยสาเหตุจากความไม่มั่นคงของฐานะ การปกครองเมืองต่าง ๆ ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกกก็อาจเป็นไปได้ การย้ายมาประทับที่เมืองเชียงรายคงเป็นการแก้ปัญหาคความยุ่งยากนี้ จนกระทั่งถึงสมัยของพระเจ้ากือนา จึงทวนกลับมาครองเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง และเป็นยุคสมัยแห่งความรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านพุทธศาสนา พระเจ้ากือนาได้โปรดให้ไปอาราธนาพระมหาอุทุมพร มหาสวามีจากเมืองนครพัน (เมาะตะมะ) เพื่อมาเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังเมืองเชียงใหม่ แต่พระมหาอุทุมพรมหาสวามีได้ส่งคณะสงฆ์คณะหนึ่งเดินทางมาแทน และในจำนวนพระสงฆ์ที่เดินทางมายังเมืองเชียงใหม่ก็มีพระมหาสุมณเฑระศิษย์ของท่าน พระมหาอุทุมพรมหาสวามีซึ่งอยู่ ณ เมืองสุโขทัย ได้เดินทางขึ้นมาด้วย เพื่อทำการบวชกุลบุตรชาวเชียงใหม่ พระมหาสุมณเฑระได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่วัดบุบผาราม (วัดสวนดอก) หนึ่งแห่ง ส่วนพระบรมสารีริกธาตุอีกองค์หนึ่งพระเจ้ากือนาโปรดให้สร้างเจดีย์บรรจุไว้บนพระบรมธาตุคอยสุเทพ ภายหลังจากสมัยของพระเจ้ากือนาแล้ว เชียงใหม่กับกรุงศรีอยุธยาได้เริ่มมีสงครามกันหลายครั้ง ทั้งนี้เพื่อแย่งดินแดนภาคเหนือตอน

ล่าง ซึ่งมีเมืองสำคัญอยู่หลายเมืองด้วยกัน คือ เมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย เขลียง และพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะเป็นรัฐกันชนระหว่างเชียงใหม่และกรุงศรีอยุธยา ต่างก็พยายามช่วงชิงกันครอบครองดินแดนดังกล่าว โดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าติโลกราชซึ่งตรงกับสมัยพระบรมไตรโลกนาถของกรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่กับกรุงศรีอยุธยาได้ทำสงครามอยู่บ่อยครั้งก็ตาม แต่ในเรื่องของการทำนุบำรุงเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในเมืองเชียงใหม่ นับว่าเป็นยุคแห่งความรุ่งเรืองต่อจากสมัยของพระเจ้ากือนาอีกยุคหนึ่ง ในสมัยพระเจ้าติโลกราชนี้ มีวัดสำคัญ ๆ คือ วัดป่าแดง วัดมหาไพศาราม วัดเจดีย์หลวง และในปี พ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชได้จัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่ วัดมหาไพศาราม (วัดเจดีย์ออก) ซึ่งนับว่าเป็นสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ 8 ของโลก และพระองค์ก็ได้เสด็จออกบรรพชาอีกด้วย จึงนับได้ว่าในสมัยของพระเจ้าติโลกราชเป็นยุคแห่งความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่ และพระเจ้าติโลกราชได้รับการขนานพระนามว่า "พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิฉลิภ" ความเจริญรุ่งเรืองนี้ ได้มีต่อมา จนถึงสมัยของพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นกษัตริย์อีกองค์หนึ่งที่สร้างความเจริญให้กับเมืองเชียงใหม่ และอาณาจักรล้านนาอย่างมากพระองค์ได้ทรงสร้างพระอารามขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น วัดตะโปธาราม (ในชื่อกาลมาลีปกรณ์ว่า คือ วัดป่าตาลมหาพิหาร แต่ในปัจจุบันที่ยังคงเรียกว่า วัดตะโปธาราม คือ วัดร้างร้างอยู่เชิงคอกสุเทพ วัดบุพผาราม ทำการบูรณะ และปฏิสังขรณ์วัดบุพผาราม (วัดสวนดอก) และวัดป่าแดง นอกจากนี้ยังได้ทำการบูรณะซ่อมแซมพระบรมธาตุที่หริภุชชัยอีกด้วย นอกจากการสร้างพระอารามต่าง ๆ แล้ว พระเมืองแก้วยังได้โปรดให้สร้างซ่อมกำแพงเมืองเชียงใหม่อีกด้วย จึงสันนิษฐานว่ากำแพงเมืองเชียงใหม่ที่ก่อด้วยอิฐนี้ คงจะสร้างขึ้นในสมัยของพระเมืองแก้วนั่นเอง

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองเชียงใหม่มาสิ้นสุดภายหลังจากสมัยของพระเมืองแก้ว เพราะพระเมืองแก้วไม่มีพระราชโอรส ขุนนางอำมาตย์จึงพากันไปอัญเชิญ พระเมืองเกษเกล้า พระเชษฐาของพระเมืองแก้วขึ้นครองราชย์ แต่อยู่ได้ไม่นานนักก็ถูกปลงพระชนม์ บ้านเมืองเกิดความปั่นป่วน ขุนนางทั้งหลายแบ่งแยกออกเป็นฝ่าย เมื่อพระไชยราชายกกองทัพขึ้นมาจากกรุงศรีอยุธยา พระนางจิริประภามหาเทวี ซึ่งได้รับการอัญเชิญขึ้นครองราชย์ก็ยอมเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ต่อมาพระไชยเชษฐาจากกรุงศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้าง) ได้มาครองเชียงใหม่ 2 ปี จึงเสด็จกลับไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุตตามเดิม เมืองเชียงใหม่ก็ขาดผู้ปกครองอยู่อีกระยะหนึ่ง ต่อมาขุนนางทั้งหลายจึงพร้อมใจกันเชิญเจ้าท้าวแม่กุขึ้นครองราชย์ ถึงปี พ.ศ. 2120 พระเจ้าบุเรงนอง กษัตริย์พม่ายกทัพมายึดเมืองเชียงใหม่ได้เป็นผลสำเร็จ เมืองเชียงใหม่จึงตกอยู่ในความยึดครองของพม่าตั้งแต่นั้นมา

เชียงใหม่เมืองประเทศราชของพม่า เมื่อบุเรงนองยึดเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ในระยะแรกนั้นพม่ามิได้เข้ามาปกครองโดยตรง แต่ได้แต่งตั้งให้พระเมกุฎีเจ้าเมืองเชียงใหม่ปกครองบ้านเมืองตามเดิม ในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า ซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินปีละ 1 ครั้งเป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ช้าง ม้า น้ำรัก เครื่องแพรพรรณต่าง ๆ และจะต้องจัดหากำลังคนเสวยอาหารช่วยพม่าในยามศึกสงคราม ต่อมาพม่าได้ปลดพระเมกุฎีออกจากตำแหน่ง เจ้าเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2107 โดยพม่าอ้างว่าพระเมกุฎี คิดการเป็นกบฏพม่าได้แต่งตั้งสตรีเชื้อสายราชวงศ์มังราย เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ คือ นางพระยาราชเทวี หรือ พระนางวิสุทธิเทวี ซึ่งนับเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เชื้อสายราชวงศ์มังรายองค์สุดท้ายที่ปกครองบ้านเมืองฐานะประเทศราชของพม่า เมื่อนางพระยาราชเทวีสิ้นพระชนม์พม่าก็ได้แต่งตั้งให้เจ้านาย และข้าราชการของพม่ามาปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง กษัตริย์เชียงใหม่สมัยที่พม่าปกครองรวมทั้งสิ้น 13 พระองค์

การปกครองของพม่าในล้านนาไทย พม่าพยายามปกครองหัวเมืองล้านนาไทยอย่างใกล้ชิด เพื่อป้องกันการกบฏโดยเฉพาอย่างยิ่งชนชั้นผู้ปกครองบ้านเมือง พม่าจะควบคุมเป็นพิเศษ พม่าได้ควบคุมนโยบายสำคัญ ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ โดยได้ควบคุมการแต่งตั้งโยกย้ายถอดถอนเจ้าเมืองล้านนาไทย ตลอดจนการขุนบำเหน็จ และการลงโทษด้วย ควบคุมการเกณฑ์กำลังคนเพื่อใช้ในยามเกิดศึกสงคราม แลพม่าได้นำตัวราชบุตรหรืออนุชาเจ้าเมืองประเทศราชไปไว้เป็นตัวประกันที่เมืองพม่า

สำหรับการปกครองภายในเมืองนั้น กิจการใดที่ไม่ขัดกับผลประโยชน์ของพม่า สันนิษฐานว่าพม่าอนุโลมให้เจ้าเมืองในล้านนาไทยมีอิสระปกครองกันเองภายใต้อำนาจของพม่า สำหรับเมืองเชียงใหม่ ในฐานะที่เป็นเมืองสำคัญ พม่าได้แต่งตั้งขุนนาง และกษัตริย์พม่าเข้ามาทำการปกครองโดยตรงนับตั้งแต่สิ้นสมัยนางพระยาราชเทวีเป็นต้นมา ได้พบหลักฐานข้อความในเอกสารคัมภีร์โบราณได้เขียนเกี่ยวกับกฎหมายที่พม่าใช้ปกครองในเมืองเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่าพม่าดำเนินการปกครองตามจารีตประเพณีที่เคยปกครองมาแต่ก่อน เพื่อป้องกันไม่ให้ประชาชนเชียงใหม่เกลียดชังผู้ปกครองพม่า ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดต่อต้านพม่าก็ได้

เชียงใหม่สมัยเป็นประเทศราชของไทย (พ.ศ. 2317 ถึงก่อนการปฏิรูปสมัยรัชกาลที่ 5)

การพิ้นแผ่นดินและการเข้าสวามิภักดิ์ต่อไทย เชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของพม่าระหว่าง พ.ศ. 2101 - 2317 ในช่วงเวลาสองกว่าร้อยปี เชียงใหม่ยังคงเป็นศูนย์กลางของหัวเมืองล้านนาไทยที่

พม่ายึดเป็นฐานที่มั่น โดยส่งข้าหลวงมาปกครองโดยตรง เพื่อควบคุมอย่างเข้มงวด ชาวเชียงใหม่ได้ก่อกบฏหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นช่วงที่กษัตริย์พม่าอ่อนแอลง เชียงใหม่สามารถแยกตัวเป็นอิสระอยู่ระยะหนึ่ง และถึงปี พ.ศ. 2306 พม่าก็สามารถตีเชียงใหม่ได้อีกครั้ง ซึ่งในครั้งหลังนี้พม่าได้กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลยจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อบันทอนกำลังมิให้เชียงใหม่รวมกำลังต่อต้านพม่าอีก

อย่างไรก็ตามความคิดของชาวเชียงใหม่ที่จะ "ฟื้นฟูบ้าน" ก็ยังคงมีอยู่เสมอ ดังปรากฏเหตุการณ์การต่อสู้กับโงมเยง่วน (โงท้าวขาว) เจ้าเมืองเชียงใหม่ ที่กลางเมืองเชียงใหม่มีสองครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. 2312 จักกายน้อยพรหมเสียดชีวิตในทีรบ ครั้งที่สอง พ.ศ. 2314 โดยพระยาจำบ้าน (บุญมา) ซึ่งมีกำลังน้อย และอาวุธก็ไม่พร้อมจึงพ่ายแพ้ พระยาจำบ้านหนีไปหาพระยาภาววิละเจ้าเมืองลำปาง เพื่อปรึกษาฟื้นฟูบ้าน ซึ่งได้ตกลง และร่วมมือกัน โดยใช้วิธีหันไปสวามิภักดิ์ต่อฝ่ายไทยแล้วช่วยกันขับไล่พม่าออกไป ในปี พ.ศ. 2317

ความคิดที่จะฟื้นฟูบ้านของผู้นำชาวล้านนาไทย ตรงกับความต้องการของฝ่ายไทยที่พยายามขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาไทยอยู่แล้ว กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกู้อิสรภาพและจัดตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ทรงปราบปรามชุมชนต่าง ๆ ที่ตั้งตนเป็นอิสระจนสามารถรวบรวมหัวเมืองภายในให้เป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่ง ในราว พ.ศ. 2313 หลังจากนั้นทรงเห็นความจำเป็นที่ต้องขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาไทยให้ได้ ทั้งนี้เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ของล้านนาไทยซึ่งอยู่ระหว่างพม่ากับไทย หากไทยไม่สามารถควบคุมล้านนาไทยไว้ในอำนาจได้ อันตรายจากพม่าจะมาถึงและสาเหตุนั้น เพราะเป็นบทเรียนจากการเสียกรุงศรีอยุธยาทั้งสองครั้ง พม่ายึดเอาล้านนาไทยเป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหาร อาวุธ และกำลังคนเข้าร่วมในสงคราม ทำให้ไทยเสียเปรียบมากจนพ่ายแพ้สงคราม ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดของ ไทย ต้องยึดล้านนาไทยให้ได้

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกทัพไปตีเชียงใหม่ครั้งแรก พ.ศ. 2313 โดยให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (บุญมา) เป็นทัพหน้า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนำทัพหลวง 15,000 คน เข้าล้อมเมืองไว้ กองทัพไทยสามารถยกขึ้นไปถึงลำพูนได้โดยสะดวก ไม่ได้รับการต่อสู้ขัดขวางจากหัวเมืองรายทางเลย แต่การตีเชียงใหม่ครั้งแรกไม่ได้ผล พระเจ้าตากสินมหาราชทรงยกกองทัพไปอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2317 ครั้งนี้เป็นโอกาสของผู้นำชาวล้านนาไทยจะได้ร่วมมือกับกองทัพไทยขับไล่พม่าออกไป

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้นำล้านนาไทยทำการพม่า และตัดสินใจเลือกข้างฝ่ายไทยนั้น ตามหลักฐานพื้นเมืองว่า เป็นผลมาจากการปกครองของโม่เมยง่วน (โม่หัวขาว) ที่ใช้นโยบายแข็งกร้าวกระทำการกดขี่ข่มเหงชาวล้านนาไทยมากยิ่งขึ้นกว่าโม่กัยคมีณีเจ้าเมืองคนก่อน

นอกจากนั้นหลักฐานทางฝ่ายพม่า คือ พงศาวดารฉบับหอแก้ว กล่าวถึง โม่เมยง่วน (โม่หัวขาว) กระทำการรุกรอนอำนาจของ พระยาจำบ้าน พระยาสามล้าน พระยาแสนหลวง แห่งเมืองเชียงใหม่ และพระยาภาวิลละ เจ้าเมืองลำปาง ซึ่งผู้ปกครองพื้นเมืองดังกล่าวเคยคุมไพร่พลไปช่วยราชการศึกจีนที่กรุงอังวะ มีความดีความชอบกษัตริย์พม่าให้อำนาจปกครองตามเดิม ความบาดหมางระหว่างโม่เมยง่วน (โม่หัวขาว) กับพระยาจำบ้าน ทำให้มีการปะทะกันที่กลางเมืองเชียงใหม่ และพระยาจำบ้านจึงชักชวนพระยาภาวิลละ "พม่า" ส่วนโม่เมยง่วนใช้วิธีจับครอบครัวของพระยาจำบ้าน และพระยาภาวิลละคุมขังไว้ และออกคำสั่งจับพระยาจำบ้าน และพระยาภาวิลละส่งไปชำระโทษที่กรุงอังวะ ซึ่งเป็นวิธีที่บีบคั้นให้พระยาทั้งสองเข้ามาสวามิภักดิ์กับฝ่ายไทย

เมื่อพิจารณาการตัดสินใจเข้ากับฝ่ายไทยของพระยาจำบ้าน และพระยาภาวิลละ ถือได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ล้านนาไทยที่สำคัญ คือ จากฐานะเมืองขึ้นของพม่ามาเป็นประเทศราชของไทยโดยที่ก่อนหน้านี้ผู้นำชาวล้านนาต่างยอมรับในอำนาจของพม่า เช่น พระยาสุลวะสีอไชย (ทัพยี่ข้าง) ในที่สุดต้องยอมรับอำนาจของกษัตริย์อังวะโดยส่งบรรณาการไปให้ ซึ่งความดีความชอบครั้งนั้น กษัตริย์อังวะได้ส่งกองทัพมาช่วยปราบท้าวลิ้นทาง บุตรพ่อเมืองคนเก่าที่แย่งชิงเมืองไป เมื่อการสู้รบยุติลง กษัตริย์อังวะแต่งตั้งให้เจ้าชาวแก้วเป็นเจ้าเมืองลำปาง ในปี พ.ศ. 2307

แผนการของพระยาจำบ้าน และพระยาภาวิลละที่จะเข้าสวามิภักดิ์กับฝ่ายไทยนั้น ได้เริ่มต้นโดยพระยาจำบ้านอาสาไปกับสุพลแม่ทัพพม่าที่เชียงใหม่ว่าจะ เป็นกองหน้าล่องลง ไปก่อนเพื่อเอาสวะและไม้ซุงออก ทัพเรือจะได้ยกไปตีกรุงธนบุรีสะดวก โม่สุพลเห็นชอบเกณฑ์ไพร่พลติดตามพระยาจำบ้านไป เมื่อสบโอกาสพระยาจำบ้านสังหารไพร่พลพม่าแล้วรีบไป เข้ากับพระยาจักรี (รัชกาลที่ 1) แม่ทัพฝ่ายไทยที่กำลังเพชฌ

ส่วนพระยาภาวิลละได้ออกอุบายให้เจ้าคำโสมแต่งกองทัพคุมกำลังพม่าส่วนใหญ่ แสร้งยกทัพไปสกัดกองทัพไทยเพื่อไม่ให้พม่าระแวงสงสัย เมื่อได้โอกาส พระยาภาวิลละคุมไพร่พลสังหารทหารพม่า ซึ่งอยู่รักษาการณ์ในเมืองลำปางล้มตายจำนวนมาก รวมทั้งจักกายศิริจอสู แม่ทัพพม่าด้วย จากนั้นมอบให้เจ้าดวงทิพย์ล่องหน้า ไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตากสินมหาราช แล้วพระยาภาวิลละ ก็นำ

บรรณาการออกต้อนรับกองทัพหลวง และกองทัพพระยาภาววิไล ได้ร่วมกับกองทัพหลวงเข้าตีเมือง เชียงใหม่สำเร็จ

เมื่อเสร็จสงครามเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2317 พระเจ้าตากสินมหาราชตอบแทนความดี ความชอบ โดยโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการครองเมืองเชียงใหม่ พระยาภาววิไลครองเมืองลำปาง พร้อมทั้งทรงแต่งตั้งญาติพี่น้องของพระยาจำบ้าน และพระยาภาววิไล ให้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ เพื่อช่วยราชการบ้านเมืองทั้งสองด้วย นับเป็นการวางรากฐานการปกครองหัวเมืองประเทศราชล้านนาไทยเป็นครั้งแรก และครั้งนี้พระเจ้าตากสินมหาราชทรงมอบ "อาญาสิทธิ์" แก่เจ้าเมืองทั้งสองให้ปกครองบ้านเมืองกันเองตามธรรมเนียมเดิมของล้านนาไทย

หลังจากที่เชียงใหม่ตกเป็นประเทศราชของไทยแล้ว พม่ายังพยายามยึดเชียงใหม่กลับคืน โดยยกทัพเข้าเมืองมาหลายครั้ง (ครั้งแรก พ.ศ. 2318) พระยาจำบ้านป้องกันเมืองเชียงใหม่ อย่างเข้มแข็ง แต่ในที่สุดก็รักษาเมืองไว้ไม่ได้ เพราะผู้คนมีน้อย และอยู่ในสภาพอดอยาก พระยาจำบ้านจึงถอยไปตั้งมั่นที่วังพร้าว และลำปาง เมื่อกองทัพพม่ากลับไป พระยาจำบ้านก็จะกลับไปตั้งเมืองเชียงใหม่อีกในช่วงเวลาสั้น ๆ จึงเป็นลักษณะกลับไปกลับมา และช่วงปลายสมัยธนบุรี เชียงใหม่ถูกปล่อยให้ เป็นเมืองร้างรวมทั้งเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทยด้วย จะมีแต่เมืองลำปางที่ยังคงเป็นแหล่งที่มั่นคงของฝ่ายไทย

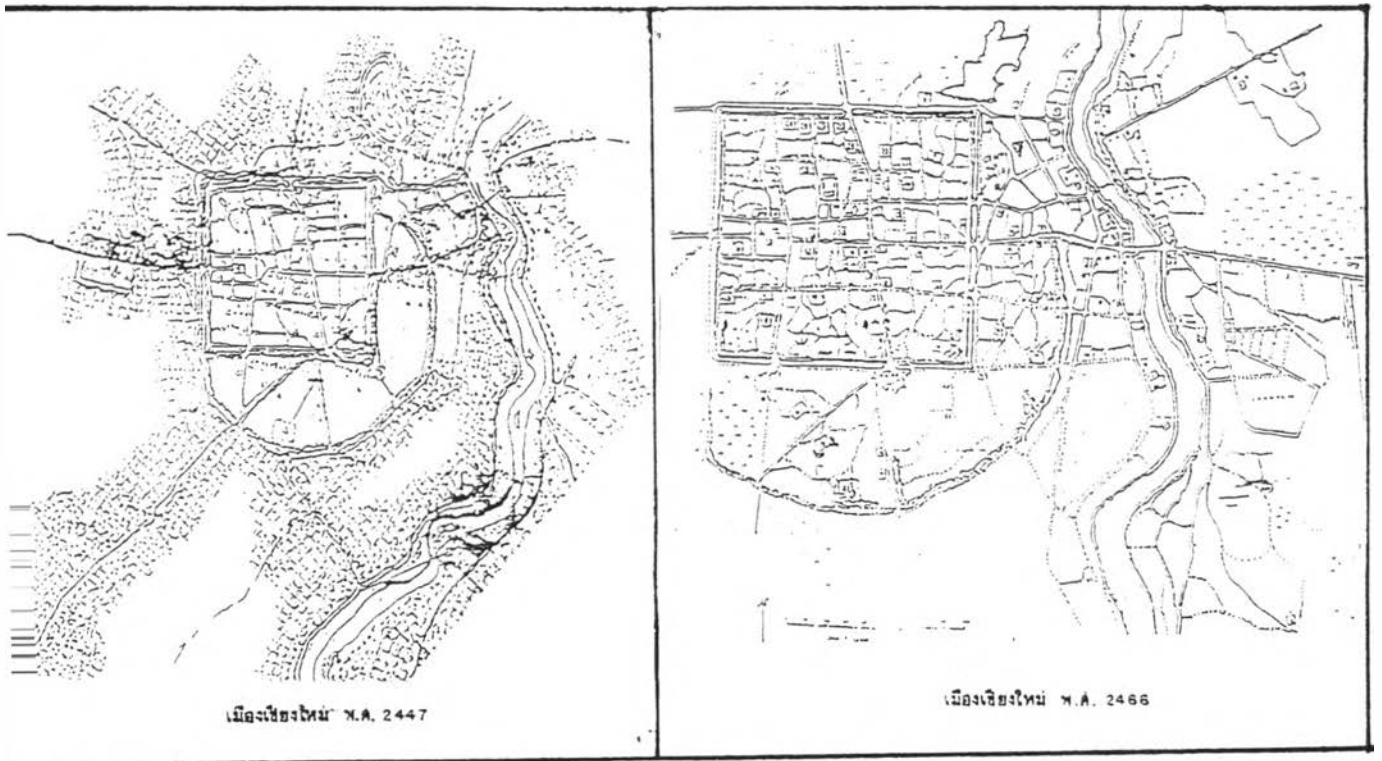
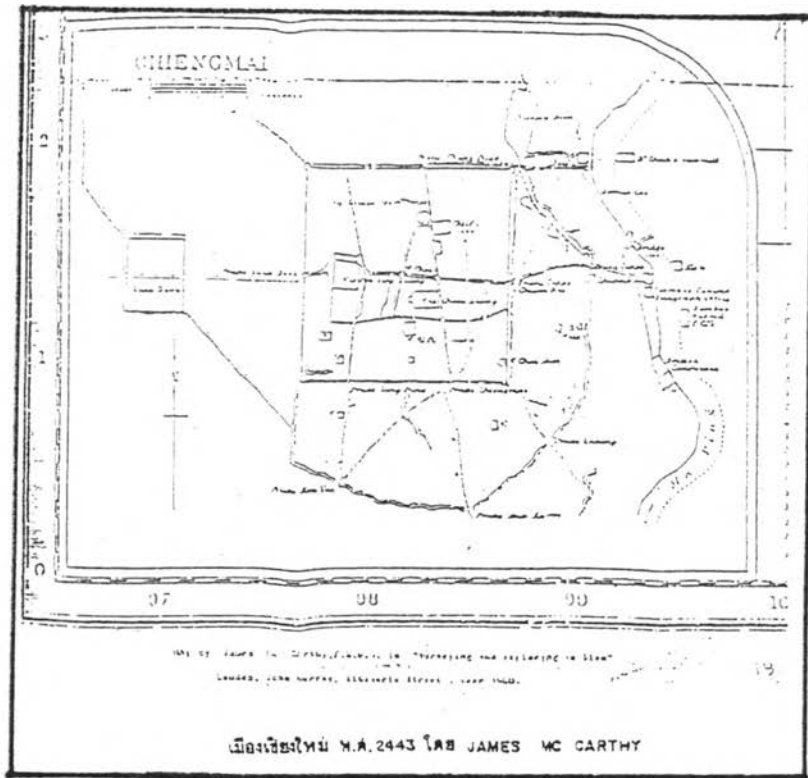
การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2339 - 2347) เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชย์ เมื่อ พ.ศ. 2325 พระยาภาววิไลพร้อมด้วยเจ้านายพี่น้องลงมา ฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการ และกราบบังคมทูลขำราชการ ในโอกาสนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาภาววิไลเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ แทนพระยาจำบ้าน (บุคคา) ซึ่งเสียชีวิตลงในปลายสมัยธนบุรี และโปรดเกล้าฯ ให้น้องพระยาภาววิไลดำรงตำแหน่งสำคัญในเมืองเชียงใหม่ และลำปาง ดังนี้ เจ้าคำโสมเป็นเจ้าเมืองลำปาง เจ้าธรรมลังกาเป็นอุปราชเมืองเชียงใหม่ เจ้าดวงทิพย์เป็นอุปราชเมืองลำปาง เจ้าหมูล่าเป็นพระราชวงศ์เมืองลำปาง และเจ้าคำผันเป็นเจ้าบุรีรัตน์เมืองเชียงใหม่ ต่อมาใน พ.ศ. 2357 จึงได้เป็นเจ้าเมืองลำพูนจากการแต่งตั้งตำแหน่งต่างๆ ดังกล่าวจะเห็นว่าเมืองเชียงใหม่มีฐานะสูงกว่าเมืองลำปาง และในระยะแรกบรรดาเจ้าเจ็ดตนจะเลื่อนตำแหน่งจากเจ้าเมืองลำพูน เป็นเจ้าเมืองลำปาง และจากเจ้าเมืองลำปางเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นลำดับ และในเวลาต่อมาการเลื่อนตำแหน่งเจ้าเมือง จะแต่งตั้งจากเจ้านายบุตรหลานของเมืองนั่นเอง จึงเป็นการแยกเป็นราชวงศ์เชียงใหม่ วงศ์ลำปาง และลำพูนเด่นชัดขึ้น สำหรับอำนาจสิทธิขาด เจ้าเมืองเชียงใหม่มีอาญาสิทธิ์

สูงที่สุดถึงประหารชีวิตด้วยการใช้ดาบตัดศีรษะ เจ้าเมืองลำปางมีสิทธิเพียงใช้หอกเสียบอก และ เจ้าเมืองลำพูนมีสิทธิลดลงอีกโดยใช้หอกเสียบั้นเอว อำนาจของเจ้าเมืองจึงลดหลั่นตามลำดับ

การที่รัชการที่ 1 ทรงแต่งตั้งให้ตระกูลเจ้าเจ็ดตนครองเมืองเชียงใหม่ และลำปางในทันทีเข้าใจว่าเป็นเหตุผลที่ต้องการให้ร่วมกันสร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ล้านนาไทย โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของล้านนาไทย ขณะนั้นอยู่ในสภาพเมืองร้างจำเป็นต้องฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ พร้อมกับกวาดล้างอิทธิพลของพม่าให้หมดไป พระยาภาววิละจึงมีหน้าที่ "สร้างบ้านแปงเมือง" เชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง และโดยที่เชียงใหม่อยู่ในอิทธิพลของพม่า พระยาภาววิละไม่สามารถตั้งเมืองได้ทันที จึงเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2325 ด้วยการตั้งเวียงป่าซางก่อน และตั้งมั่นอยู่ถึง 14 ปี จึงสามารถตั้งเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ. 2339 ส่วนอิทธิพลของพม่าในล้านนาไทยถือว่าสิ้นสุดลงในสงครามขับไล่พม่า ปี พ.ศ. 2347 โดยกองทัพเชียงใหม่ร่วมกับกองทัพฝ่ายไทยยกไปตีเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของพม่าสำเร็จ

การฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ เริ่มตั้งแต่ตั้งเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2339 จนถึงขับไล่พม่าออกไปจากล้านนาไทย ในปี พ.ศ. 2347 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการรวบรวมพลเมืองเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ เป็นยุคที่เรียกว่า "เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าในเมือง" พระยาภาววิละกวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่หลบหนีเข้าป่าให้กลับสู่เมือง และเริ่มกวาดต้อนผู้คนจากสิบสองปันนา ไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน และยอง ผู้คนที่กวาดต้อนมามีหลายชนิด สันนิษฐานว่าเป็นช่างฝีมือ หรือไพร่เมืองชั้นดีจะให้ตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง เช่น เขิน ที่ถนนวัวลาย ส่วนไพร่ที่ไม่เป็นช่างฝีมือจะไว้นอกเมือง เช่น เขิน ที่สันทราย ยอง ที่ลำพูน ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมา ก็จะตั้งชื่อหมู่บ้านของตนตามชื่อบ้านเมืองเดิมที่ตนถูกกวาดต้อนลงมา เช่น เมืองวะ เมืองเลน เมืองซอน เมืองกาย พยาก เป็นต้น เชียงใหม่สมัยพระยาภาววิละจึงฟื้นฟูสภาพเมืองร้าง

นอกจากพระยาภาววิละ "เก็บข้าใส่เมือง" ดังกล่าวแล้ว ยังมีการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ราชประเพณี โดยการทำพิธีราชาภิเษก สถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นปกครองสืบต่อจากราชวงศ์มังราย การทำนุบำรุงพระศาสนา โดยสร้างวัด พระพุทธรูป การสร้างกำแพงเมืองขึ้นใหม่ เป็นต้น นับว่าพระยาภาววิละ และเจ้านายบุตรหลานได้สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่เมืองเชียงใหม่ และล้านนาไทยยิ่ง

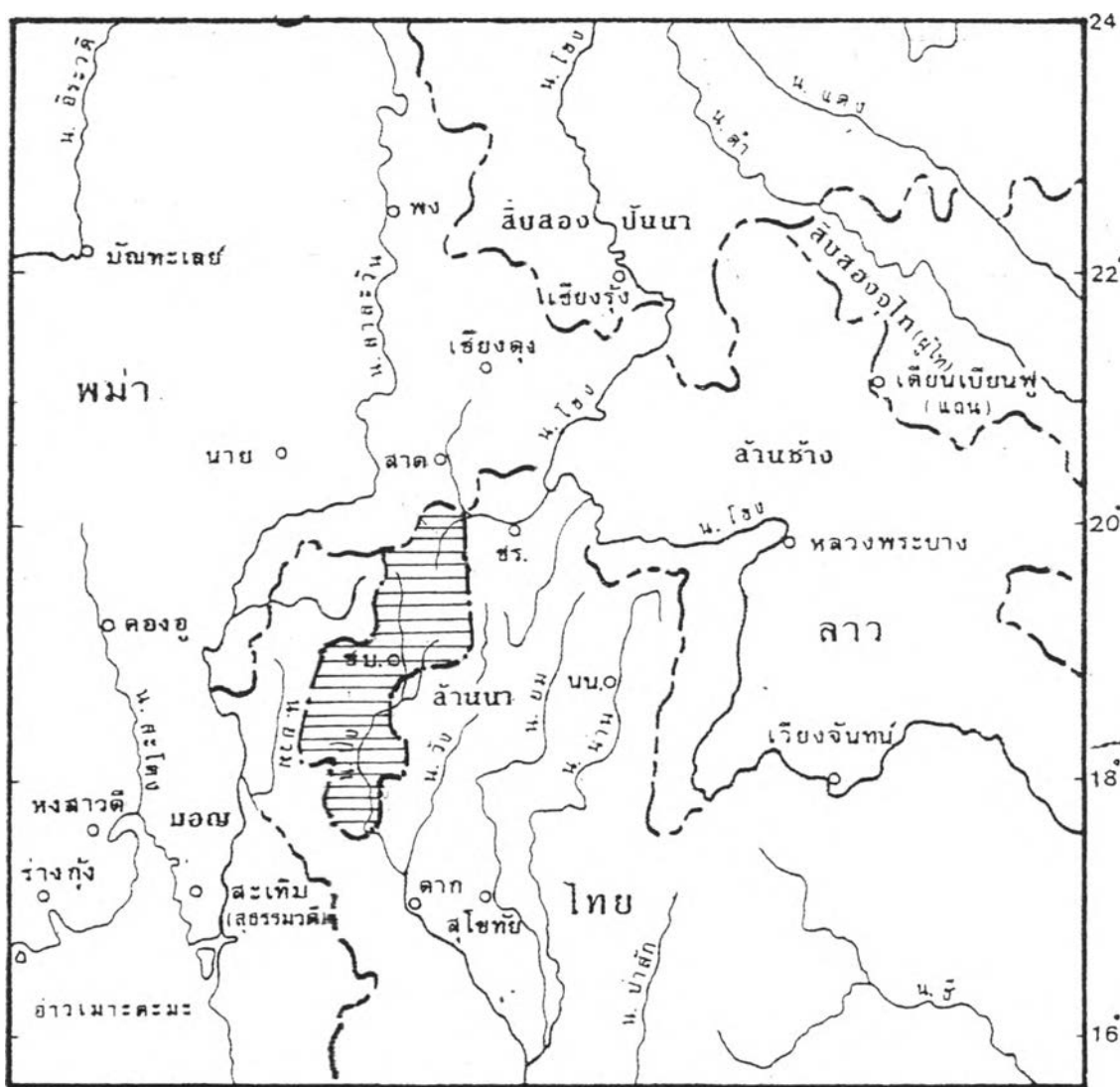

แผนที่ 3.13 แสดงผังเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต

ที่มา : อิศรา กันตง

1.2 อาณาเขตของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับเมือง

ในระดับของความเป็นเมืองแล้ว อาณาเขตของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ขึ้นอยู่กับอาณาเขตของการปกครองชุมชนที่ขึ้นต่อเมืองเชียงใหม่โดยตรง อันได้แก่ ชุมชนชั้นในทั้งหมดของอาณาจักรล้านนา ฉะนั้นอาณาเขตของชุมชนจึงประกอบไปด้วยชุมชนขนาดเล็กที่ขึ้นตรงต่อเมือง เชียงใหม่ ได้แก่ ชุมชนพร้าว หางดง แม่วิถี สันกำแพง สันทราย คอยสะเก็ด จอมทอง สันป่าตอง ฮอด เป็นต้น

แผนที่ 3.14 แสดงอาณาเขตของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต

1.3 บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับเมือง

1.3.1 บทบาททางด้านการบริหารการปกครอง ชุมชนหัวเมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ ชุมชนเหล่านี้ต้องส่งส่วยข้าว และส่วยอื่น ๆ ให้แก่รัฐบาลท้องถิ่นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเชียงใหม่จะปกครองชุมชนเหล่านี้โดยตรงโดยการส่งเจ้าเมืองไปปกครอง

1.3.2 เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการยังชีพและเพื่อส่งเข้ามาขายในตัวเมืองเชียงใหม่ และพื้นที่ใกล้เคียงที่ทำการค้ากับเชียงใหม่

1.3.3 บทบาททางด้านศาสนา วัดเป็นสิ่งควบคู่กับชุมชนในการเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจและสังคม ซึ่งสามารถแสดงถึงบทบาทที่สำคัญของชุมชนได้ตามสถานะของวัดแต่ละแห่ง เช่น วัดพระธาตุศรีจอมทอง อ.จอมทอง มีความสำคัญระดับภาค วัดสันกำแพง อ.สันกำแพง มีความสำคัญระดับท้องถิ่น เป็นต้น

1.3.4 บทบาททางด้านศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละชุมชนจะมีบทบาททางด้านนี้เฉพาะตัวของแต่ละชุมชนซึ่งเป็นไปตามวิถีชีวิตของเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ ค่านิยม ตลอดจนปัจจัยแวดล้อมด้านต่าง ๆ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ และวัตถุดิบของชุมชน เป็นต้น ซึ่งทำให้ชุมชนมีบทบาทเฉพาะตัว เป็นที่กล่าวถึง เช่น ศิลปะการทำร่มบ้านบ่อสร้าง ชุมชนสันกำแพง ศิลปะช่างแกะสลักชุมชนหางดง ศิลปะการทอผ้าไหม ชุมชนจอมทอง เป็นต้น

1.4 ระบบและลำดับของชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับเมือง

นครเชียงใหม่ในอดีต ในระบบของชุมชนเมือง ไม่ได้แบ่งลำดับของชุมชนให้เห็นชัดเจน ชุมชนหัวเมืองที่ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ ชุมชนหัวเมืองชั้นในทั้งหมด ซึ่งถือว่ามีระบบและลำดับเดียวกัน มีสถานะเท่าเทียมกันในการเมืองการปกครอง ส่วนชุมชนจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับความมั่งคั่ง ความเจริญทางด้านศาสนา และการมีจำนวนครัวเรือนที่มากกว่าชุมชนอื่น ๆ แต่ชุมชนจะต้องมีบทบาท ความสำคัญและหน้าที่แบบเดียวกัน นั่นคือ การต้องส่วยให้แก่รัฐบาลกลาง

1.5 การเชื่อมโยงของชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับเมือง

การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนชั้นใน ส่วนใหญ่อาศัยเส้นทางบก (การเดินเท้า) และเส้นทางน้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลผ่านชุมชน เป็นเส้นทางเชื่อมโยงถึงกัน เส้นทางน้ำนอกจากจะใช้แม่น้ำปิง

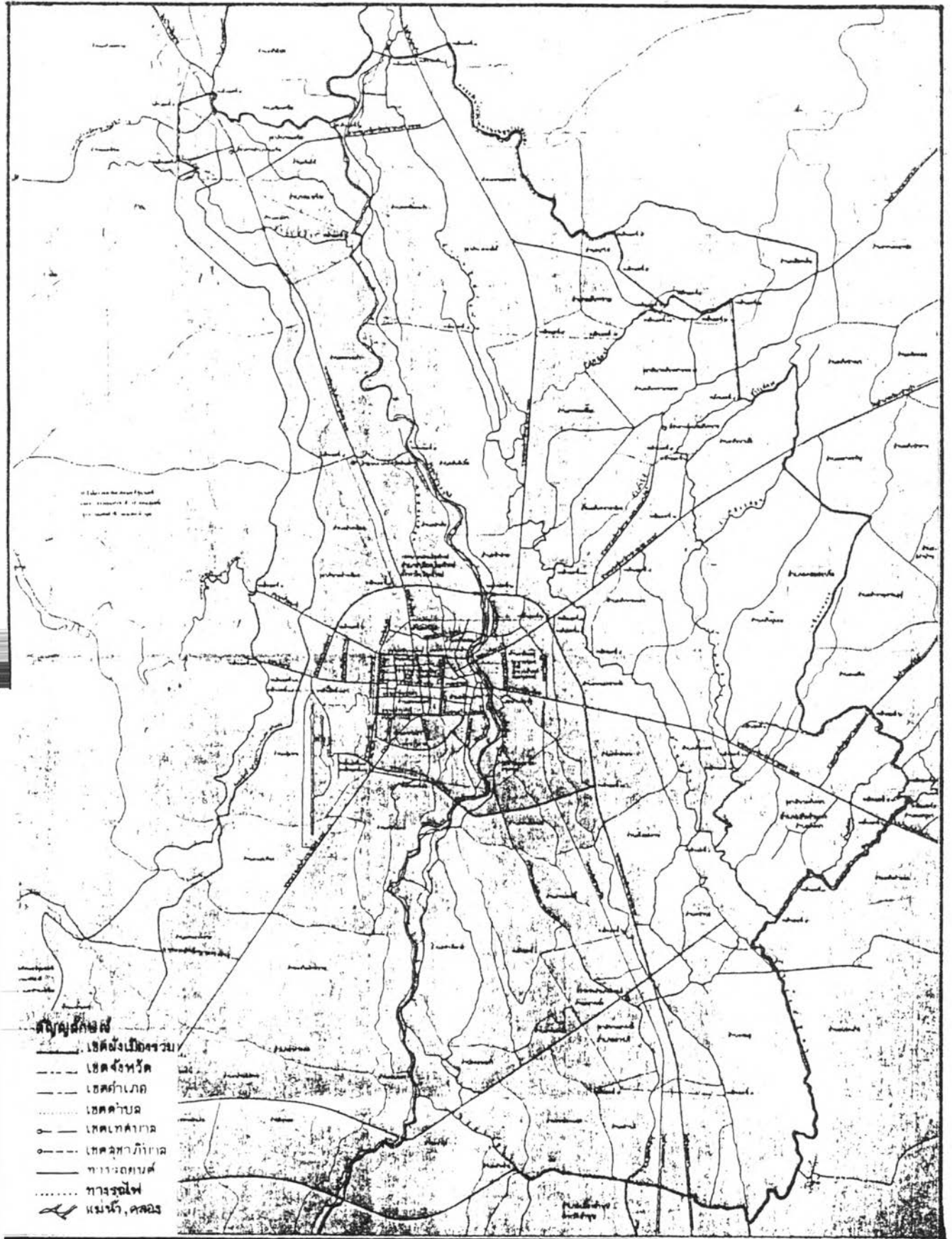
เป็นเส้นทางหลักแล้ว ลำน้ำสายเล็ก-ใหญ่ อื่นๆ ที่ไหลผ่านชุมชนก็ใช้เป็นเส้นเชื่อมโยงสู่ลำน้ำแม่ปิง ได้อีกทางหนึ่ง อาทิ ลำน้ำแม่ออน ชุมชนสันกำแพง ลำน้ำแม่กลาง ชุมชนจอมทอง ลำน้ำแม่แดง ชุมชนแม่แดง เป็นต้น หรือบางครั้ง การใช้เส้นทางบก(ทางเท้า) เชื่อมโยงร่วมกับเส้นทางน้ำสายย่อยก็มักจะปรากฏทั่วไปในชุมชนต่าง ๆ ด้วย

1.6 การใช้ที่ดินของชุมชนเมืองขนาดเล็กลงนครเชียงใหม่ในอดีต ระดับเมือง

การใช้ที่ดินของชุมชนแต่ละชุมชนในอดีต มีลักษณะการใช้ที่ดินแบบเดียวกันกับความสำคัญระดับภาค แต่ในด้านการผลิตต่าง ๆ ของการใช้ที่ดินมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารสำหรับครอบครัวในการยังชีพมากกว่าการผลิตเพื่อการค้าขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชน จะเน้นถ้าจะกล่าวถึงการใช้ที่ดินแล้วมีลักษณะการใช้ที่ดินคล้ายกันกับระดับภาคในอดีต ก็คือ การใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย การเกษตร การศาสนา ธรรมชาติป่าไม้ลำธาร เป็นต้น แต่การบริหารและการใช้ประโยชน์ที่ดินอยู่ในระดับของการยังชีพของตัวเองมากกว่าเพื่อการค้าขายหรือบริการ

2. ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบันระดับเมือง (พ.ศ. 2476-2537)

ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่มีการขยายตัวออกไปจนมีพื้นที่มากกว่า 100 ตารางกิโลเมตรมีประชากรกระจายตัวอยู่ในบริเวณชุมชนมากกว่า 150,000 คน นับว่าเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญเป็นอันดับที่สอง รองจากกรุงเทพมหานคร ปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เมืองเชียงใหม่มีความเปลี่ยนแปลง และเจริญเติบโต มีการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และกายภาพอย่างเห็นได้ชัดนั้น ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และสภาพภูมิอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการอยู่อาศัย และพักผ่อน รวมทั้งสภาวะทางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะภูมิภาคล้านนาทำให้เชียงใหม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ พ.ศ. 2503 และได้รับการส่งเสริมตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับเมื่อมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา เชียงใหม่ได้รับการพัฒนาในหลายด้าน จนกลายเป็นศูนย์กลางของการบริการด้านต่าง ๆ ในระดับภาค เช่น การบริการทางการศึกษา การบริการสาธารณสุข ศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ และการขนส่ง เป็นต้น เหล่านี้ได้รับการเข้าสู่พื้นที่ชุมชนขนาดเล็กของเชียงใหม่ได้อย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดความเจริญในหลาย ๆ พื้นที่ ชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วระยะทางเป็นปัจจัยสำคัญต่อกิจกรรมการบริการ

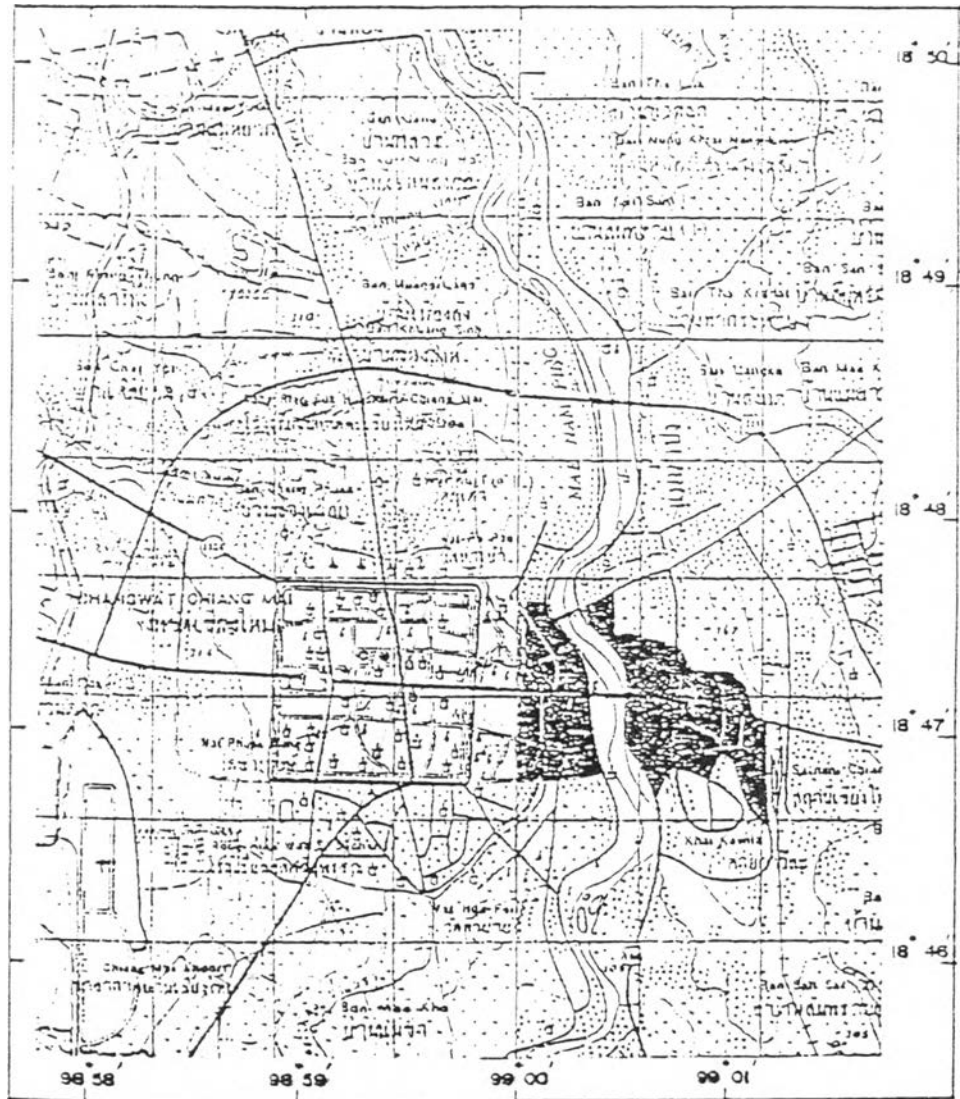

แผนที่ 3.15 แสดงผังเมืองนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน

ที่มา : สำนักผังเมือง

2.1 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองนครเชียงใหม่

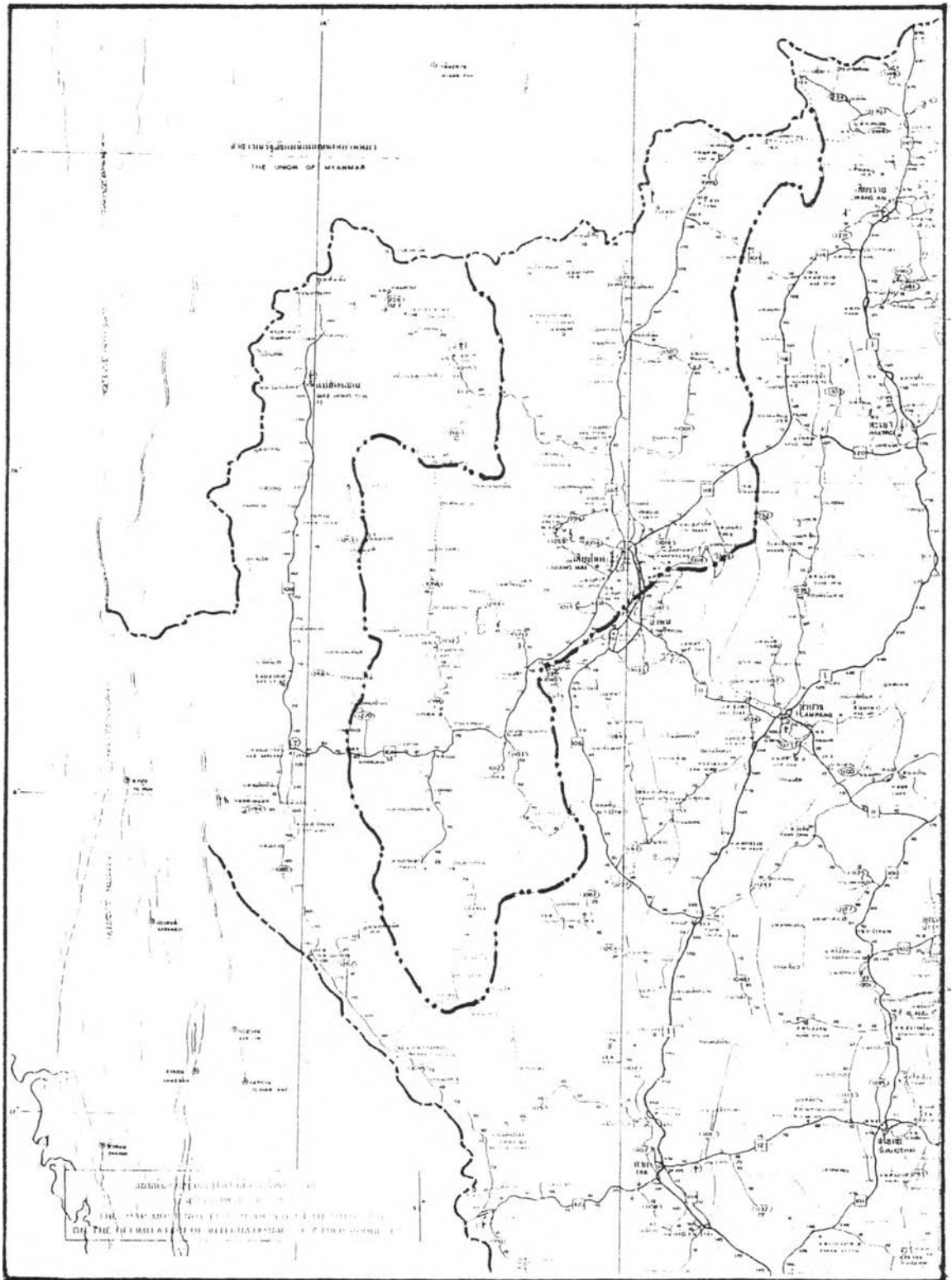
ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองนครเชียงใหม่ ตั้งอยู่ประมาณเส้นละติจูดที่ 18 เหนือ และอยู่ประมาณเส้นลองจิจูดที่ 99 ตะวันออก บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงสูงจากระดับน้ำทะเล 1,027 ฟุต (310 เมตร) ห่างจากกรุงเทพมหานครตามแนวทางหลวงแผ่นดินสายเอเชีย ระยะทางประมาณ 750 กิโลเมตร มีอาณาเขตพื้นที่ครอบคลุม 19 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ ดังนี้ คือ อำเภอเมือง สารภี สันทราย พร้าว ดอยสะเก็ด แม่ริม แม่แตง เชียงดาว ผาง แม่อาลัย สันกำแพง ทางดง สันป่าตอง จอมทอง ฮอด ดอยเต่า อมก๋อย สะเมิง แม่แจ่ม และกิ่งอำเภอเวียงแหง ไชยปราการ และแม่วาง มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับรัฐชานของสหภาพมา (เมียนมาร์) โดยมีสันปันน้ำของดอยคำ ดอยบกกล้า ดอยหลักแตง ดอยถ้ำป่อง ดอยถั่ว ดอยผาวอก ดอยอ่างขาง อันเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาแดนลาว เป็นเส้นกั้นอาณาเขต ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอสามเงา จังหวัดตาก โดยมีร่องน้ำแม่ตื่น และสันปันน้ำดอยเรียม ดอยหลวง เป็นเส้นกั้นอาณาเขต ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดเชียงราย ลำพูน ลำปาง ส่วนที่ติดต่อกับจังหวัดเชียงรายและลำปาง มีร่องน้ำลึกของแม่น้ำกก สันปันน้ำดอยขาง ดอยหลุมข้าว ดอยแม่วุ้นน้อย ดอยวังผา ดอยแม่โค เป็นเส้นกั้นอาณาเขต ส่วนที่ติดต่อกับจังหวัดลำพูน มีดอยขุนห้วยหละ ดอยช้างสูง และร่องน้ำแม่ปิง เป็นเส้นกั้นอาณาเขต ส่วนทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอบาย บุษยาม และแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีสันปันน้ำ ดอยก๊วยแดง ดอยแปรเมือง ดอยแม่ยะ ดอยอังกะ ดอยแม่สุรินทร์ ดอยบุษยาม ดอยหลวง และร่องแม่ริค แม่ฮ้อย และสันปันน้ำ ดอยขุนแม่ตื่น เป็นเส้นกั้นอาณาเขต มีขนาดพื้นที่ประมาณ 20,107.057 ตารางกิโลเมตร (12,566,910 ไร่)

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่

ที่มา : อิศรา กันแดง

แผนที่ 3.16 แสดงที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองนคร เชียงใหม่

แผนที่ 3.17 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชนเมืองเชียงใหม่

2.2 ลักษณะภูมิประเทศ

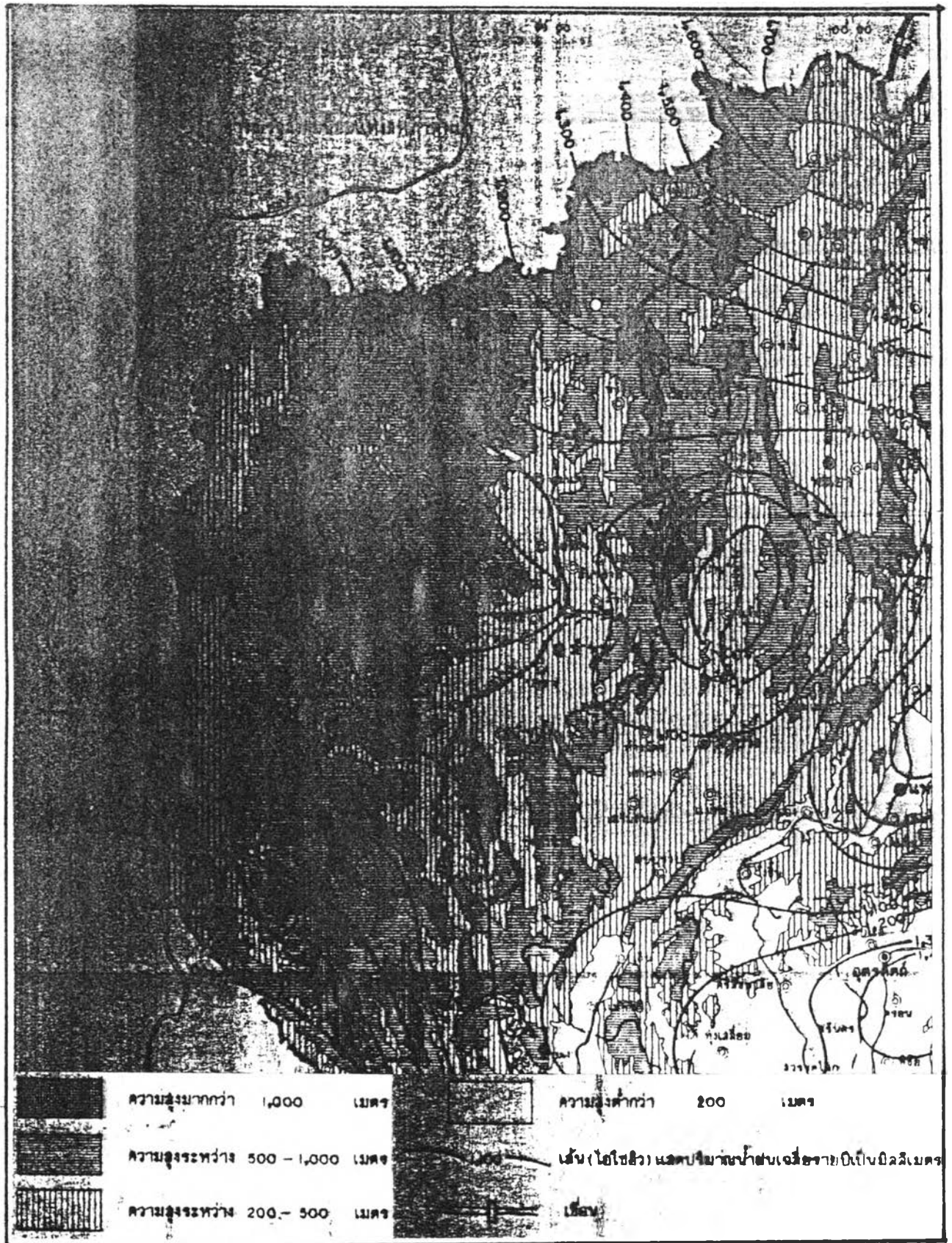
สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป เป็นภูเขาสูง และป่าไม้ โดยแบ่งลักษณะภูมิประเทศเป็น 2 ลักษณะที่เด่นชัด ดังนี้

2.2.1 ภูเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 500 เมตร มีเนื้อที่ประมาณ 80 % ของพื้นที่ทั้งจังหวัด เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร และไม่เหมาะต่อการเกษตร เทือกเขาทอดตัวอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ ติดต่อกับเทือกเขาในเขตพยูนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และรัฐชาน ในประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ประกอบด้วย เทือกเขาแดนลาว อยู่ทางด้านทิศเหนือพรมแดนไทย - พม่า ติดต่อกับเทือกเขาถนนธงชัย ยอดเขาที่สำคัญ ได้แก่ คอยผ้าห่มปก คอยอ่างขาง อำเภอฝาง เทือกเขาถนนธงชัย อยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง มียอดเขาที่สำคัญ ได้แก่ คอยหลวง อำเภอเชียงดาว คอยขุย คอยสุเทพ อำเภอเมือง และเทือกเขาผีปันน้ำ อยู่ด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำปิง ต่อจากเทือกเขาแดนลาว มียอดเขาที่สำคัญ ได้แก่ คอยขุนตาล คอยช้าง ผ่านอำเภอพร้าว คอยสะแกต อำเภอสันกำแพง

2.2.2 ที่ราบ เป็นที่ราบลุ่มน้ำ และที่ราบเชิงเขา กระจายอยู่ระหว่างหุบเขา มีรูปร่างยาวรี ทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมต่อการเกษตร ซึ่งแบ่งออกเป็นที่ราบลุ่ม 2 บริเวณใหญ่

2.2.2.1 ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเมืองงาย แม่มะ อำเภอเชียงดาว ส่วนตะวันออกของอำเภอแม่แตง แม่ริม ผ่านกลางอำเภอเมือง และอำเภอสารภี และส่วนตะวันออกของอำเภอหางดง สันป่าตอง จอมทอง ฮอด และส่วนตะวันตกของอำเภอดอยเต่า เป็นบริเวณที่ราบลุ่มใหญ่ที่สุดของจังหวัด ซึ่งแม่น้ำปิงมีต้นกำเนิดจากภูเขาในเขตท้องที่ตำบลเมืองนะ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

2.2.2.2 ที่ราบลุ่มแม่น้ำกก ครอบคลุมพื้นที่บริเวณอำเภอฝาง แม่ฮาย นอกจากนั้นแม่น้ำที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ แม่น้ำกวาง ฝาง แม่จืด แม่แจ่ม แม่ตื่น และแม่แตง เป็นต้น

แผนที่ 3.18 แสดงภูมิประเทศของเมืองนครเชียงใหม่ และบริพัณน้ำฝน

ที่มา : สำนักผังเมือง

I16399948

2.4.1.4 ด้านการป่าไม้ พื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลจากภาพถ่ายดาวเทียม ปี 2528 มีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 16,210 ตารางกิโลเมตร (10,131,250 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 80.62 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัดและในช่วงปี 2528-2530 ป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายไปประมาณ 205,000 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.02 ของพื้นที่ป่า หรือร้อยละ 1.64 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด ปัจจุบันจังหวัดจะเหลือพื้นที่ป่าไม้ (ปี พ.ศ. 2533) ประมาณ 15,882 ตารางกิโลเมตร (9,926,250 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 78.98 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด หากเปรียบเทียบพื้นที่ป่าที่มีอยู่เดิม จากการที่ทางราชการได้เคยประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 26 ป่า มีพื้นที่ 12,493,750 ไร่ จะเห็นได้ว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดถูกทำลายไปจำนวน 2,567,500 ไร่ สาเหตุมาจากการบุกรุกทำลายป่าของชาวเขาเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การอพยพ เคลื่อนย้ายถิ่นฐาน การพัฒนาพื้นที่ด้านต่าง ๆ เป็นต้น

2.4.2 ด้านการอุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมเกี่ยวกับผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ใบชา ใบยาสูบ ถั่วลิสง ข้าวโพด และผลไม้ต่าง ๆ นอกจากนี้โรงงานอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา ทำไม้ ไม้บดหิน เป็นต้น มักจะเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีการลงทุนมาก สำหรับการอุตสาหกรรมเพื่อการท่องเที่ยว คือ การทำร่ม แกะสลัก ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

2.4.3 ด้านการพาณิชย์ จังหวัดเชียงใหม่มีการประกอบการค้าด้วยการจดทะเบียนบุคคล และทะเบียนพาณิชย์ ในปี 2532 มีจำนวนทั้งสิ้น 16,058 ราย แยกเป็นทะเบียนนิติบุคคล 4,277 ราย และทะเบียนพาณิชย์ 11,781 ราย ธุรกิจส่วนใหญ่ จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ นอกจากนั้นก็มีการกระจายไปยังอำเภอต่าง ๆ ซึ่งอยู่ใกล้อำเภอเมือง และมีสภาพเศรษฐกิจดี เช่น อำเภอสันกำแพง สันทราย สันป่าตอง สารภี หางดง เป็นต้น

2.4.4 การทำเหมืองแร่ จังหวัดเชียงใหม่มีแร่ที่สำรวจพบในพื้นที่เขตอำเภอสะเมิง อมก๋อย จอมทอง ฮอด หางดง สันทราย ดอยเต่า และแม่แจ่ม แร่ที่พบมาก และมีการเปิดการทำเหมืองแร่ คือ แร่พลูออไรต์ ถ่านหิน ดีบุก แบริท์ ซีโรท์ เฟลสปาร์และแร่วุลแฟรม รายได้จากค่าภาคหลวงแร่ และค่าธรรมเนียมที่จัดเก็บได้ ในปี 2532 จำนวน 4,858,173.35 บาท

2.4.5 การสหกรณ์ สหกรณ์ในจังหวัดเชียงใหม่มีการดำเนินงานทั้งหมด 5 ประเภท คือ

2.4.5.1 สหกรณ์การเกษตร

44 แห่ง

2.4.5.2	สหกรณ์ออมทรัพย์	30	แห่ง
2.4.5.3	สหกรณ์บริการ	32	แห่ง
2.4.5.4	สหกรณ์ร้านค้า	11	แห่ง
2.4.5.5	ชุมชนสหกรณ์การเกษตร	1	แห่ง
	รวมทั้งสิ้น	118	แห่ง

2.4.6 การท่องเที่ยว จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดภาคเหนือตอนบน เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ทั้งทางด้านแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในปัจจุบันจังหวัดเชียงใหม่มีความเจริญก้าวหน้ามาก จนได้ชื่อว่าเป็นเมืองหลวงแห่งที่ 2 ของประเทศไทย โดยเฉพาะความเจริญเติบโตทางการท่องเที่ยวได้ขยายตัว และทำรายได้ให้กับประชาชนชาวเชียงใหม่ในขณะนี้ อันเกิดจากการที่จังหวัดเชียงใหม่ได้รับขนานนามว่า "กุหลาบงานของเมืองไทย" เนื่องจากคงมาไปด้วยธรรมชาติภูมิอากาศดี มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมเก่าแก่ร่วม 700 ปี อันเป็นที่น่าสนใจ และดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศเดินทางมาท่องเที่ยวปีละหลายล้านคน ทำให้จังหวัดเชียงใหม่ต้องเตรียมการจัดองค์ประกอบของการจัดสินค้า และการบริการให้กับนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น โดยคำนึงถึงมาตรฐาน และครบวงจรในด้านคมนาคม และสิ่งอำนวยความสะดวกสบายด้านต่าง ๆ เช่น ที่พัก ภัตตาคาร และร้านอาหาร ศูนย์การค้า ศูนย์การประชุมฯ การกีฬา บริการนักท่องเที่ยว บริการความปลอดภัย สาธารณสุข การสื่อสาร การเงิน ฯลฯ

2.4.7 ด้านแรงงาน สภาพการจ้างแรงงานในจังหวัดเชียงใหม่ จากสถานประกอบการที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป มีจำนวนมากกว่า 4,000 แห่ง แหล่งจ้างงานส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ สันป่าตอง สันกำแพง เนื่องจากเป็นแหล่งของสถานประกอบการ และอุตสาหกรรมการลงทุนทุกชนิด นอกจากนี้ยังมีอำเภอแม่แตง และดอยสะเก็ด ซึ่งเป็นที่ตั้งของเขื่อนแม่จันทสมบูรณ์ชล และเขื่อนแม่กวง จึงมีการจ้างแรงงานสูงอีกแห่งหนึ่ง ความต้องการแรงงานส่วนใหญ่จะเป็นกิจการประเภทขายส่ง ขายปลีก ภัตตาคาร และโรงแรม รองลงมา ได้แก่ การเกษตร การบริการทางสังคม และการก่อสร้าง เป็นต้น

2.5 สภาพทางสังคม

2.5.1 ประชากร ปัจจุบันประชากรในจังหวัดเชียงใหม่มีทั้งสิ้น 1,๐92,764 คน (สำรวจเมื่อเดือนธันวาคม 2533) เป็นชาย 709,134 คน หญิง 683,630 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 782 คน / ตารางกิโลเมตร

สำหรับชนกลุ่มน้อยในจังหวัดเชียงใหม่ที่สำคัญ ได้แก่ ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เช่น เผ่ากระเหรี่ยง มูเซอ อีเกอ แม้ว ลีซอ ลัวะ ปะห่อง เย้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาวจีนฮ่ออพยพมาจากประเทศจีน

2.5.2 การศึกษา จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการศึกษาในจังหวัดภาคเหนือ มีการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งดำเนินการทั้งภาครัฐบาล และเอกชน สถาบันการศึกษาที่มีชื่อได้แก่ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ วิทยาลัยครูเชียงใหม่สหวิทยาลัยล้านนา วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

2.5.3 การแพทย์และการอนามัย จังหวัดเชียงใหม่มีการแพทย์ และการอนามัยเจริญก้าวหน้า และมีความทันสมัยมากพอสมควร เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นทางภาคเหนือด้วยกัน ประกอบกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีคณะแพทยศาสตร์ จำนวนแพทย์ที่เป็นทั้งอาจารย์ และแพทย์ที่รักษาโดยตรงมีจำนวนมาก มีโรงพยาบาล และสถานพยาบาลที่ทันสมัย ทั้งของภาครัฐ และเอกชน ส่วนอำเภอรอบนอกมีโรงพยาบาลยังไม่ครบทุกอำเภอ ความเจริญทางการแพทย์ และการรักษาพยาบาลจึงยังรวมตัวกันอยู่เฉพาะในตัวจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่กระจายไปสู่ชนบท ทำให้เกิดปัญหาแก่ประชาชนที่อยู่ในท้องที่อำเภอห่างไกล

2.5.4 การศาสนา ประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 97% นับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1,242 วัด สำนักสงฆ์ 524 แห่ง วัดร้าง 972 วัด โบราณสถาน 75 แห่ง ประชาชนส่วนน้อยที่นับถือศาสนาอื่น ที่สำคัญ คือ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยมีโบสถ์ในศาสนาคริสต์ 138 แห่ง มัสยิด 12 แห่ง

2.5.5 ประเพณีที่สำคัญ ประเพณีที่สำคัญที่สร้างความประทับใจให้แก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างมาก ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง การเลี้ยงขันโตก ประเพณีบั้งไฟย้อยอื่น ๆ เช่น ประเพณีบูชาเสาอินทขิล ประเพณีการบวชนาค ประเพณีการกินสลาก (दानกัวยสลาก) การแต่งงานแบบพื้นเมือง เป็นต้น ตลอดจนเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานไม้ดอกไม้ประดับ เป็นต้น

2.5.6 การสาธารณูปโภค ได้แก่

2.5.6.1 การประปา ประปาจังหวัดเชียงใหม่เริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 10 กันยายน 2499 ในอัตรากำลังผลิต 960 ลบ.ม./วัน สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ประมาณ 60,000 คน ปัจจุบันได้มีการปรับปรุง และขยายกำลังการผลิตน้ำ สามารถให้บริการแก่ประชาชนในเขตเทศบาล มีที่ตั้งหน่วยผลิตน้ำสะอาดบริการประชาชน จำนวน 3 หน่วย

2.5.6.2 การไฟฟ้า การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ได้แบ่งพื้นที่ความรับผิดชอบในการบริการใช้ไฟฟ้าในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ (19 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ) ออกเป็น 5 ส่วน มีผู้ใช้ไฟฟ้าแต่ละหมู่บ้านร้อยละ 87 ทั้งนี้การดำเนินงานทั้งหมดจะอยู่ในสังกัดการไฟฟ้า เขต 1 ภาค 1 เชียงใหม่ ประสิทธิภาพของการจ่ายกระแสไฟฟ้าใช้ระบบ 22,000 โวลต์

2.5.6.3 ด้านการสื่อสาร ด้านไปรษณีย์โทรเลข ได้กระจายข่ายงานไปทั่วทุกอำเภอ และในเขตเทศบาล มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 7 แห่ง ศูนย์โทรคมนาคม 1 แห่ง ส่วนด้านโทรศัพท์ในเขตจังหวัดเชียงใหม่มีชุมสายโทรศัพท์ 3 ชุมสาย และศูนย์บริการโทรศัพท์ภูมิภาคที่ 5 รับผิดชอบการให้บริการโทรศัพท์ 8 จังหวัดภาคเหนือ มีสำนักงานบริการโทรศัพท์ที่ให้บริการในปัจจุบัน จำนวน 20 แห่ง

2.6 บทบาทของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ระดับเมือง

จังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญมากกว่า 700 ปี ในอดีตเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนาไทย ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจปกครอง และวัฒนธรรมบริเวณภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ต่อมาถูกผนวกเข้าเป็นเขตสหราชอาณาจักรไทย แต่ยังคงได้รับการกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการบริหารของมณฑลพายัพตลอดมา ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จังหวัดเชียงใหม่มีการติดต่อกับภายนอกไม่มากนัก เนื่องจากการคมนาคมมีเพียงสองทาง คือ ทางน้ำ และทางบกไม่ค่อยสะดวก เมื่อมีการรวมตัวกับประเทศไทยและมีการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ได้มีการขายกับภูมิภาคตอนล่างของภาคมากขึ้น บทบาทที่สำคัญ คือ การค้าไม้ และมีบทบาทสูงขึ้นในช่วงมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 มีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาทางการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจ และทรัพยากร และในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับต่อมาก็เน้นจังหวัดเชียงใหม่เป็นเป้าหมายของการพัฒนาตลอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้บทบาทที่สำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็กต่าง ๆ ในระดับของความเป็นเมืองไม่แตกต่างกันไปจากระดับภาคที่สำคัญ ได้แก่

2.6.1 บทบาททางการดำเนินการเป็นชุมชนในระบบชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ที่มี การพัฒนาอยู่ในระดับต่าง ๆ ของระบบชุมชน มีอิทธิพลต่อความเป็นเมืองหลักของนครเชียงใหม่ จะ ช่วยให้การบริการด้านเศรษฐกิจและสังคมในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น ด้านการเงิน พาณิชยกรรม แหล่งจ้างงาน แหล่งท่องเที่ยว การขนส่ง การอุตสาหกรรม การบริหารท้องถิ่น และการสาธารณสุข เป็นต้น

2.6.2 บทบาททางการดำเนินการผลิต ชุมชนขนาดเล็กจะเป็นแหล่งผลิตผลผลิต ทางการเกษตรที่สำคัญ เพื่อการบริโภคของประชากรในท้องถิ่นและเพื่อการส่งออก ซึ่งจะช่วยให้มูลค่า การผลิตของจังหวัดสูงขึ้น และรายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรเพิ่มสูงขึ้นด้วย

2.6.3 บทบาททางการดำเนินการขนส่ง ชุมชนขนาดเล็กต่าง ๆ จะเป็นจุดเชื่อมโยง การขนส่งภายในท้องถิ่นที่สำคัญ อันเป็นประโยชน์ต่อการกระจายการพัฒนาสู่ชนบทได้อย่างทั่วถึง

2.6.4 บทบาททางการดำเนินการบริหารสังคมระดับท้องถิ่น อันได้แก่ การบริการ ด้านการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ประถมศึกษา การบริการสาธารณสุข เป็นต้น

2.6.5 บทบาททางการบริหารระดับท้องถิ่น จะช่วยให้การเมืองการ บกครองมีประสิทธิภาพต่อการควบคุมดูแลระบบชุมชนที่ดี

2.6.6 บทบาททางด้านกิจกรรมอุตสาหกรรม เพื่อสนองนโยบายตามแผน พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ โดยการกระจายหัตถอุตสาหกรรมในกว้างขวางขึ้น และเสริม สร้างรายได้ต่อประชากรในท้องถิ่น

2.6.7 บทบาททางการการท่องเที่ยว ในพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเมือง ขนาดเล็ก ล้วนประกอบด้วยธรรมชาติอันงดงาม ทรงคุณค่าด้วยความเป็นประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่นที่ควรค่าแก่การศึกษาและท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมักจะมีลักษณะ เฉพาะตัว

2.6.8 บทบาทด้านการใช้ที่ดิน พื้นที่ส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์ทางการเป็นต้นน้ำลำธาร ที่สำคัญของประเทศเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า การชลประทาน เป็นต้น

2.7 ระบบชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน ระดับเมือง

ระบบชุมชนของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นกลยุทธ์ของการกระจายความเจริญและการบริการทางสังคมลงสู่พื้นที่ของจังหวัดตามความสัมพันธ์ของชุมชนศูนย์กลางที่วางไว้อย่างเป็นระบบ โดยชุมชนศูนย์กลางแต่ละแห่งจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางควบคุมขนาด และทิศทางการพัฒนาพื้นที่ภายใต้อิทธิพลตามบทบาท และลำดับความสำคัญ ระบบชุมชนของจังหวัดเชียงใหม่ ใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างบทบาทของชุมชนศูนย์กลางให้สอดคล้องกับนโยบายของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งระบบชุมชนของจังหวัดเชียงใหม่ประกอบด้วยชุมชนศูนย์กลางที่มีบทบาท และหน้าที่ตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

2.7.1 ศูนย์กลางของจังหวัด ได้แก่ ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ และชุมชนเมืองช้างเผือก ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการบริหารของจังหวัด ศูนย์กลางด้านธุรกิจการเงิน และการค้า ศูนย์กลางการบริการทางสังคม ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง และเนื่องจากเมืองเชียงใหม่ได้รับการกำหนดให้เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนบน ดังนั้นบทบาทของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ และชุมชนเมืองช้างเผือกที่อยู่ติดกัน จะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ และสังคม แหล่งจ้างงานของภาคเหนือตอนบนอีกด้วย

2.7.2 ศูนย์กลางรอง เป็นศูนย์กลางที่มีความสำคัญรองจากศูนย์กลางของจังหวัดเชียงใหม่ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในระดับท้องถิ่นของจังหวัดมีบทบาทด้านศูนย์กลางธุรกิจการเงินและการค้า ศูนย์กลางการบริการทางสังคม และศูนย์กลางการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น ในจังหวัดเชียงใหม่มีศูนย์กลางรอง 2 ศูนย์กลาง โดยศูนย์กลางแต่ละแห่งมีพื้นที่ภายใต้อิทธิพล ดังนี้

2.7.2.1 ศูนย์กลางเวียงฝาง เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาลเวียงฝาง เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ภายใต้อิทธิพล 2 อำเภอ คือ พื้นที่อำเภอฝาง และอำเภอแม่เมาะ

2.7.2.2 ศูนย์กลางบ้านหลวง เป็นที่ตั้งของสุขาภิบาลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง เป็นศูนย์กลางการพัฒนาพื้นที่ตอนใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ภายใต้อิทธิพล 5 อำเภอ คือ พื้นที่อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด อำเภอดอยเต่า อำเภอแม่แจ่ม และอำเภออมก๋อย

บทบาทของชุมชนเมืองเวียงฝาง และชุมชนเมืองบ้านหลวง เป็นศูนย์กลางรองของจังหวัดจะเป็นการกระจายการบริการออกไปสู่พื้นที่ชนบท และเป็นการแบ่งเบาภาระการให้บริการในตัวชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ลงด้วย ดังนั้น ศูนย์กลางรองทั้งสองควรเป็นที่ตั้งของสถาบันการเงิน

และการค้าตลาดกลางซื้อขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ตลาดกลางกระจายสินค้าอุปโภค และบริโภค ด้านการบริการสังคม และเป็นที่ตั้งของสถานศึกษาสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา

2.7.3 ศูนย์กลางชนบท เป็นศูนย์กลางที่มีความสำคัญต่อจากศูนย์กลางรองของจังหวัด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในระดับอำเภอ เพื่อให้บริการแก่พื้นที่ชนบทโดยรอบในจังหวัด เชียงใหม่มีชุมชนเมืองที่เป็นศูนย์กลางในชนบท 22 ศูนย์กลาง คือ ชุมชนเมืองแม่อาว ชุมชนเมืองเชียงดาว ชุมชนเมืองเวียงพร้าว ชุมชนเมืองมหาพน ชุมชนเมืองแกนพัฒนา ชุมชนเมืองสะเมิง ชุมชนเมืองยางเนิ้ง ชุมชนเมืองสันกำแพง ชุมชนเมืองหางดง ชุมชนเมืองหนองตองพัฒนา ชุมชนเมืองยุหว่า ชุมชนเมืองบ้านกลาง ชุมชนเมืองบ้านกาด ชุมชนเมืองท่าข้าม ชุมชนเมืองอมก๋อย ชุมชนเมืองท่าเตือ ชุมชนเมืองเวียงแหง และชุมชนเมืองปงคำ

สำหรับชุมชนศูนย์กลางชนบทที่อยู่ในปริมาตรของชุมชนเมือง เชียงใหม่บริเวณที่ราบตอนกลางของจังหวัดได้กำหนดบทบาทเพื่อรองรับความเจริญ และรองรับการกระจายตัวของประชากรจากชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ โดยให้ชุมชนศูนย์กลางชนบทแต่ละแห่งมีบทบาทด้านกิจกรรมพิเศษ ดังนี้

- 1) ชุมชนเมืองแม่อริม มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้า และบริการ
- 2) ชุมชนเมืองสันกำแพง มีบทบาทเป็นศูนย์กลางบริการอุตสาหกรรม
- 3) ชุมชนเมืองยางเนิ้ง มีบทบาทเป็นศูนย์กลางซื้อขาย และขนส่งผลิตภัณฑ์เกษตรกรรม
- 4) ชุมชนเมืองยุหว่า มีบทบาทเป็นศูนย์กลางการบริการทางเกษตรกรรม

2.8 ลำดับความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จังหวัดเชียงใหม่

การจัดลำดับความสำคัญของชุมชนเมืองขนาดเล็ก จังหวัดเชียงใหม่ พิจารณาจากลำดับความสำคัญของชุมชนภาคเหนือ ของสำนักผังเมือง โดยอาศัยตัวแปร 4 กลุ่ม ได้แก่ ประชากร การบริการสังคม เศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน ทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปร และจัดลำดับโดยวิธี Wrighted Index Method จัดลำดับชุมชนภาคเหนือไว้ 6 ลำดับ และจังหวัดเชียงใหม่สามารถลำดับชุมชนได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

2.8.1 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 1 ได้แก่ ชุมชนเมืองเชียงใหม่ขนาดประชากรมากกว่า 100,000 คน มีบทบาทเป็นชุมชนหลัก ของภาคในด้านการบริหารราชการ การบริการทางเศรษฐกิจ สังคม อุตสาหกรรม การคมนาคม โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว ซึ่งมีผลต่อการดึงดูดการลงทุน ก่อให้เกิดการขยายและเปลี่ยนแปลงเมืองอย่างมาก

2.8.2 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 4 มี 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนสุขาภิบาลเวียงฝาง อำเภอฝาง สุขาภิบาลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง มีขนาดประชากรระหว่าง 10,000 - 30,000 คน มีบทบาทสำคัญในด้านพาณิชย์กรรม การตลาด การบริการ สังคม การคมนาคม ชุมชนทั้ง 2 ชุมชน มีความสำคัญสูงในระดับของจังหวัด เพื่อให้บริการต่อประชากรในพื้นที่อำเภอ และอำเภอที่อยู่ใกล้เคียง

2.8.3 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 5 มี 5 ชุมชน ได้แก่ สุขาภิบาลแม่มริ อำเภอมแม่มริ สุขาภิบาลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง สุขาภิบาลต้นเปา อำเภอสันกำแพง สุขาภิบาลสันทรายหลวง อำเภอสันทราย และสุขาภิบาลหางดง อำเภอยางดง มีประชากรระหว่าง 7,000-20,000 คน มีบทบาทเป็นศูนย์กลางระดับอำเภอในด้านการบริหาร พาณิชยกรรม การบริการการเกษตร

นอกจากนี้ยังมีบทบาทเฉพาะในบางแห่ง เช่น ด้านการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งบทบาทที่เด่นชัด ได้แก่ สุขาภิบาลสันกำแพง ต้นเปา หางดง แม่มริ เป็นต้น

2.8.4 ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 6 ได้แก่ ชุมชนที่เป็นที่ตั้งอำเภอ และสุขาภิบาล ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการบริหารราชการในระดับอำเภอ มีบทบาทต่อการให้บริการทางด้านบริการทางการเกษตร และปัจจัยพื้นฐานแก่ประชากรในอำเภอ หรือท้องถิ่นนั้นๆ

ปัจจุบัน สำนักผังเมืองได้ประกาศเขตผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ ตามกฎกระทรวงฉบับที่ 78 (พ.ศ. 2532) ซึ่งรวมชุมชนในอำเภอฝาง เทศบาลนครเชียงใหม่ 7 ชุมชน พื้นที่ 429.5 ตารางกิโลเมตร เข้าไว้ในเขตผังเมืองรวมด้วย ได้แก่ พื้นที่สุขาภิบาลสันกำแพง สุขาภิบาลสันทรายหลวง สุขาภิบาลแม่มริ สุขาภิบาลแม่มริ สุขาภิบาลต้นเปา สุขาภิบาลยางน่อง และสุขาภิบาลหางดง ทำให้ชุมชนศูนย์กลางของจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยชุมชนเทศบาลนครเชียงใหม่ และปริมณฑล (ชุมชนสุขาภิบาลใกล้เคียงอีก 7 ชุมชน) ที่มีความเจริญแผ่ขยายตัวกว้างขวางขึ้นตามสถานะการเป็นเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสามารถจัดลำดับความเจริญ หรือความเป็นชุมชนเมืองที่มีอัตราสูงถึงต่ำ ได้ดังนี้

- 1) ชุมชนที่มีอัตราความเป็นเมืองสูง ได้แก่ ชุมชนที่เป็นชุมชนบริวาร หรือชุมชนในปริมณฑลของเมืองเชียงใหม่ 7 ชุมชน
- 2) ชุมชนที่มีอัตราความเป็นเมืองปานกลาง ได้แก่ ชุมชนศูนย์กลางลำดับ 4 เช่น ชุมชนฝาง และบ้านหลวง (อำเภอจอมทอง)

- 3) ชุมชนที่มีอัตราความเป็นเมืองต่ำ ได้แก่ ชุมชนศูนย์กลางชนบททั่วไป ซึ่งอยู่ในกลุ่มของชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 6

เป็นที่น่าสังเกตว่าอัตราความเจริญส่วนใหญ่ผู้ที่จะขึ้นอยู่กับระยะทางของชุมชนว่าอยู่ใกล้ไกล จากชุมชนศูนย์กลางลำดับ 1 (ชุมชนเมืองเชียงใหม่) นั้นหมายความว่า ระยะทางใกล้ทำให้ความเป็นเมืองแผ่ขยายเข้าไปได้ง่าย และเร็วกว่าระยะไกล

ตารางที่ 3.2 แสดงชุมชนศูนย์กลางแต่ละลำดับของ จ.เชียงใหม่

ชุมชนศูนย์กลางลำดับที่					
1	2	3	4	5	6
เทศบาลนคร เชียงใหม่	-	-	ส. เวียงฝาง ส. บ้านหลวง	ส. แม่ริม ส. สันกำแพง ส. ตันเปา ส. สันทราย หลวง ส. หางดง	ส. แม่แจ่ม ส. เชียงดาว ส. เชียงดอย ส. สันมหาพน ส. เมืองแกน พัฒนา ส. สะเมิง ส. แม่อาฮาย ส. เวียงพร้าว ส. ยหว่า ส. บ้านกลาง ส. บ้านกาด ส. ทนองดอง พัฒนา ส. ท่าข้าม ส. ท่าเตี๋ย ส. อมก้อย ส. ยางเนิ้ง ส. เวียงแหง ส. ปงคำ

ที่มา : สำนักผังเมือง

2.9 การเชื่อมโยงของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ภายใน และภายนอกจังหวัด

การเชื่อมโยงของชุมชนใช้โครงข่ายคมนาคม ด้วยเส้นทางคมนาคมทางถนนของจังหวัดเชียงใหม่เป็นสำคัญ มีบทบาทหลักในการติดต่อเข้าถึงพื้นที่ และเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเมืองต่าง ๆ เข้าด้วยกันมากกว่าการคมนาคมรูปแบบอื่น ซึ่งมีโครงข่ายคมนาคมที่เสริมสร้างให้การพัฒนาพื้นที่ และระบบชุมชนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

2.9.1 เส้นทางคมนาคมสายหลัก มีบทบาทเป็นแกนพัฒนาของจังหวัดที่จะเชื่อมโยงชุมชนศูนย์กลางของแต่ละพื้นที่ คือ ชุมชนเมืองเวียงฝาง ชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ และชุมชนเมืองบ้านหลวง เข้าด้วยกัน และเป็นเส้นทางหลัก เชื่อมการติดต่อระหว่างชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ กับศูนย์กลางจังหวัดอื่น เส้นทางคมนาคมสายหลัก ได้แก่

2.9.1.1 เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 สายเชียงใหม่-ฝาง เพื่อเชื่อมโยงชุมชนเมืองศูนย์กลางเวียงฝางเข้ากับชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ โดยเริ่มจากชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ผ่านชุมชนเมืองแม่วะ ชุมชนเมืองสันมหาพน ชุมชนเมืองเชียงดาว ชุมชนเมืองเวียงฝางสิ้นสุดที่ชุมชนเมืองแม่อาย

2.9.1.2 เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 สายเชียงใหม่-แม่สะเรียงเพื่อเชื่อมโยงชุมชนเมืองศูนย์กลางบ้านหลวงเข้ากับชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ และเป็นเส้นทางเชื่อมโยงกับจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเริ่มต้นจากชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ ผ่านชุมชนเมืองหางดง ชุมชนเมืองยู่หว่า ชุมชนเมืองบ้านกลาง ชุมชนเมืองบ้านหลวง ชุมชนเมืองท่าข้าม เข้าสู่อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

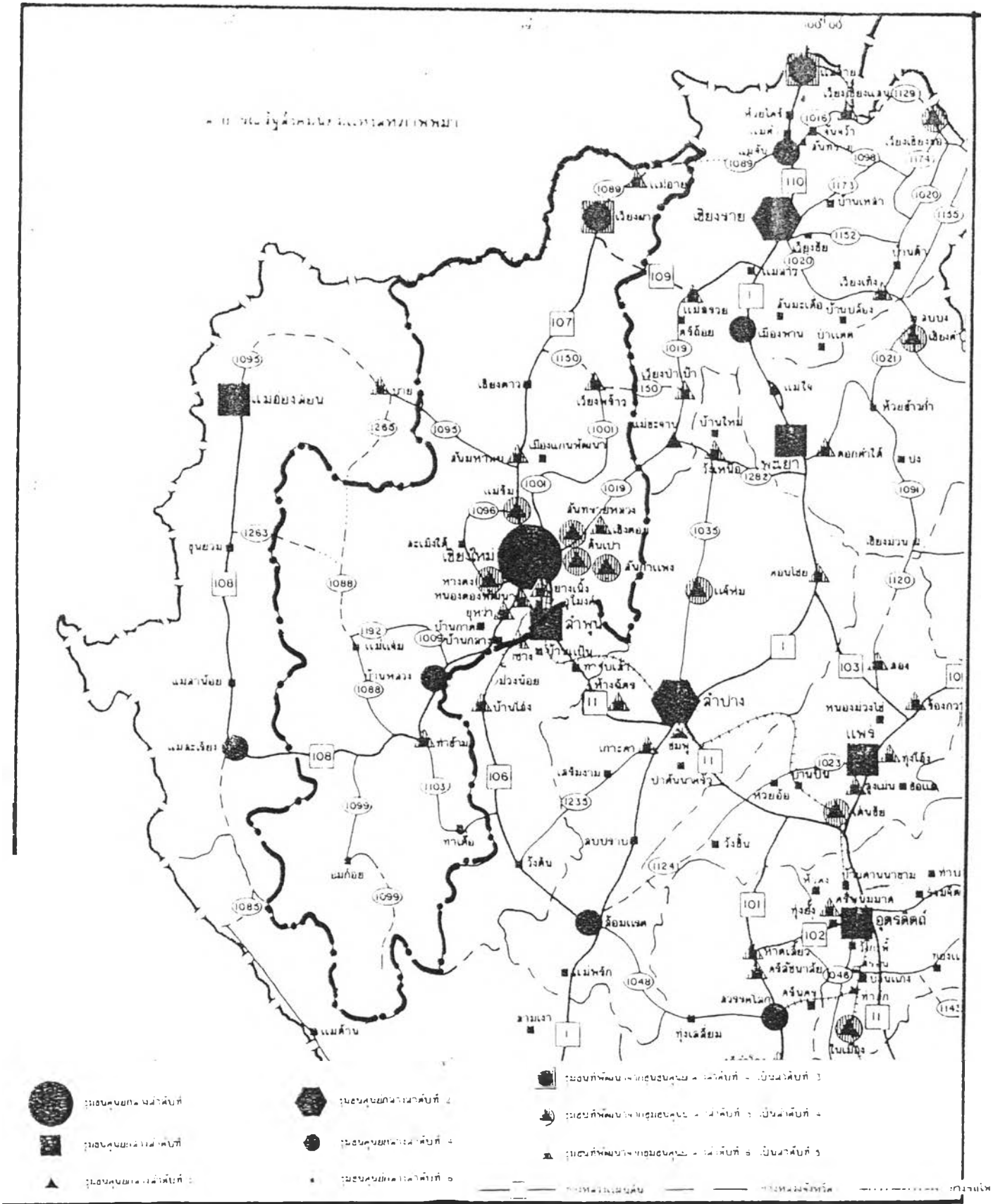
2.9.1.3 เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 สายเชียงใหม่-ลำปาง เพื่อเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเมืองนครเชียงใหม่กับชุมชนเมืองลำปาง โดยผ่านชุมชนเมืองลำพูน

2.9.1.4 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1019 เพื่อเชื่อมชุมชนเมืองนครเชียงใหม่กับชุมชนเมืองเชียงราย และชุมชนเมืองพะเยา

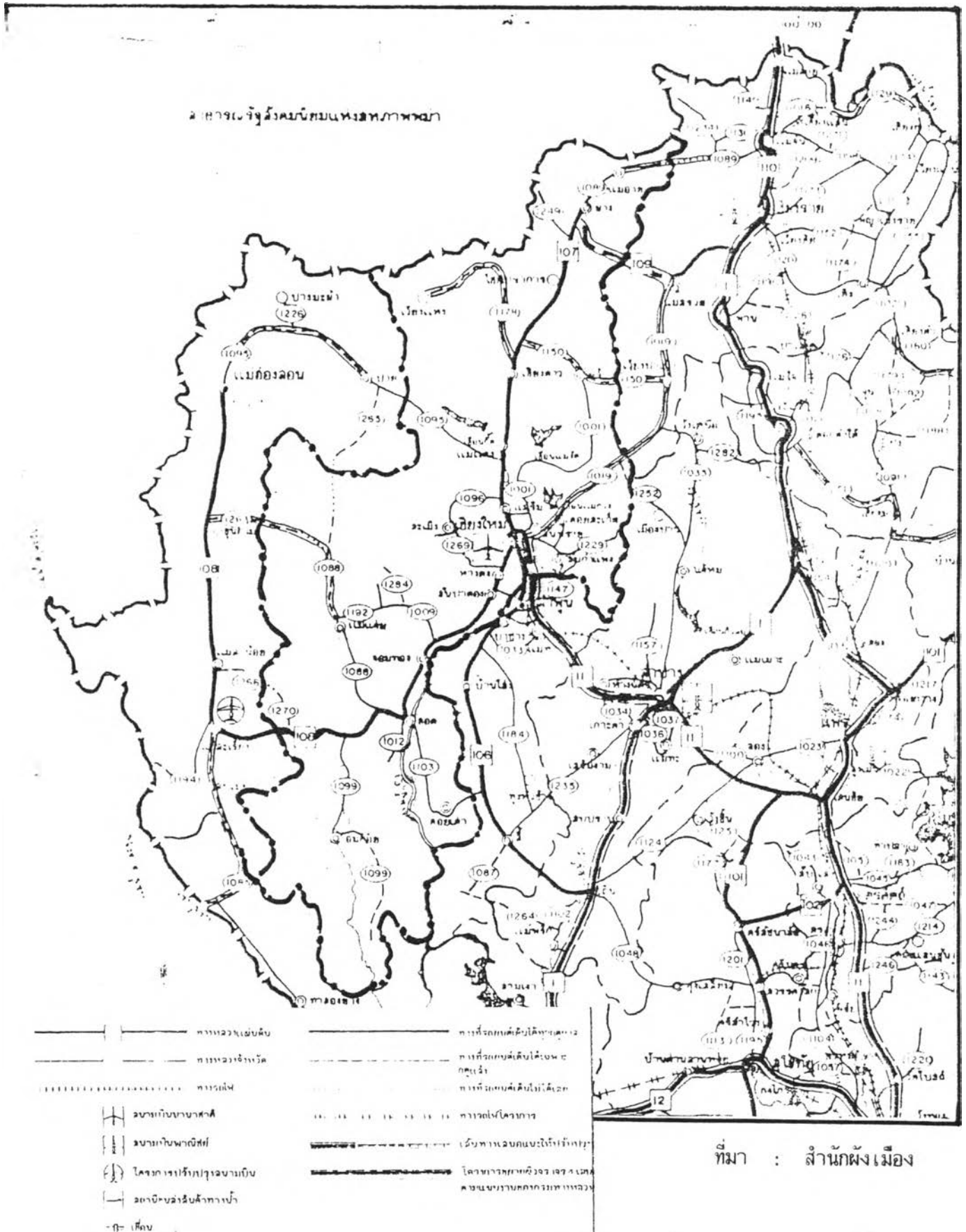
2.9.2 เส้นทางคมนาคมสายรอง เป็นเส้นทางที่มีบทบาทเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเมืองศูนย์กลางในชนบทกับชุมชนเมืองศูนย์กลางจังหวัด ชุมชนเมืองศูนย์กลางรอง และแกนพัฒนาหลักของจังหวัด มีความสำคัญต่อการขนส่งสินค้า ส่งเสริมการท่องเที่ยว และการติดต่อธุรกิจ เส้นทางคมนาคมสายรอง ได้แก่

- 2.9.2.1 เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 109 เชื่อมโยงระหว่าง
ชุมชนเมืองศูนย์กลางเวียงผากับชุมชนเมืองเชียงราย โดยผ่านชุมชนเมืองสรวย
- 2.9.2.2 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1150 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองเวียงพร้าว กับเส้นทางคมนาคมหลัก 107 ที่บ้านปิงโค้ง อำเภอเชียงดาว และอำเภอ
เวียงป่าเป้า
- 2.9.2.3 เส้นทางหลวงหมายเลข 1001 เชื่อมโยงชุมชนเมือง
เวียงพร้าวเข้ากับชุมชนเมืองนครเชียงใหม่
- 2.9.2.4 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1095 เพื่อเชื่อมโยง
ชุมชนเมืองปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน กับเส้นทางคมนาคมสายหลัก 107 ที่บ้านแม่มาลัย อำเภอแม่แตง
- 2.9.2.5 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1096 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองสะเมิงกับชุมชนเมืองแม่ริม และชุมชนเมืองสะเมิงกับชุมชนเมืองหางดง
- 2.9.2.6 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1006 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองสันกำแพงเข้ากับชุมชนเมืองนครเชียงใหม่
- 2.9.2.7 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1014 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองเชียงคัยกับชุมชนเมืองสันกำแพง
- 2.9.2.8 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1015 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองยุห่ากับชุมชนเมืองลำพูน
- 2.9.2.9 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1013 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองบ้านกาดกับชุมชนเมืองยุห่า
- 2.9.2.10 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1192 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองแม่แจ่มเข้ากับชุมชนเมืองศูนย์กลางบ้านหลวง
- 2.9.2.11 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1088 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองแม่แจ่มกับเส้นทางคมนาคมสายหลัก 108 ที่บ้านหลวง อำเภอฮอด
- 2.9.2.12 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1266 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองแม่แจ่มกับชุมชนเมืองแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 2.9.2.13 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1010 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองศูนย์กลางบ้านหลวงกับชุมชนเมืองบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
- 2.9.2.14 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1103 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองท่าข้ามกับชุมชนเมืองท่าเตือและเชื่อมโยงชุมชนเมืองท่าเตือกับชุมชนเมืองวังดิน อำเภอ
ลี้ จังหวัดลำพูน

- 2.9.2.15 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1099 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองอมก๋อยกับเส้นทางคมนาคมสายหลัก 108 ที่บ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด
- 2.9.2.16 เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 106 เชื่อมโยงชุมชน
เมืองยางเนิ้ง เข้ากับชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ และชุมชนเมืองยางเนิ้งกับชุมชนเมืองลำพูน
- 2.9.2.17 เส้นทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1147 เชื่อมโยง
ชุมชนเมืองสันกำแพงกับชุมชนเมืองลำพูน
- 2.9.2.18 เส้นทางคมนาคม เชื่อมโยงชุมชนเมืองเชิงคอกับ
ชุมชนเมืองสันกำแพง
- 2.9.2.19 เส้นทางคมนาคม เชื่อมโยงชุมชนเมืองสันมหาพนกับ
ชุมชนเมืองแกนพัฒนา และต่อเชื่อมกับเส้นทางคมนาคมสายรอง 1001
- 2.9.2.20 เส้นทางคมนาคม เชื่อมโยงชุมชนเมืองแม่ริมกับชุมชน
เมืองเชิงคอก (สำนักผังเมืองเสนอแนะให้สร้างขึ้นใหม่)
- 2.9.2.21 เส้นทางคมนาคม เชื่อมโยงชุมชนเมืองสันกำแพงกับ
ชุมชนเมืองยางเนิ้ง (สำนักผังเมืองเสนอแนะให้สร้างขึ้นใหม่)
- 2.9.2.22 เส้นทางคมนาคม เชื่อมโยงชุมชนเมืองยางเนิ้งกับ
ชุมชนเมืองหางดง (สำนักผังเมืองเสนอแนะให้ปรับปรุงมาตรฐาน และสร้างขึ้นใหม่)

แผนที่ 3.19 แสดงระบบชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ในปัจจุบัน
 ที่มา : สำนักผังเมือง

แผนที่ 3.21 แสดงการเชื่อมโยงของชุมชนเมืองขนาดเล็กนครเชียงใหม่ ภายในและภายนอกจังหวัด

2.10 การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินของจังหวัดเชียงใหม่ กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของจังหวัดเชียงใหม่ออกเป็น 5 เขต ดังนี้

2.10.1 เขตป่าต้นน้ำลำธาร ชั้น 1 เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่มีความสำคัญสูงสุดของจังหวัด สงวนไว้เพื่อเป็นป่าต้นน้ำลำธาร และเพื่อรักษาดุลย์ของธรรมชาติ สภาพปัจจุบันเป็นป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์ยังไม่ถูกบุกรุกแผ้วถางเป็นบริเวณกว้าง พื้นที่โดยทั่วไปเป็นแหล่งซับน้ำและอยู่บนภูเขาสูงสลับซับซ้อนมีความลาดชันมาก การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตนี้ไม่ควรอนุญาตให้มีการเพาะปลูก และการตั้งถิ่นฐาน การทำเหมืองแร่ เพราะจะทำให้พื้นที่ง่ายต่อการเสียดุลย์ทางธรรมชาติ

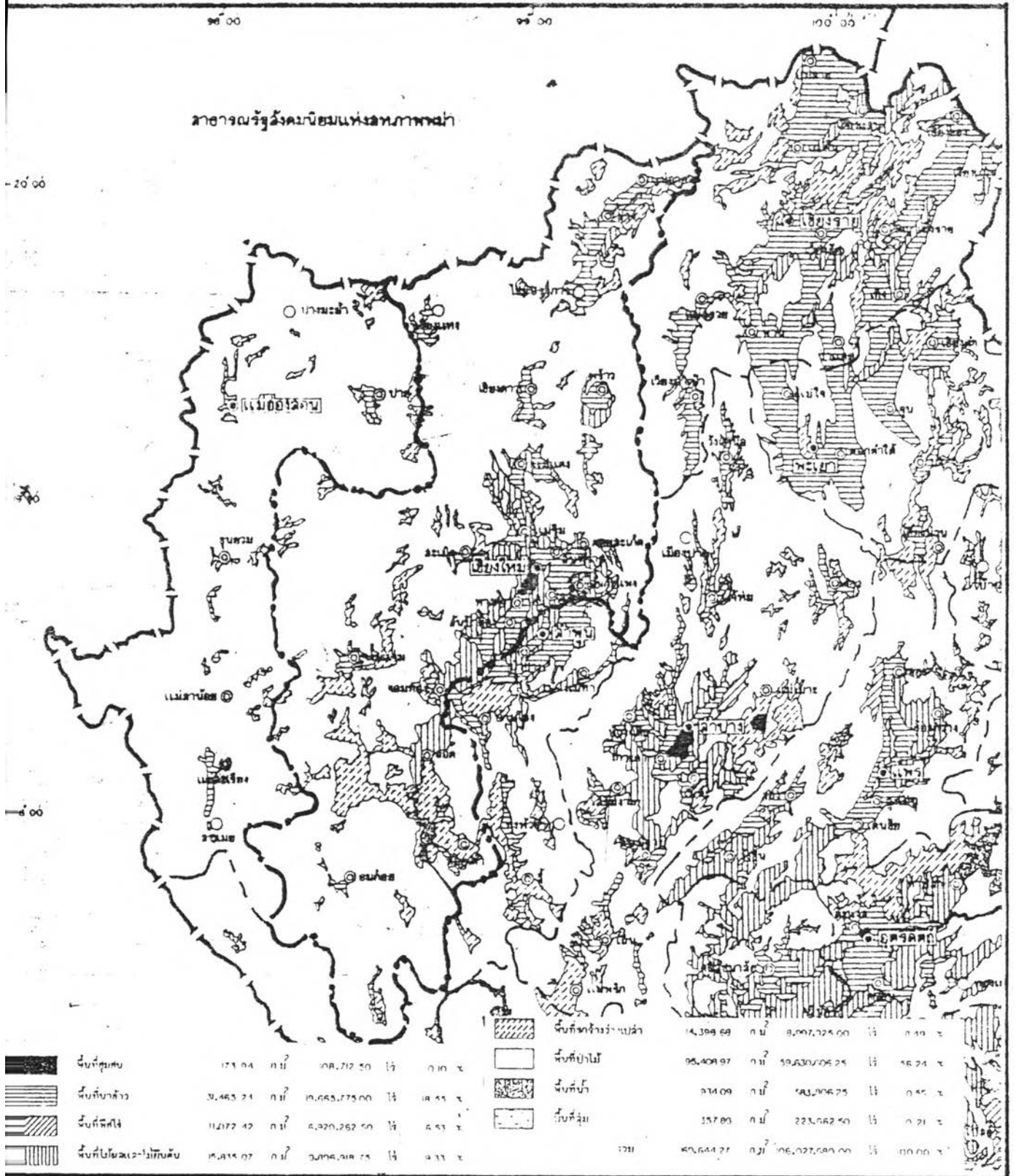
2.10.2 เขตป่าต้นน้ำลำธาร ชั้นที่ 2 และป่าเศรษฐกิจ เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารที่มีความสำคัญรองลงมา สงวนไว้เพื่อเป็นป่าต้นน้ำลำธาร และเพื่อปลูกไม้เศรษฐกิจ และไม้ใช้สอย สภาพปัจจุบันเป็นป่าดงดิบที่เคยถูกแผ้วถางหรือผ่านการทำไม้มาแล้ว ชนิดของป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง สภาพป่ายังสมบูรณ์ การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตนี้ ต้องควบคุมการเพิ่มของประชากรในพื้นที่กำหนดการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ให้แน่นอน การทำไม้ และการทำเหมืองแร่ในพื้นที่มีมาตรการพิเศษ และการตรวจสอบให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดอย่างเข้มงวด

2.10.3 เขตเกษตรกรรมหลัก เป็นพื้นที่ประกอบการเกษตรกรรมที่มีความสำคัญสูงสุดของจังหวัด สงวนไว้เป็นแหล่งอาหารและผลิตวัตถุดิบเพื่อการอุตสาหกรรม สภาพปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ดินมีสมรรถนะในการให้ผลผลิตต่อไร่สูง และสามารถจะเพิ่มผลผลิตต่อไร่สูงขึ้นได้อีก พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชลประทานขนาดใหญ่ หรือพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งสามารถพัฒนาการชลประทานได้ในอนาคต ในพื้นที่ชลประทานมีการจัดระบบคลองส่งน้ำ ประตูระบายน้ำ การจัดระบบเหมืองฝาย คลองข่อย เพื่อส่งน้ำแก่พื้นที่เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ การใช้ประโยชน์ที่ดินในส่วนนี้ใช้เพื่อประกอบการเกษตรกรรมเป็นหลัก และควรรักษาประโยชน์ที่ดินอย่างเข้มข้นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตสูง การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมือง และชุมชนชนบทต้องกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินไว้อย่างชัดเจน

2.10.4 เขตเกษตรกรรมทั่วไป เป็นพื้นที่ประกอบการเกษตรกรรมของจังหวัดที่มีความสำคัญรองลงมา สงวนไว้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรมโดยทั่วไป สภาพปัจจุบันมีพื้นที่เป็นที่ราบ และที่ราบภูเขาซึ่งกันออกจากป่าสงวน สมรรถนะของดินโดยทั่วไปให้ผลผลิตปานกลางและให้ผลผลิตต่ำ ในพื้นที่เขตนี้ไม่มีโครงการชลประทานขนาดใหญ่ การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ราบ

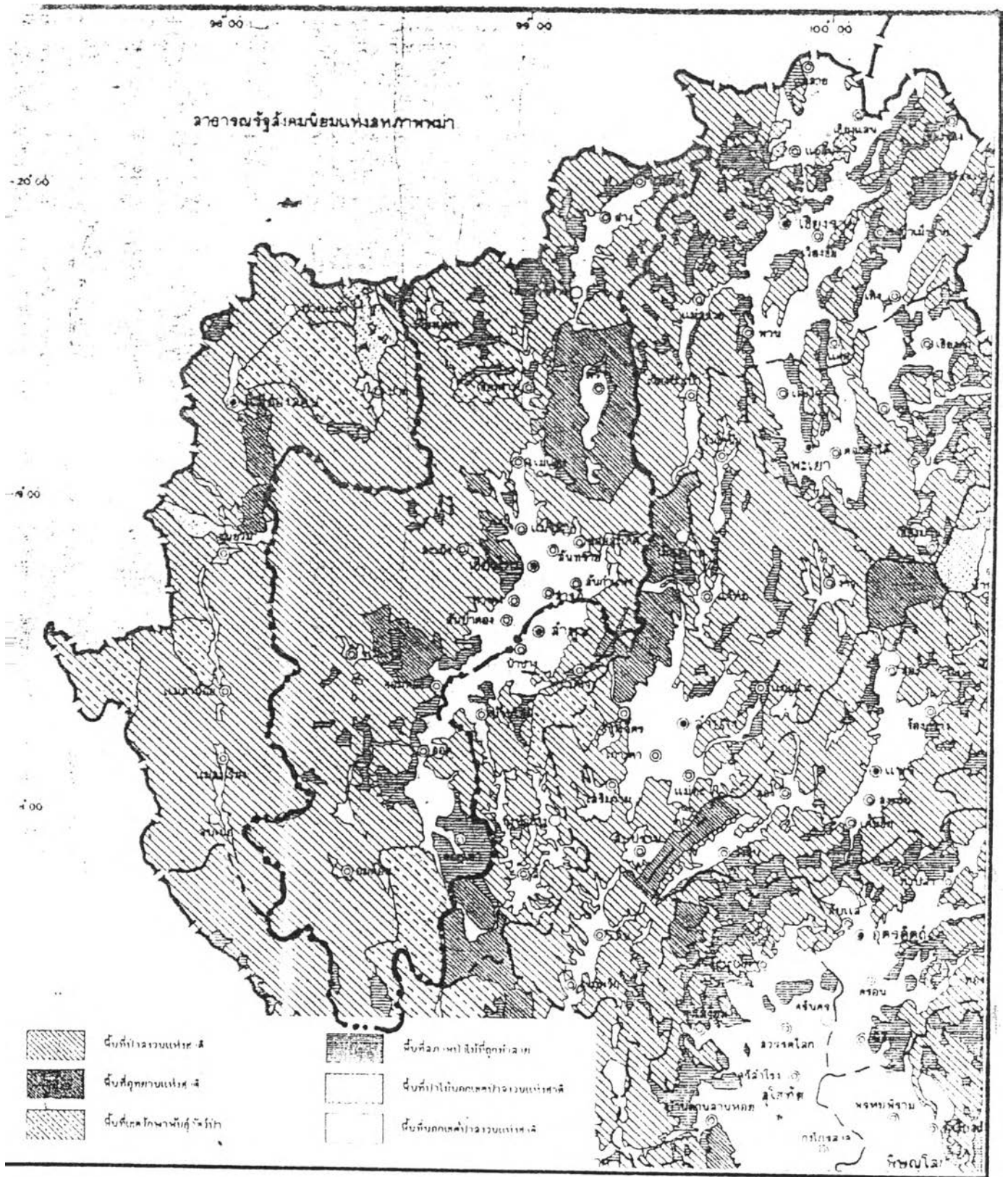
บนภูเขาดังนั้นมีมาตรการอนุรักษ์ดิน และน้ำควบคู่กันไป ควรเน้นการจัดการกลุ่มน้ำ และการพัฒนาแหล่งน้ำในลักษณะอ่างเก็บน้ำ หรือฝายน้ำล้นกระจายไปตามความต้องการของชุมชน ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ราบบางบริเวณซึ่งเป็นที่ราบลูกคลื่นลอนตื้น ได้แก่ พื้นที่อำเภอฮอด ดอยเต่า และบางส่วนของอำเภอจอมทอง ความสามารถของดินในการดูดซับน้ำที่เป็นประโยชน์ต่อพืชปานกลางถึงค่อนข้างต่ำ เนื้อดินปนทราย มีหินมาก ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ เหมาะสำหรับปรับปรุงเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

2.10.5 พื้นที่เมือง เป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานกันอย่างหนาแน่น เป็นศูนย์กลางการบริหาร การพาณิชย์กรรม การบริการ และแห่งจ้างงาน ปัจจุบัน ได้แก่ ชุมชนเทศบาล และสุขาภิบาล หรือเขตผังเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตนี้ เนื่องจากเป็นที่รวมกิจกรรมหลายประเภท จึงต้องจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทให้ชัดเจน เพื่อป้องกันความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และมลพิษ

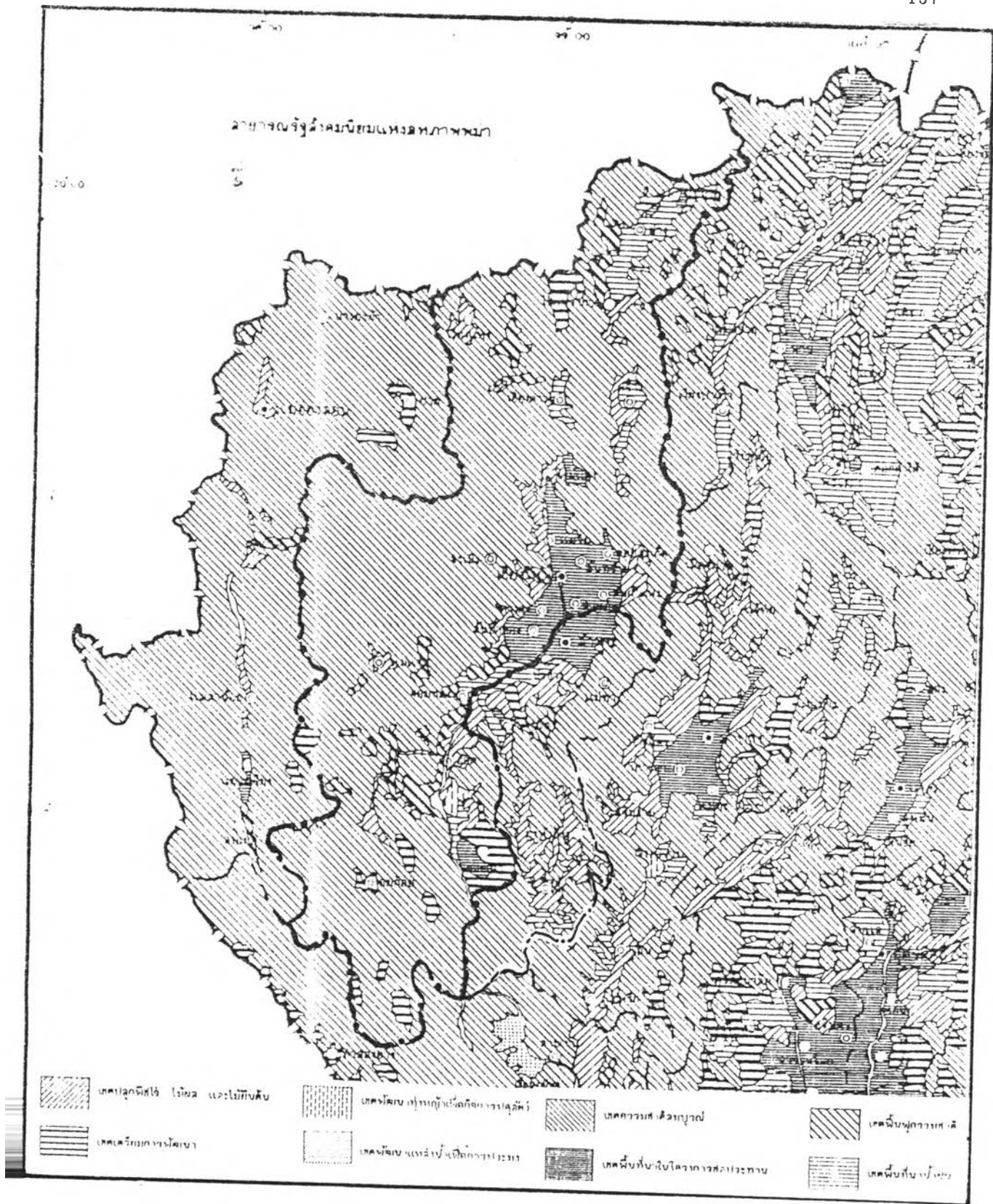

แผนที่ 3.22 แสดงการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ พ.ศ. 2529

ที่มา : สำนักผังเมือง

แผนที่ 3.23 แสดงการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ พิจารณาจากพื้นที่สภาพป่าไม้ พ.ศ. 2530
ที่มา : สำนักผังเมือง

แผนที่ 3.25 แสดงแผนการใช้ที่ดินของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ในอดีต

ที่มา : สำนักผังเมือง

สรุปท้ายบท ภาพรวมบทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ อดีตถึงปัจจุบัน

1. ระดับภาค

ในการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาของพญามังราย ตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ได้รวบรวมชุมชนหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งที่มีขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ หรือการสร้างชุมชนขึ้นมาใหม่ เพื่อเป็นที่ตั้งมั่นสำหรับการรวบรวมหัวเมืองต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นอาณาจักร (ซึ่งต่อมาคือชุมชนของอาณาจักรด้วยส่วนหนึ่ง) อันได้แก่ ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกก และชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนทั้งหมด จึงเท่ากับว่าชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ราบ 2 ลุ่มน้ำ ต่อมาคือชุมชนของอาณาจักรล้านนา ที่มีบทบาทและความสำคัญตามสถานะของตัวเอง และมีหน้าที่ให้การสนับสนุนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองแผ่นดิน ให้มีความมั่นคงของอาณาจักรล้านนาโดยตลอดยุคสมัย นอกจากนี้ชุมชนแต่ละชุมชนยังเป็นจุดสำคัญในการเชื่อมโยงเส้นทางการค้า การทูต การสะสมแหล่งความเจริญทั้งทางด้านทรัพยากรและศิลปวัฒนธรรมของอาณาจักร ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเติบโตขึ้นเป็นชุมชนที่มีบทบาทเฉพาะตัวที่เด่นชัดไม่ว่าบทบาททางการผลิต, การค้าและการบริการ, สังคม, ศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ เหล่านี้เป็นทรัพยากรที่มีค่ายิ่งของอาณาจักรล้านนาตราบเท่าปัจจุบัน

2. ระดับเมือง

เมืองคือจุดเริ่มต้นของที่ตั้งในการเกิดพัฒนาการของความเป็นเมืองที่เติบโตขึ้น เฉพาะจุดจากการสร้างเมืองนครเชียงใหม่ โดยพญามังราย ให้เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของอาณาจักรล้านนา ทำให้ชุมชนเมืองต่างๆ ของอาณาจักรมีพัฒนาการผันแปรไปตามเหตุการณ์ด้านต่าง ๆ ของเมืองศูนย์กลางของอาณาจักร ภายใต้ปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ เชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ที่เป็นแบบฉบับของตัวเองให้มีความแข็งแกร่ง มั่นคง และมั่นคงในทุกด้าน เพื่อเป็นฐานที่สำคัญของเมืองศูนย์กลางต่อมาภายหลัง ปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติได้แปรเปลี่ยนไปตามวิกฤตการณ์ทางการค้า การสัมพันธไมตรีของชาวต่างชาติ การเดินทางเข้ามาของคนหลายเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ อาทิเช่น พม่า จีน อินเดีย หรือคนต่างชาติในบังคับของอังกฤษ การเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง การปกครองแผ่นดิน ทำให้พัฒนาการของชุมชน เริ่มมีความแปลกแยกตามปัจจัยแวดล้อมที่เข้ามาถึงชุมชน จนกระทั่งได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากเมืองประเทศราชมาเป็นมณฑลพายัพ ในปี พ.ศ. 2427-2442, การเข้ามาถึงของเส้นทางรถไฟ กรุงเทพฯ-เชียงใหม่ พ.ศ. 2464, การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากมณฑลพายัพเป็นจังหวัด, อำเภอกอ พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการรวมมณฑลพายัพให้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ส่งผลให้ชุมชนต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลง

และเคลื่อนไหวอย่างมากในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความหลากหลายทางวัฒนธรรมจากการเข้ามาของคนต่างชาติเพื่อค้าขาย และถือครองที่ดิน จนกระทั่งปัจจุบันระบบโครงข่ายการเชื่อมโยง ได้มีการพัฒนาอย่างกว้างขวางทั้งทางบก ทางน้ำ และอากาศ ร่วมกับนโยบายการพัฒนาเมืองจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ทำให้ชุมชนแต่ละชุมชนมีบทบาทที่ชัดเจนตามแผนพัฒนาฯ ในนโยบายด้านต่าง ๆ ที่เฉพาะเจาะจง จึงทำให้ความเป็นชุมชนเมืองมีขีดความสามารถในการรองรับนโยบายของการพัฒนาที่สูงขึ้น เพื่อให้เกิดภาพพจน์ของการกระจายความเจริญในภูมิภาคที่เป็นรูปธรรม ส่วนทางด้านจิตใจที่เป็นนามธรรม แล้วนั้น ยังขาดความชัดเจนในการพัฒนา ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ขาดสำนึกในด้านจิตใจที่ปรากฏอยู่ในภาวะปัจจุบันของชุมชนเมือง

ตารางที่ 3.3 สภาพภาพของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่

ระดับภาค	บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่			ระดับเมือง
ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	
1. ทิศตั้งและอาณาเขตอาณาจักรล้านนา	1. ทิศตั้งและอาณาเขตภาคเหนือ	1. ทิศตั้งและอาณาเขตเมือง	1. ทิศตั้งและอาณาเขตเมือง	
1.1 ท่าเลที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมาก ซึ่ง อัง วัง ทิศความอุดมสมบูรณ์ในเชิง ของการเป็นแหล่งทำมาหากินที่เหมาะ แก่การเพาะปลูก และตั้งถิ่นฐาน ส่วน ในด้านยุทธศาสตร์จะได้รับความปลอดภัย สูงจากข้าศึกศัตรู ด้วยการถูกล้อม รอบด้วยเทือกเขาคันปันน้ำและเทือกเขา อนนทวงษ์ ทำให้เป็นที่ราบลุ่มอุดม สมบูรณ์ในเชิงนิเวศวิทยาเมือง	1.1 ท่าเลที่ตั้งอยู่ท่าสายความอุดม สมบูรณ์ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ต้นน้ำอาหาร อันเป็นที่มาของ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และไม่มีข้อใน ทางยุทธศาสตร์ เนื่องจากกระขยโครง ข้าศึกศัตรูที่พัฒนาการในด้านความ สะดวก รวดเร็ว สมัยโพมยงอินและไป ได้หลายทาง	1.1 ท่าเลที่ตั้งมีความคล้ายคลึงลักษณะ ของอาณาจักร แต่มีขนาดเล็ก เป็นที่ราบ ลุ่มแม่น้ำที่สำคัญของชุมชนอันเป็นแหล่ง ความอุดมสมบูรณ์ในเชิงของการทำมาหา กินที่เหมาะแก่การเพาะปลูกและตั้งถิ่น ฐาน ตลอดจนการมีภูเขาขนาดสูง-เล็ก ล้อมรอบพื้นที่ราบลุ่มดังกล่าว เพื่อความ ปลอดภัยในเชิงยุทธศาสตร์และนิเวศ วิทยาเมือง	1.1 ท่าเลที่ตั้งได้ถูกทำลายความอุดม สมบูรณ์ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ต้นน้ำอาหาร อันเป็นที่มาของ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ความสำคัญใน ทางยุทธศาสตร์สูญหายไปเนื่องจากกระขย การปกครองสมัยใหม่	
1.2 มีอาณาเขตกว้างไกลจนถึงเชียง- ตุง เชียงรุ่ง ภูซาง และอัสลองบันนา เป็นต้น	1.2 มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบนเท่านั้น ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน	1.2 อาณาเขตของชุมชนไม่มีความแน นอน รัศมีชน ฝั่งแปรไปตามเขตการช้ ทางการเมือง การปกครอง และพลัง อำนาจของเจ้าเมืองที่จะครอบครอง ดินแดน	1.2 อาณาเขตของชุมชนแน่นอน รัศมีชน ด้วยการแบ่งเขตการปกครองแบบมีระบบ	
1.3 อาณาเขตของเมืองศูนย์กลาง อาณาจักรไม่นแน่นอนขึ้นอยู่กับอำนาจทาง การปกครอง รวมถึงอาณาเขตของ อาณาจักรด้วย	1.3 อาณาเขตของเมืองศูนย์กลางระดั ภาค ครอบคลุมพื้นที่ 19 อำเภอ 3 กิ่ง อำเภอ ที่มีอาณาเขตการปกครองที่ แน่นอน	1.3 อาณาเขตของชุมชนเมืองไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับที่ตั้งถิ่นฐาน และอำนาจทาง การปกครองของเจ้าเมือง	1.3 อาณาเขตของชุมชนเมืองแน่นอน ตามการแบ่งเขตการปกครองแบบมีระบบ	

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

สรุปภาพรวมของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ (ต่อ)

ระดัขภาค	บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่			ระดับเมือง
	ยุคก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537
2. บทบาทและความสำคัญ	2. บทบาทและความสำคัญ	2. บทบาทและความสำคัญ	2. บทบาทและความสำคัญ	2. บทบาทและความสำคัญ
2.1 การบริหารการปกครองอยู่ภายใต้การควบคุมจากศูนย์กลางของอาณาจักรในฐานะชุมชนหัวเมืองชั้นใน (ช่วงพ.ศ. 1839-2427) ฐานะชุมชนเขตพัฒนาพิเศษ (พ.ศ. 2427-2476)	2.1 เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการระดับท้องถิ่น โดยการควบคุมจากเมืองศูนย์กลางภาคในฐานะชุมชนระดับอำเภอหรืออยู่ในระบชุมชนภาค	2.1 การบริหารการปกครองในฐานะชุมชนหัวเมืองชั้นใน มีพื้นที่ส่งข้าวและสิ่งอื่น ๆ ให้แก่เมืองศูนย์กลางอาณาจักร	2.1 การบริหารการปกครองมีฐานะเป็นชุมชนระดับอำเภอ จัดมีการบริหารการปกครองเป็นตนเองอยู่ในระบชุมชนจังหวัด	2.1 การบริหารการปกครองมีฐานะเป็นชุมชนระดับอำเภอ จัดมีการบริหารการปกครองเป็นตนเองอยู่ในระบชุมชนจังหวัด
2.2 บทบาททางด้านการค้าภายในและนอกอาณาจักร	2.2 ศูนย์กลางการบริหารทางสังคมระดับท้องถิ่นของภาค	2.2 เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตร เพื่อการยังชีพของชุมชน	2.2 เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการยังชีพและส่งออก	2.2 เป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรเพื่อการยังชีพและส่งออก
2.3 ศูนย์รวมทางด้านศาสนสถานที่สำคัญของอาณาจักร	2.3 ศูนย์กลางทางพิธีกรรมและการบริการระดับท้องถิ่นของภาค	2.3 เป็นศูนย์รวมทางด้านศาสนสถาน (จิตใจ) ของชุมชน	2.3 เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างชุมชน	2.3 เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างชุมชน
2.4 บทบาททางด้านการผลิตภาคเกษตร เพื่อการยังชีพ และพลเมืองภาค และแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าต่างชาติ	2.4 ศูนย์กลางอุตสาหกรรมท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะด้านของภาค	2.4 แหล่งกำเนิดศิลปวัฒนธรรมของชุมชน	2.4 แหล่งอุตสาหกรรมเฉพาะด้าน	2.4 แหล่งอุตสาหกรรมเฉพาะด้าน

สภาพารวมของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ (ต่อ)

ระบอบการปกครอง	บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่			ระบอบเมือง
ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	
2.5 เริ่มแหล่งรวมของคหบดีชนธรรม เฉพาะวัดตามลักษณะเขตรักษา หน้าที่ และปัจจัยแวดล้อม	2.5 ศูนย์กลางการท่องเที่ยวเฉพาะด้าน รองภาค 2.6 ศูนย์กลางย่อยของการคมนาคม- ส่งของภาค 2.7 ศูนย์กลางการบริหารผลผลิตสาขา เกษตรสู่ภาค 2.8 ศูนย์กลางการบริหารปัจจัยพื้นฐาน ระดับท้องถิ่นของภาค 2.9 แหล่งของการใช้ประโยชน์เพื่อ สนองนโยบายของรัฐบาลกลาง	2.5 เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่น ฐานในเขตชนบท	2.5 แหล่งบริการสังคมภายในชุมชน 2.6 แหล่งท่องเที่ยวเฉพาะด้าน 2.7 แหล่งของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อ สนองนโยบายของท้องถิ่น โดยการใช้ พื้นที่รองรับการเจริญเติบโตจากเขต เมืองเชียงใหม่	
3. ระบบชุมชนอาณาจักรล้านนา	3. ระบบชุมชนภาคเหนือ	3. ระบบชุมชนเมือง	3. ระบบชุมชนเมือง	
3.1 ลักษณะระบบชุมชน 3 ระดับ - ชุมชนหัวเมืองชั้นใน - ชุมชนหัวเมืองชั้นนอก - ชุมชนหัวเมืองชายแดน * ชุมชนที่มีความสำคัญในระดับชุมชน หัวเมืองชั้นในของอาณาจักร	3.1 ลักษณะระบบชุมชน 6 ลำดับ ในลักษณะชุมชนศูนย์กลางลำดับที่ 1-6 ซึ่งส่วนใหญ่ชุมชนอยู่ใน - ลำดับ 4 ได้แก่ ชุมชนที่มีอัตราความ เป็นเมืองสูง - ลำดับ 5 ได้แก่ ชุมชนที่มีอัตราความ เป็นเมืองปานกลาง - ลำดับ 6 ได้แก่ ชุมชนที่มีอัตราความ เป็นเมืองต่ำ	3.1 ลักษณะระบบชุมชน อยู่ในโครงข่าย ชุมชนหัวเมืองชั้นในทั้งหมดของภาคมีรู นะเท่าเทียมกันทางด้านการเมืองการยก ครอง	3.1 ระบบชุมชนเมืองมีลักษณะลำดับ ความเป็นศูนย์กลางในบทบาทและหน้าที่ 3 ลำดับ - ศูนย์กลางจังหวัด ได้แก่ ชุมชนเมือง นครเชียงใหม่ - ศูนย์กลางรอง ได้แก่ ชุมชนนางและ ชุมชนจอมทอง - ศูนย์กลางชนบท ได้แก่ ชุมชนอีก 18 ชุมชน ของเมืองเชียงใหม่	

สรุปภาพรวมของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ (ต่อ)

ระหับภาค	บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่			ระดับเมือง
	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537
	4. การเชื่อมโยงของอาณาจักรล้านนา	4. การเชื่อมโยงของภาคเหนือ	4. การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเมือง	4. การเชื่อมโยงระหว่างชุมชนเมือง
	4.1 เชื่อมโยงทางบกด้วยเส้นทางการค้าของอาณาจักร ในรูปแบบการใช้แรงงานคน, สัตว์, และเครื่องทุ่นแรงอย่างง่าย	4.1 เชื่อมโยงทางบกด้วยโครงข่ายการสัญจรทางหลวงแผ่นดินระดับต่างๆ ในรูปแบบเครื่องทุ่นแรงของยานยนต์สมัยใหม่	4.1 เชื่อมโยงทางกระหว่างชุมชนรูปแบบเครือข่ายระดับภาค โดยเส้นทางการค้าระหว่างชุมชนด้วยกัน	4.1 เชื่อมโยงทางกระหว่างชุมชนรูปแบบเครือข่ายระดับภาค
	4.2 เชื่อมโยงทางน้ำด้วยแม่น้ำสายสำคัญ ในรูปแบบของการเดินเรือและล่องแพ	4.2 เชื่อมโยงทางอากาศด้วยโครงข่ายการสัญจรเส้นทางเดินอากาศ ระหว่งชุมชนเมืองที่สำคัญต่างๆ ของภาค ในรูปแบบเครื่องทุ่นแรงของเครื่องบินเดินอากาศสมัยใหม่ทั่วไป	4.2 เชื่อมโยงทางน้ำระหว่างชุมชนรูปแบบเครือข่ายระดับภาค แต่ใช้แม่น้ำสายสำคัญของชุมชนแพแม่น้ำสายพืดของอาณาจักร	
		4.3 เชื่อมโยงทางน้ำด้วยเส้นทางน้ำสายสำคัญ เฉพาะกิจกรรมพิเศษบางประเภท เช่น การท่องเที่ยว, การขนส่งสินค้า เป็นต้น ในรูปแบบของการเดินเรือ และล่องแพ		

สรุปภาพรวมของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่ (ต่อ)

ระดับภาค	บทบาทและความสำคัญของชุมชนเมืองนครเชียงใหม่			ระดับเมือง
ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	ยุคอดีตก่อน พ.ศ. 1800-2476	ยุคปัจจุบัน พ.ศ. 2476-2537	
5. การใช้ที่ดินของอาณาจักรล้านนา	5. การใช้ที่ดินของภาคเหนือ	5. การใช้ที่ดินของชุมชนเมือง	5. การใช้ที่ดินของชุมชนเมือง	
5.1 เพื่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน	5.1 เรืองวงวนเพื่อรักษาสถมค้อยคาง ระชนนเวคสังนาคลอมเมือง	5.1 พื้นที่ชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	5.1 เขตบ้านต้นลำธาร	
5.2 เพื่อการเกษตร	5.2 เขตอนุรักษ์ เพื่อการเก็บรักษา ทรัพยากรเอาไว้ใช้ประโยชน์ในอนาคต	5.2 เพื่อการเกษตร เพื่อยังชีพ	5.2 เขตเกษตรกรรมหลัก	
5.3 เพื่อการหาสนา	5.3 เขตพัฒนา เพื่อการใช้ที่ดินเฉพาะ ด้านพิเศษเฉพาะ เช่น เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พื้นที่ชุมชน เป็นต้น	5.3 เพื่อการหาสนา (วัด)	5.3 เขตเกษตรกรรมทั่วไป	
5.4 พื้นที่ธรรมชาติ		5.4 พื้นที่ธรรมชาติ	5.4 พื้นที่เมือง - พื้นที่ชุมชน - พื้นที่พาณิชยกรรม - พื้นที่อุตสาหกรรม เป็นต้น	